

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
STAROPOLSKA AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH W KIELCACH, POLSKA
CASA DA JUVENTUDE, PORTO, PORTUGAL
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ ТА АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ОМЕП»
ВОЛИНСЬКИЙ ВІДОКРЕМЛЕНИЙ ПІДРОЗДІЛ АСОЦІАЦІЇ
ПОЛІТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ УКРАЇНИ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ВОЛИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЛАБОРАТОРІЯ ПСИХОГЕНЕЗИ ОСОБИСТОСТІ

ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ ІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

(15 травня 2022 року)

PERSONALITY AND SOCIETY: METHODOLOGY AND PRACTICE OF MODERN PSYCHOLOGY

IX INTERNATIONAL INTERNET CONFERENCE
BOOK OF ABSTRACTS

(May 15, 2022)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол №6 від 28 квітня 2022 року)*

Редакційна колегія:

Гошовський Я. О. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Журавльова О.В. – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та клінічної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Дучимінська Т. І. – кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету психології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Кульчицька А. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Мудрик А. Б. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та клінічної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Федотова Т. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та клінічної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (15 трав. 2022 р.) = Abstract IX International Scientific & Practical Internet Conference (May 15, 2022) / за заг. ред. Я. О. Гошовського, О. В. Журавльової, Т. І. Дучимінської, А. В. Кульчицької, А. Б. Мудрик, Т. В. Федотової. – Луцьк : ПП Іванюк В. П, 2022. – 100 с.

ISSN 2413-0273

У виданні вміщено матеріали наукових розвідок учасників IX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології». Розкрито актуальні питання психології особистості, зокрема роль особистості у умовах інформаційного суспільства, у політико-правовому вимірі, в умовах кризи та конфлікту, в міжкультурному й освітньому просторі, у вимірі практичної та клінічної психології.

Рекомендовано науковцям, викладачам, аспірантам, учителям, методистам, студентам.

ЗМІСТ

ОСОБИСТІТЬ У УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

<i>Боротюк Марія, Кульчицька Анна</i> КОУЧИНГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ РІВНЯ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ	7
<i>Волчок Вікторія, Кульчицька Анна</i> ОСОБЛИВОСТІ ПОТРЕБОВО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІДДАЛЕНОГО РЕЖИМУ НАВЧАННЯ.....	12
<i>Книш Тетяна</i> ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ВНЗ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	15
<i>Кордунова Наталія, Панас Олександр</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	17
<i>Коструба Наталія</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАРЕЛІГІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ГРУПАХ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ ОСВІТИ.....	19

ОСОБИСТІТЬ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

<i>Вічалковська Наталія</i> ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ.....	24
<i>Вічалковська Наталія, Скрипало Юля</i> ПРОФІЛАКТИКА ТА ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	26
<i>Кордунова Наталія, Ваколюк Дмитро</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАСИЛЛЯ ОСОБИСТОСТІ.....	31
<i>Музичук Аліна, Коць Михайло</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЯВИЩА ВІЙНИ	33
<i>Цвігун Ольга</i> ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	36

ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА КОНФЛІКТУ

Dvoininova Olena

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SUSTAINABILITY AND DISORDER OF MODERN YOUTH..... 40

Квашук Оксана, Кихтюк Оксана

ЕМПІРИЧНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ АСПЕКТІВ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ 41

Мудрак Ігор, Остапчук Лариса

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ОСОБИСТІТЬ ПІДЛІТКА..... 44

Павленко Ілля, Борейко Юрій

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КОНФЛІКТУ 47

Полікарчик Софія, Кульчицька Анна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СЕПАРАЦІЇ..... 49

Росинюк Аліна, Кихтюк Оксана

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ТРИВОГИ ТА ТРИВОЖНОСТІ ЯК СТАНУ ОСОБИСТОСТІ 53

ОСОБИСТІТЬ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Бабій Микола

ФАХОВА ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГА В УМОВАХ КОНТЕКСТНО - МОДУЛЬНОГО НАВЧАННЯ..... 57

Гошовська Дарія, Гошовський Ярослав

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ПРОЯВУ ЕМПАТІЙНОСТІ В ДЕПРИВОВАНИХ ДІТЕЙ 59

Дмитрів Христина, Дмитріюк Наталія

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЩО ЗАЗНАЛИ СТРЕСУ 62

Дучимінська Тамара

ПРОЯВИ АГРЕСІЇ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПСИХОДІАГНОСТИКИ 64

Іванашко Оксана, Сінко Людмила

ВЗАЄМОДІЯ ЗВО ТА СТЕЙКХОЛДЕРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПСИХОЛОГІВ 66

<i>Кихтюк Оксана, Кихтюк Анна</i> КРОС-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	70
<i>Кліш Ірина</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ НА СЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ З ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ.....	72
<i>Кордунова Наталія, Варламова Ірина, Новосад Оксана</i> ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО УЧИТЕЛЯ ..	74
<i>Лукавецька Олена, Дмитріюк Наталія</i> ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.....	77
<i>Тихонова Тетяна, Шатирко Лариса</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОБОРУ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА ВОЄННОГО СТАНУ	79
<i>Ткачук Яна, Дмитріюк Наталія</i> КОНСУЛЬТУВАННЯ БАТЬКІВ ТА ПЕДАГОГІВ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ РІЗНОГО ВІКУ.....	81
<hr/>	
ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРІ КЛІНІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	
<hr/>	
<i>Вічалковська Наталія, Послєдова Надія</i> СЕНСОРНА ІНТЕГРАЦІЯ, СТРАТЕГІЇ ТА ЛІКУВАННЯ.....	85
<i>Кошлай Юлія, Мудрик Алла</i> СЕЛФІ-АДИКЦІЯ ЯК РІЗНОВИД ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	88
<i>Крижановська Зореслава, Пілецька Олена</i> ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА РОМАНТИЧНІ ВЗАЄМИНИ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ.....	91
<i>Крижановська Зореслава, Чудак Богдана</i> ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ТИПУ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ДО ПАРТНЕРА НА ЯКІСТЬ РОМАНТИЧНИХ ВЗАЄМИН	93
<i>Малімон Людмила</i> ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПЕРСОНАЛУ ЯК РЕСУРС ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	95
<i>Попович Ірина, Федотова Тетяна</i> ПРОБЛЕМА ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ.....	97

**ОСОБИСТІТЬ У УМОВАХ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Боротюк Марія

студентка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кульчицька Анна

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

КОУЧИНГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ РІВНЯ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

В сучасному світі людина може отримати як психологічну так і фізичну допомогу завдяки різноманітним видам технологій. Психологічне консультування у різних галузях, різноманітні тренінги та курси, спрямовані на розвиток певних аспектів людської особистості, набуття необхідних навичок тощо. Це цілком природно: люди хочуть краще зрозуміти себе, чіткіше визначити свої цілі та можливості, знайти життєві завдання та шляхи їх вирішення, покращити різні сторони свого життя.

Професія коуча відносно молода для нашої країни та світової практики. Проте, як дисципліна, коучинг має глибоке коріння.

«Коуч» – слово угорського походження, набуло поширення в Англії в XVI столітті, означало «візок». У другій половині XIX століття англійські студенти називали так приватних репетиторів [2].

Одним з ідеологів коучингу є Н. М. Зирянова, що розглядає поняття коучингу у вузькому та широкому значенні. Так, у широкому сенсі коучинг є формою консультативної підтримки, що сприяє індивіду в досягненні значущих для нього цілей в оптимальний час за допомогою мобілізації його внутрішнього потенціалу, формування нових навичок та розвитку необхідних здібностей. У вузькому сенсі, коучинг є процесом виявлення цілей індивіда та вироблення оптимальних шляхів для їх досягнення [6].

Ключовий обов'язок людини полягає у прийнятті на себе відповідальності за рішення поставленого завдання. Людина відповідає за власні результати. У системі «коучинг», як спонукальний імпульс, що змушує суб'єктів працювати, виступає потреба у змінах.

Коуч стимулює клієнтів до глибшого усвідомлення своїх цілей, ресурсів, і обмежень, сприяє визначенню напряму розвитку особистості. Крім того, коучинг може розглядатися як метод розвитку особистості, оскільки він стимулює розвиток усвідомленості не тільки стосовно цілей, але також до всіх засобів і способів виконання діяльності, сприяє розкриттю та найбільш повному застосуванню унікальних особистісних якостей кожної людини. Особлива місія коуча полягає у становленні особистісного благополуччя особистості.

На нашу думку, суб'єктивне благополуччя та цілепокладання є взаємопов'язаними детермінантами особистості. Розглянемо це детальніше.

Інтерес вчених до благополуччя людини привів до появи ряду теоретичних концепцій і емпіричних досліджень, які розробляють поняття «задоволеність життям», «якість життя», «суб'єктивне благополуччя»,

«психологічне благополуччя», «щастя» і т. п. Загальним для всіх авторів є визнання складності, комплексного характеру і принципу функціонування цих структур.

Що ж до вивчення суб'єктивного благополуччя, то ще в 1960-ті роки американські дослідники почали активну діяльність щодо вивчення цього явища [1].

Сам термін благополуччя почав вивчатися як емоційне відчуття щастя. Бредбурн (1969) запропонував шкалу інтенсивності переживання щастя. Але ця шкала не охоплювала різні сторони життя людини, а саме благополуччя цього і стосується [1].

Більшість дослідників визначає суб'єктивне благополуччя як емоційний стан. Проте, за останнє десятиліття погляди науковців дещо розширилися, точніше стало ширшим саме коло складових суб'єктивного благополуччя, тобто не тільки емоційна, а й поведінкова, когнітивна та мотиваційна складові.

Р. М. Шаміонов вважає, що суб'єктивне благополуччя особистості передбачає наявність соціально-нормативних ціннісних установок, реалізація яких визначається сукупністю умов соціалізації. Воно також пов'язане зі стереотипами, які вироблені суспільством і засвоєні особистістю в процесі соціалізації. Узагальнюючи його думку, варто зауважити те, що суб'єктивне благополуччя визначається задоволеністю у культурній, економічній, релігійній, політичній та інших сферах життя [9].

Цілепокладання – це процес створення системи цілей, співвідношення їх між собою та вибір кращих. У розумінні реалізується зворотний зв'язок між усіма основними компонентами, тобто метою, засобом і результатом (А. А. Чунаєва) [7].

Цілепокладання розглядається не тільки як процес, а й результат постановки суб'єктом цілей та завдань. Результатом процесу цілепокладання є мета – передбачуваний результат діяльності суб'єкта. (А. Н. Леонтьєв, О. К. Тихоміров) [4, 5].

Постановка людиною свідомої мети передбачає пізнання умов та обставин діяльності, визначення шляхів та засобів досягнення мети, що знаходить своє найповніше вираження у плануванні діяльності та прийнятті рішень. Будь-яка творча людини включає елементи планування, що, за словами А. А. Чунаєвой, неможливо без знання умов і засобів діяльності, без виключення певної послідовності дій. Після того як мета поставлена та обраний план її здійснення, повною мірою розгортається етап реалізації у діяльності [7].

Т. І. Артем'єва, В. Д. Шадриков підкреслюють діяльнісну природу здібностей та включають цілепокладання до складу структурної організації діяльності [8].

Тому, мета нашого дослідження – емпірично дослідити взаємозв'язок між суб'єктивним благополуччя та цілеспрямованістю особистості студентів.

Для реалізації нашої мети ми провели онлайн опитування. В ньому прийняли участь 42 добровольці. Вікові межі респондентів знаходиться в

діапазоні від 17 р. до 22 р. включно. Усі досліджувані є студентами Волинського національного університету імені Лесі Українки і навчаються на різних спеціальностях та курсах.

Опираючись на тему та мету дослідження нами були обрані наступні методики: «Шкала суб'єктивного благополуччя» (М. В. Соколова) та тест «Оцінка рівня цілеспрямованості і самостійності».

Обробка результатів методик здійснювалася за допомогою методів математичної статистики, порівняння, якісно-кількісного аналізу, застосування середнього арифметичного, відсоткового співвідношення, кореляційного аналізу та ін.

Результати методики «Шкала суб'єктивного благополуччя» (М. В. Соколова) свідчать про те, що у 26,2% досліджуваних переважає високий рівень суб'єктивного благополуччя, у 52,4% – середній рівень та і 21,4 % студентам властивий низький рівень благополуччя (Див. Табл. 1)

Таблиця 1.

Показники рівня суб'єктивного благополуччя у студентів

Кількість досліджуваних	Середні показники рівня суб'єктивного благополуччя	Рівень суб'єктивного благополуччя
N = 11	3,3	Високий рівень
N = 22	5,4	Середній рівень
N = 9	8,3	Низький рівень

Наступна методика була проведена з метою визначення рівня цілеспрямованості особистості.

За результатами тесту «Оцінка рівня цілеспрямованості та самостійності» було виявлено, що у більшості опитуваних переважає середній рівень цілеспрямованості та самостійності. Для кращого представлення підсумків за даною методикою була зроблена секторна діаграма. (Див. Рис. 2.)

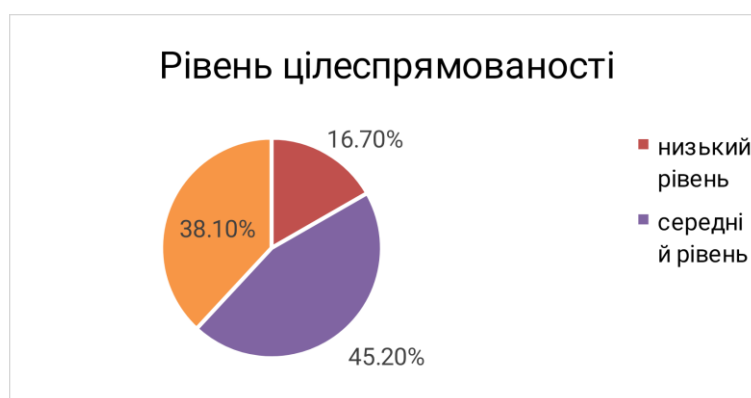

Рис. 2. Рівень цілеспрямованості та самостійності.

Як ми бачимо, практично майже для половини досліджуваних (45,2%, точніше 19 опитуваних) характерний середній рівень цілеспрямованості та самостійності. Це вказує на те, що ця група є реалістами, тобто вони

реально без перебільшення оцінюють свої можливості та сили. Трішки менший відсоток респондентів, а саме 38,1%, тобто 16 студентів, вважають себе цілеспрямованими та самостійними. Для цієї категорії осіб характерний високий рівень цілепокладання. Високий рівень розвитку цілеспрямованості означає, що людина вибирає головний мотив і досягає мети, не піддаючись впливу ближчих мотивів.

Найменший відсоток опитуваних, 16,7% тобто 7 респондентів, характеризує низький рівень цілеспрямованості. Такі особистості прагнуть бути як всі, їм не подобається бути в центрі уваги, ними часто користуються знайомі чи друзі. Вони безініціативні, недружелюбні, не хочуть нічого змінювати у своєму житті.

Для встановлення взаємозв'язку між суб'єктивним благополуччям та цілеспрямованістю ми вирішили застосувати кореляційний аналіз [3].

Для кращого представлення значень, була застосована допоміжна таблиця (Див. Табл. 2.).

Таблиця 2.

Представлення обрахунків коефіцієнта кореляції

Рівень	X	Y	xу	x ²	y ²
Низький рівень	9	7	63	81	49
Середній рівень	22	19	418	484	361
Високий рівень	11	16	176	121	256
Всього:	42	42	657	686	666

Розрахунок коефіцієнта кореляції

$$r = (657 - 42 \times \left(\frac{42}{3}\right)) / \left(\sqrt{\left(686 - 42 \times \frac{42}{3}\right) \times \left(666 - 42 \times \frac{42}{3}\right)}\right) = 0.7892$$

Примітка: * = p < 0,05.

Отримане значення коефіцієнта кореляції говорить про наявність прямого зв'язку між благополуччям та цілеспрямованістю особистості. Величина коефіцієнта кореляції показує, що зв'язок між X та Y є сильним. Тобто, з цього можна сказати, що чим вищий рівень благополуччя у досліджуваного, тим більша буде цілеспрямованість.

Висновки, рекомендації та перспективи подальших досліджень. Здійснене емпіричне дослідження дозволило виявити, що у більшості досліджуваних переважає середній рівень суб'єктивного благополуччя та цілеспрямованості, що характеризується повним емоційним комфортом (52,4%) та реальною оцінкою власних можливостей та сил (45,2%) відповідно.

За допомогою технології коучингу можна підвищити рівень суб'єктивного благополуччя та цілеспрямованості.

Насамперед необхідно: *працювати над силою волі*: цілеспрямованість та благополуччя безпосередньо залежить від нашої сили волі, чим її більше,

тим легше ми досягаємо своїх цілей. Сила волі потрібна нам для того, щоб долати комфорт, в якому ми знаходимося і робити щось потрібне для нагороди в майбутньому. Відмовлятися від короткострокового комфорту для довгострокового результату. Наприклад, вилізти з теплого ліжка на пробіжку похмурого ранку для красивого і спортивного тіла. *Ставити правильні цілі.* Логічно, що для того, щоб сформувати в собі цілеспрямованість і підвищити рівень власного благополуччя, треба ставити цілі та досягати їх. *Кидати собі виклики.* Потрібно брати участь у марафонах, челенджах. Давати публічні обіцянки, що ви щось зробите. Одним словом, кидати собі виклики та підключати до цього інших людей. *Займатися спортом.* Спорт дуже дисциплінує. А там, де дисципліна, там і сила волі, і цілеспрямованість і внутрішня гармонія. Ми свідомо змушуємо себе робити важкі і не дуже приємні речі на кшталт бігу протягом півгодини. Щоразу ставимо собі мікроцілі і досягаємо їх. Подолаємо комфорт. Цю навичку ми потім впроваджуємо і в повсякденне життя, в роботу, в бізнес. Важливо також розвивати в собі самодисципліну, що в свою чургу може стати чинником наполегливості та вмінні зосереджуватися на головному, не відволікаючись на дрібниці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці коучингових технологій для різних вікових груп.

Джерела та література:

1. Bradburn N. The Structure of Psychological well-being. – Chicago: Aldine Pub. Co., 1969. 320 p.
2. Аткинсон М. А. Пошаговая система коучинга: Наука и искусство коучинга К.: Изд-во Companion Group. 2009.
3. Горкавий В. К. Статистика : навч. посіб. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ: Алерта, 2020. 644 с.
4. Леонтьев Д. А. Экстремальный опыт и понятие экзистенциального мужества. Экзистенциальная традиция. 2014. №2. С. 99-115.
5. Леонтьев Д. А. Новые ориентиры понимания личности в психологии: от необходимого к возможному. Вопросы психологии. 2011. №1. С. 3-27.
6. Лукасевич О. А. Суб'єктивне благополуччя як психологічний феномен. Проблеми сучасної психології. 2017. №12. С. 110-114.
7. Чеботарева Е. Ю. Индивидуально-типические характеристики субъективного благополучия.. Акмеология образования. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та 2015. С.142-147.
8. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. Москва: «Наука», 1982. 186 с.
9. Шамионов Р. М. Суб'єктивное благополучие и ценностно-смысловые образования личности в профессиональной сфере. Известия Саратовского университета. Сер. Философия. Психология, Педагогика. 2006. №6. 104-109.

Волчок Вікторія
студентка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Кульчицька Анна
кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПОТРЕБОВО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІДДАЛЕНОГО РЕЖИМУ НАВЧАННЯ

Актуальність дослідження. В умовах сьогодення, коли людство, в тому числі і студентська молодь, ще не встигло оговтатися від викликів пов'язаних із пандемією COVID-19, українці зіткнулися з новим викликом – з війною, яку розв'язали російські війська на території України. Та попри критичний стан, кожен із нас намагається на своєму місці виконувати все, що може, щоб наблизити той час, коли ми зможемо із впевненістю дивитися в майбутнє під мирним небом над головою. Одне із провідних завдань студентської молоді – це навчання. Бо тільки освідчене покоління зможе відбудувати українську державу та зробити її одним із лідерів у світовому співтоваристві розвинутих країн світу.

За час воєнних та карантинних обмежень інформаційна поведінка стала основою реалізації багатьох видів діяльності та головним способом доступу до сфери послуг, навчання та інформації загалом. Особливих форм вона набула у студентів, адже без цифрового інформаційного середовища здобуття освіти, живе спілкування з викладачами та одногрупниками стало неможливим [2]. Основним потенціалом майбутніх фахівців є мотивація, бо у ній присутнє формування характеру та розвиток здібностей особистості. А базою для розвитку цих психологічних складових є система цінностей та потреб, що координує індивіда на релізацію своїх потенційних внутрішніх можливостей.

Отож, реалії сьогодення диктують свої умови навчання студентів у віддаленому режимі. Така форма здобуття освіти, на нашу думку, відображається на соціально-психологічних особливостях молоді, а надто на потребово-мотиваційній сфері студентів. Тому обрану нами тему вважаємо *актуальною*.

Мета дослідження полягає у розкритті потребово-мотиваційної сфери студентів в умовах віддаленого режиму навчання.

Аналіз останніх досліджень. Проблема мотивації, в тому числі навчальної та професійної, досить широко розглядалась дослідниками протягом тривалого часу як у нашій країні, так і за її межами. Так, І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, К. Левін, Є. П. Халл, Д. Аткинсон, В. Войтко, Р. Гарднер, Дж. Девіс, М. Дригус, А. Дусавицький, В. Ковальов, А. Маслоу, В. Мерлін, О. Скрипченко, Н. Юдіна у своїх працях розглядали суть та закономірності феномену мотивації особистості, її структурні складові та їх взаємозалежність. Психологічні аспекти мотивації досліджували Л. Божович, Дж. Брунер, В. Вілюнас, Ф. Герцберг, В. Климчук, Д. Мак-

Клеланд, А. Реан, С. Рубінштейн, Х. Хекхаузен та інші вчені. Питання мотивації навчання привертала увагу, Д. Ельконіна, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Максименка та інших вчених.

Виклад основного матеріалу. Мотивація визначається як психодинамічна регулятивна система, що організовує діяльність з реалізації певного мотиву, регулює діяльність на шляху створення ставлення та сприйняття особистістю навколишнього світу. Мотивацію розглядають як трансформацію людини та її активності, у ході якої змінюються цінності, смислові та цільові орієнтування [3].

В емпіричному дослідженні потребово-мотиваційної сфери в умовах віддаленого режиму навчання взяли участь 40 осіб – студентів факультету психології. Для дослідження потребово-мотиваційної сфери було використано методику В. Е. Мільмана «Діагностика мотиваційної структури особистості» та методику «Діагностика особистісних і групових базових потреб» А. Маслоу. Дослідження проводилося в лютому 2022 року (до початку воєнних дій). Тому поняття «віддалений режим навчання» було пов'язане з умовами пандемії.

За результатами проведеної методики В. Е. Мільмана «Діагностика мотиваційної структури особистості» було виявлено такі результати: для студентів основною є *мотивація спілкування*, це цілком передбачувано, адже карантинні умови ускладнили можливість повноцінно бути членом групи, студентського колективу, можливості комунікувати загалом. Друге місце в рейтингу мотиваційних прихильностей студентів посіли мотиви *творчої активності*, як можливість реалізувати себе у цікавій діяльності, що приносить задоволення у якості компенсації недостатнього міжособистісного спілкування. На третьому і четвертому місці відповідно стоять мотиви *соціального статусу* та *суспільної корисності*, бажанні отримати повагу серед інших шляхом використання значимої діяльності. Цікаво, що *підтримка життєзабезпечення* та *комфорт*, як прояв матеріальних цінностей та ключових точок у житті не виявилися такими значущими для студентів, як ми прогнозували, плануючи дослідження. Тобто можна вважати, що для даної вибірки найважливішим є потреба у самореалізації.

На нашу думку, це можна пов'язати з етапами життєвого циклу досліджуваних, адже частина опитаних тільки почала опановувати обрану професію, вони приєдналися до нової соціальної групи, у них багато цілей та мотивації максимально реалізувати себе і свої плани. Інша частина – перейшла на етап вибору спеціалізації у майбутній професійній діяльності, підвищення кваліфікації та трансформації свого життя, досліджувані починають відчувати себе частиною чогось більшого, впливовішого та важливішого, ніж просто навчання. Також в умовах пандемії самореалізація стала складнішою, адже доступ до очного навчання та живої комунікації обмежений, це потребує трансформації діяльності, тому у досліджуваних підвищена потреба саме у цьому напрямку.

На основі результатів тестування за методикою «Діагностика особистісних і групових базових потреб» А. Маслоу було створено діаграму (Рис. 1)

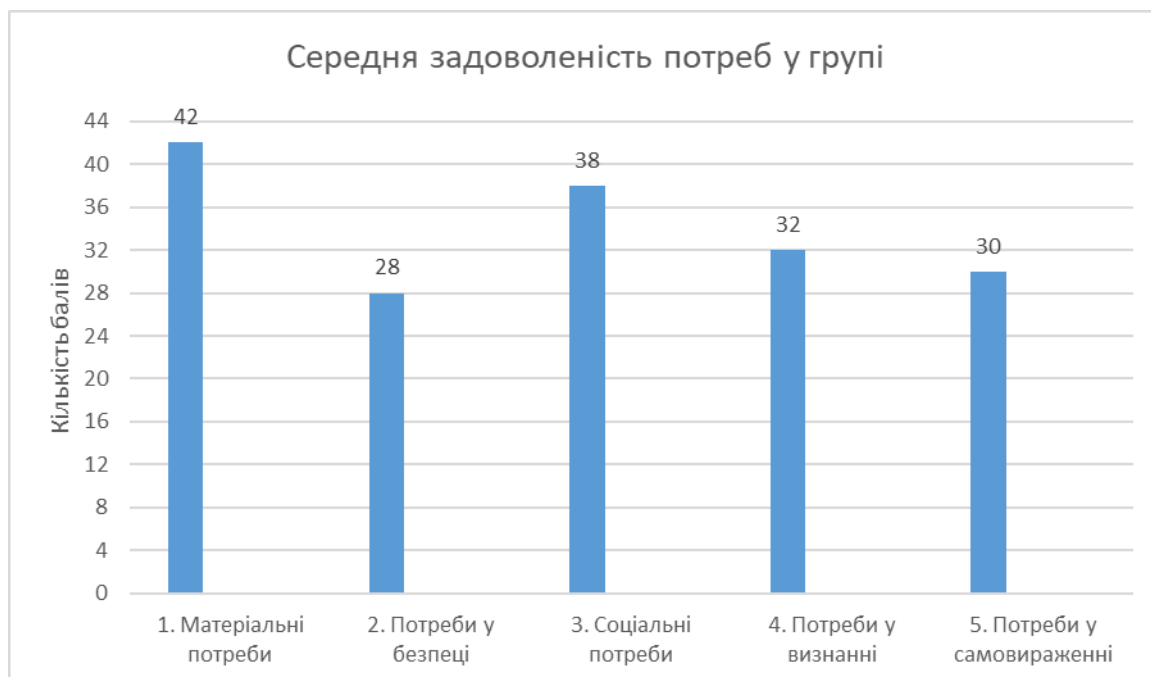

Рис. 1. Ступінь задоволення п'яти головних потреб у групі

Зони задоволення розподіляються таким чином:

- I. Зона задоволення – 14-28 балів.
- II. Зона часткового задоволення – 29-42 бали.
- III. Зона незадоволення – 42 і більше балів.

Отримані результати виявили, що у досліджуваних у зоні задоволення тільки шкала 2 (потреба у безпеці), у зоні часткового незадоволення шкала 3 (соціальні потреби), 4 (потреби у визнанні), 5 (потреба у самовираженні). А у зоні незадоволення шкала 1 (матеріальні потреби).

Незадоволення шкали 1 можна пов'язати з відсутністю особистого матеріального забезпечення у досліджуваних, частина з них неповнолітні і фінансово залежать від батьків, інша частина тимчасово або повністю втратила роботу через пандемію. Часткова незадоволеність міжособистісних потреб, потреб у самовираженні та визнанні теж пов'язана з COVID – 19, адже перехід на дистанційне навчання обмежив спілкування кожного з опитуваних. Досліджувані не повноцінно можуть брати участь студентському житті, відсутність живого спілкування ускладнює можливість до самовираження та визнання у тій чи іншій соціальних групах. Потребу у безпеці можна вважати на границі задоволення і часткового незадоволення. З одного боку вона задоволена, адже багато респондентів на момент опитування знаходились вдома, де їм, ймовірно комфортно, але з іншого – кожен турбується про своє життя, адже з появою пандемії COVID – 19 кожен відчуває себе під загрозою.

Висновки. Умови віддаленого режиму навчання (пов'язані з пандемією) пов'язані з особливостями потребово-мотиваційної сфери студентів. Дослідження показало, що на період пандемії у досліджуваних найбільш нереалізовані потреби у спілкуванні, самовираженні, матеріальному становищі та визнанні. Студентам важливі цінності спілкування, цінність соціальної приналежності до суспільства і встановлених в ньому норм і правил, при цьому залишається високо значущими цінності матеріального забезпечення свого життя, переваги і авторитету серед інших людей. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні потребово-мотиваційної сфери студентів під час та після війни.

Джерела та література:

1. Діхтяренко С. Дослідження мотиваційної сфери майбутніх психологів в умовах пандемії. Електронний ресурс: https://lib.iitta.gov.ua/727984/1/26_10_2021.pdf#page=8
2. Казанжи М. Психологічна ресурсність студентської молоді в умовах карантинних обмежень / Марія Казанжи // Наука і освіта: наук.-практ. журнал. – 2021. – №1. – С. – 27-34.
3. Електронне джерело:
https://books.google.com.ua/books?id=AJ4RCgAAQBAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Книш Тетяна

кандидат педагогічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ВНЗ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

На сучасному етапі розвитку освіти електронні ресурси, зокрема ресурси глобальної мережі Інтернет, стають невід'ємною частиною процесу навчання.

Сьогодні викладач має можливість відійти від звичайної подачі матеріалу, представленої на сторінках підручників та використовувати додаткові можливості й матеріали, які надає нам Інтернет. Це, у свою чергу, не лише підвищує якість подачі матеріалу, а й забезпечує активність, інтерес та мотивацію студентів.

Можливості мережі Інтернет величезні, тут можна отримати будь-яку інформацію з будь-якої точки світу. Найбільш популярним Інтернет-ресурсом на сьогоднішній день є відеохостинг YouTube, який у професійній освіті здатний стати засобом формування та розвитку інтересу до вивчення навчальних дисциплін, насамперед англійської мови.

Сьогодні чимало дослідників розглядають проблему формування іншомовної комунікативної компетентності в умовах онлайн-навчання: Н. Арчахова, О. Дереза, С. Дереза, О. Іскандарова, В. Каплінський, О. Нечай, Є. Пассов, А. Соломон, Ю. Серов, А. Скляр, М. Слободчикова, В. Теніщева. Такі вчені, як В. Базуріна, Н. Давидова, Г. Декусар,

Т. Фіннінгов у своїх працях розкривають зміст та значення вивчення іноземних мов майбутніми фахівцями [2].

Сьогодні використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні іноземній мові, у т.ч. англійської, стало органічною частиною освітнього процесу. Виховний потенціал предмету надає можливість розвивати почуття патріотизму, формувати толерантність до цінностей інших країн і народів, удосконалювати моральні якості особистості студента. Соціокультурна орієнтація дисципліни передбачає ознайомлення студентів з елементами іншої культури, значущими для успішного спілкування з її представниками, що підвищує рівень загальної культури майбутнього фахівця. Викладачі закладів вищої освіти враховують і вікові інтереси студентів: використовуються сучасні методики та технології навчання, мультимедійні засоби та інтернет-ресурси, пропонуються оригінальні тексти на професійні та загальнокультурні теми.

Так, наприклад, навчання англійської мови можливе із використанням таких YouTube-каналів, як «Англійська як по нотах», «Real English», «BBC Learning English». Канал «Англійська як по нотах» неодмінно зацікавить студентів, тому що тут можна знайти відеозаписи, засновані на розборі лексичних одиниць, включаючи їх значення та вимову, спираючись на популярні фільми, відеоігри, музику та досить оригінальний гумор. На каналі представлені відеозаписи, в яких аналізуються тексти пісень з детальним розгляд особливостей вживання англійських слів. Також можна знайти відеозаписи на тему словотвору та пунктуації.

Канал «Real English» виступає одним із найкращих проєктів, що дозволяє опанувати англійську мову з нуля. Цей ресурс надає значну добірку безкоштовних відеоуроків. Кожне відео складається з двох частин (одна з субтитрами, інша – без субтитрів) та практичних вправ. Відеозаписи знято реальними людьми, які потрапляють у різні життєві ситуації та дозволяють глядачам прожити дані ситуації із авторами роликів.

YouTube-канал «BBC Learning English» є одним із найпопулярніших навчальних ресурсів на даній платформі та має майже 4 мільйони передплатників. Тут можна знайти величезну кількість відеозаписів практично на будь-яку тему:

- вокабуляр на різні теми з особливостями вживання слів;
- особливості граматичних тем, включаючи винятки, поліпшення фонетичних навичок з погляду розгляду звуків з позиції артикуляції;
- вивчення англійської мови на матеріалі новин;
- підготовка до міжнародних іспитів [1].

Таким чином, YouTube є не лише майданчиком розваг, але й дає реальні можливості використання ресурсів у процесі навчання англійської мови. Застосування відео здатне полегшити сприйняття важких понять, привернути увагу студентів, стимулювати візуальне сприйняття, розширити розуміння лінгвокультурологічних аспектів у вивченні мови. Також застосування освітнього відеоконтенту YouTube впливає на зміну традиційних функцій викладача та студента.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що використання методики навчання англійської мови за допомогою YouTube стимулює формування здібностей іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців. Саме в активній пізнавальній діяльності, що спрямовується викладачем, студенти опановують необхідні знання, вміння, навички не лише для навчальної, а й майбутньої професійної діяльності [3].

Джерела та література:

1. Дереза О. О., Скляр Р. В., Дереза С. В. Методи навчання онлайн. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науково-методичних праць*. 2020. С.82-90.

2. Серман Л. В., Нич О. Б. Запровадження цифрових технологій в методику вивчення англійської мови. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2021. № 30(1). С. 35-45.

3. Серов Ю., Соломон А. Специфіка використання YouTube-каналів як бази знань для ефективного вивчення іноземної мови. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 6. С. 46-48.

Кордунова Наталія

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Панас Олександр

студент I курсу географічного факультету,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Навчання у вищому навчальному закладі збігається з періодом юності і відзначається складністю становлення особистісних рис. У цей час розвиваються такі якості особистості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем: мети, способу життя. Однак здатність до свідомої регуляції своєї поведінки розвинена ще не повністю. Тому вивчення проблеми розвитку особистісної зрілості особистості в цей період є важливим для забезпечення якісного навчання.

Труднощі соціалізації молоді на етапі навчання у вузі обумовлені певними особливостями. Система навчання характеризується великим обсягом матеріалу, самостійністю і відповідальністю. Найбільші труднощі полягають у зміні соціальної позиції, зміні способів навчальної діяльності, відносини і стереотипів поведінки.

Навчання у вузі потребує уміння самостійно організувати навчальну діяльність що є необхідною умовою успішності засвоєння знань. За період навчання формуються навички та уміння раціональності організації розумової діяльності, усвідомлюється покликання до самовизначення, встановлюється система значущих якостей особистості.

Як зазначає Г. А. Дьоміна особистісна зрілість є психологічним новоутворенням в період юності. Важливою особливістю особистісного розвитку у зазначений період є утворення особистісного конструкту зрілості, який виявляється у почутті дорослості, готовності до функціонування в дорослому світі, самовизначенні через переоцінку системи цінностей. У цей віковий період рівень сформованості психічної і соціальної зрілості є основою для вияву особистісної зрілості [1].

На думку Т. М. Титаренко особистісна зрілість характеризує стан розвитку особистості, що виявляється у високому ступені особистісної конструктивної активності та особистісної функціональної продуктивності людини. Особистісна зрілість молоді характеризує стан розвитку особистості, якого вони досягають до завершення навчання у вузі [3].

Критеріями проявів особистісної зрілості студентів є: інтерперсональна активність, що виражає характеристики вдосконалення структури та функцій особистості (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність); інтерперсональна конструктивна активність, що виражає характеристики вдосконалення способів міжособистісної взаємодії (комунікативність, емпатійність, толерантність, моральність, відповідальність); трансперсональна конструктивна активність, що виражає характеристики вдосконалості структури самоідентичності (егоідентичність), самоприйняття, трансцендентність, самоактуалізація) [2].

Теоретичний аналіз наукової літератури свідчить про те, що особистісна зрілість є важливою для майбутнього життя.

Емпіричне дослідження підтвердило наявність рис особистісної зрілості в структурі особистості студентів, що свідчить про потенційну готовність бути зрілими. Головними рисами особистісної зрілості є відповідальність, глибинність переживань, життєва філософія, самосприйняття, синергічність.

Результати дослідження свідчать, що переважна більшість досліджуваних студентів виявляють задовільний та незадовільний рівні мотивації досягнення.

Ставлення до свого «Я» характеризується переважно неадекватно заниженою або неадекватно завищеною самооцінкою.

На даний час ще неефективні життєве настановлення та смисложиттєві орієнтації. Недостатньо розвинена здатність до психологічної близькості з іншими людьми, яка характеризується переважанням середнього рівня емпатії, що може викликати труднощі під час спілкування з іншими людьми, труднощі при встановленні міжособистісних контактів з ними, встановлювати особистісні та професійні стосунки.

Слід відмітити, що близько половини досліджуваних мають дуже високий рівень почуття громадянського обов'язку, що може бути значною опорою у професійному зростанні майбутніх фахівців. Інша ж частина досліджуваних виявила задовільний рівень почуття громадянського обов'язку, що може стати перешкодою в особистісному і професійному зростанні молоді.

Особистісна зрілість це важлива характеристика стану розвитку особистості, що виявляється у високому ступені особистісної конструктивної активності та особистісної функціональної продуктивності молоді людини.

Отримані нами результати свідчать про те, що на даному віковому етапі продовжується формування професійно значущих характеристик особистісної зрілості, вони не є ще завершеними і потребують корекції протягом подальших змін.

Джерела та література:

1. Дьоміна Г. А. Психологічні особливості формування та активізації особистісної зрілості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. №5. С. 24 – 31.

2. Кордунова Н. О., Михайлевський П. Особистісна зрілість як необхідна умова формування особистості в юнацькому віці. *Психогенеза особистості: норма і девіація* : зб. наук. статей і тез ; [гол. ред. Я. Гошовський]. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2021. С.131 – 136.

3. Титаренко Т. М. Рання молодість: проблеми смислоутворення, подальше професійне й життєве самовизначення. *Основи практичної психології*. Київ: Либідь, 2001. 150 с.

Коструба Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАРЕЛІГІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ГРУПАХ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ ОСВІТИ

Медіарелігійність як феномен та предмет наукового дослідження є відносно новим, тому емпіричних даних щодо реального функціонування у житті особистості практично немає. Дане дослідження є одним із перших спроб комплексного психологічного вивчення явища медіарелігійності особистості з врахуванням рівня освіти.

Мета дослідження – емпіричний аналіз психологічних особливостей медіарелігійності особистості у групах із різним рівнем освіти.

Для реалізації мети було використано авторську апробовану методику дослідження медіарелігійності особистості [2]. Вибірка на цьому емпіричному замірі складала 685 осіб (181 чоловічої та 504 жіночої статі), середній вік 22,7 років з 16 областей України. Опитування проводилось через додаток Google forms.

У межах аналізу демографічних особливостей медіарелігійності особистості ми розглянули також відмінності пов'язані із рівнем освіти респондентів (рис. 1). Результати аналізу відсоткового розподілу рівнів загальної медіарелігійності у осіб із різним рівнем освіти демонструє, що найвищі показники за досліджуваною ознакою у респондентів із повною вищою освітою (33,5% – високий рівень, 35,6% – середній рівень). Трохи менш медіарелігійними виявилися опитані із базовою вищою освітою (24,3% – високий, 31,6% – середній рівень). Найменш схильними до

медіарелігійності визначено досліджуваних із середньою освітою (22,4% – високий, 26,1% – середній рівень). Також аналіз відсоткових значень продемонстрував, що з кожним наступним рівнем освіти, кількість опитаних з низьким рівнем медіарелігійності зменшується (середня освіта – 51,5%; базова вища – 44,1%; повна вища – 30,9%). Такі результати підтверджені статистично значимим кореляційним зв'язком ($r=0,145$; $p>0,01$). Тобто, чим вищий рівень освіти, тим більший рівень загальної медіарелігійності. Загалом така тенденція може мати декілька пояснень. Одне із них може бути пов'язане із уже виявленими віковими особливостями медіарелігійності (чим старшими є респонденти, тим більше звертаються до такої практики). А також, можливість реалізовувати релігійність з використанням медіатехнологій передбачає наявність доступу до останніх, що теж може збільшуватись по мірі дорослішання і можливостей заробітку.

Отримані нами результати щодо прямопропорційного взаємозв'язку медіарелігійності та рівня освіти суперечать аналогічним дослідженням щодо традиційної релігійності. В. Докаш у своїх останніх дослідженнях описує закономірність, що «рівень релігійності знижується з мірою підвищення рівня освіти» та демонструє результати відсоткового розподілу власних наукових пошуків [1, с. 30]. Схожу тенденцію зазначають й інші науковці [3].

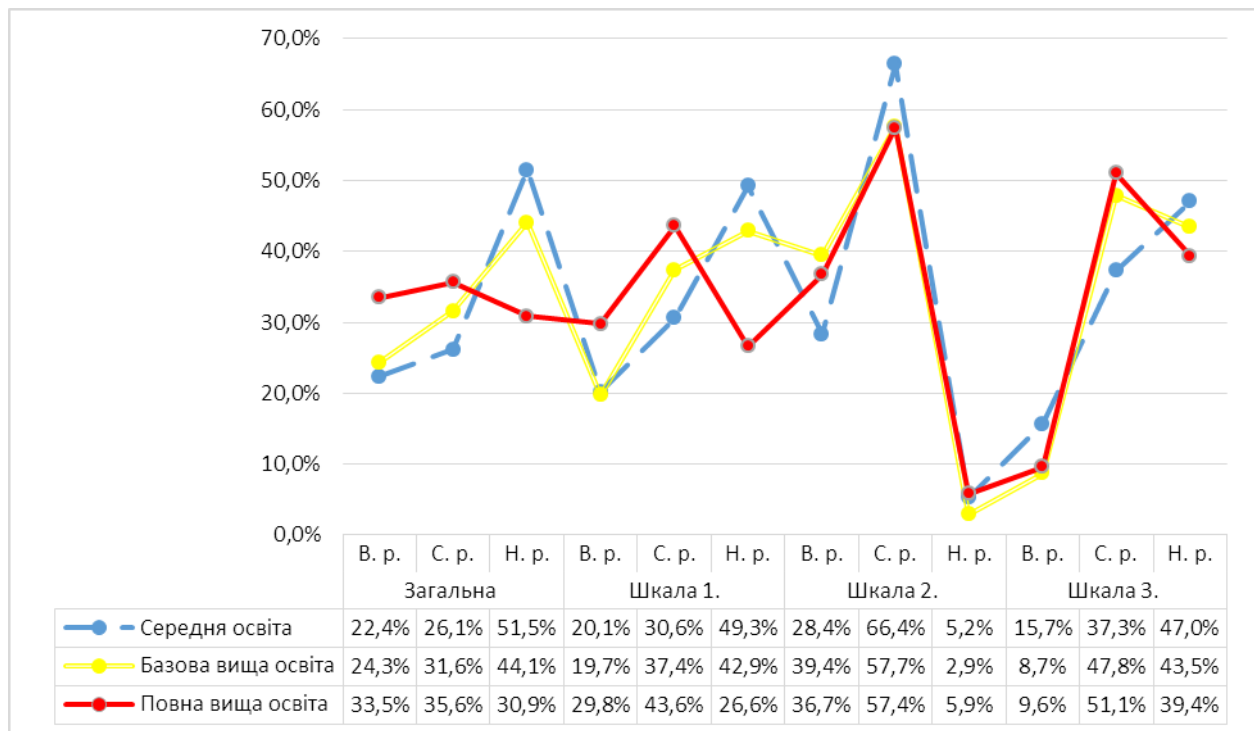

Рис.1. Рівні медіарелігійності та її компонентів у респондентів з різним рівнем освіти, %

Примітка. В.р. – високий рівень; С.р. – середній рівень; Н.р. – низький рівень.

Афективно-мотиваційний компонент медіарелігійності у осіб з різним рівнем освіти має відмінності. У респондентів з середньою освітою майже половина опитаних (49,3%) демонструють низький рівень, тобто домінування зовнішньої релігійності, 30,6% – середній і лише 20,1% –

високий рівень і внутрішню релігійну орієнтацію особистості. При наявності базової вищої освіти низький рівень проявляють 42,9%, високий – 19,7%, середній – 37,4% опитаних. Досліджувані з повною вищою освітою демонструють вищі показники емоційно-мотиваційного компоненту медіарелігійності (29,8% – високий, 43,6% – середній рівень). Низький рівень у представників цієї групи зафіксовано лише у 26,6%. Загалом, аналіз рівнів афективно-мотиваційного компонента медіарелігійності дозволив прослідкувати тенденцію – чим вищий рівень освіти, тим більше розвинена внутрішньо релігійна орієнтація у досліджуваних. Такий зв'язок підтверджується і статистично ($r=0,177$; $p>0,01$).

Щодо конативного компоненту, то аналіз отриманих даних демонструє відсутність тенденцій та особливостей щодо рівня освіти у респондентів. Для усіх груп домінуючим є середній рівень медіарелігійної поведінкової активності (середня освіта – 66,4%; базова вища – 57,7%; повна вища – 57,4%). Третина представників з усіх груп є дуже активними у медіарелігійній практиці (середня освіта – 28,4%; базова вища – 39,4%; повна вища – 36,7%). Незначна частина опитаних виявилась пасивною у релігійній діяльності у медіасередовищі (середня освіта – 5,2%; базова вища – 2,9%; повна вища – 5,9%). Загалом поведінковий компонент медіарелігійності особистості притаманний більшою чи меншою мірою майже усім опитаним і статистично значимого зв'язку між такою активністю та рівнем освіти виявлено не було.

Когнітивний компонент медіарелігійності найкраще розвинений у досліджуваних з повною вищою освітою (9,6% – високий, 51,1% – середній рівень). У респондентів із базовою вищою (8,7% – високий, 47,8% – середній рівень) та середньою освітою (15,7% – високий, 37,3% – середній рівень) ці показники нижчі. Тенденція незначного збільшення індикаторів когнітивного компоненту можна виявити при огляді динаміки відсоткових значень у проявах низького рівня: середня освіта – 47,0%; базова вища – 43,5%; повна вища – 39,4%. Таким чином, аналіз отриманих результатів демонструє збільшення показників когнітивного компоненту медіарелігійності з кожним наступним рівнем освіти. Проте, коефіцієнт кореляції не досягає критичного рівня значимості.

Аналіз особливостей медіарелігійності та її компонентів у групах досліджуваних з різним рівнем освіти продемонстрував тенденцію, яка протилежна стосовно таких особливостей у вимірах традиційної релігійності особистості. Рівень медіарелігійності особистості зростає з рівнем освіти. Така тенденція більшою мірою стосується афективно-мотиваційного компоненту, де ми отримали статистичне підтвердження такого зв'язку. Що стосується поведінкового компоненту медіарелігійності, то тут рівень освіти не є визначальним, адже більша частина досліджуваних є активними щодо релігійної інформації у медіасередовищі. Когнітивний компонент як схильність осмислювати власну релігійність, показники якого хоч і зростають з рівнем освіти, не демонструє такого зв'язку на статистично значимому рівні.

Джерела та література:

1. Докаш В. (2017). Релігійний простір українського соціуму в його соціологічних вимірах. Релігія та Соціум, 1 (25), 25-33.
2. Коструба, Н. (2021). Апробація методики дослідження медіарелігійності особистості. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. Том 32 (71) №5. 28-33. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.5/05>
3. Сальнікова С. А. (2010). Конструювання змісту, особливостей та рівнів вимірювання релігійності (за даними емпіричного соціологічного дослідження). Укр. Соціум, 4 (35), 108-119.

**ОСОБИСТІТЬ У ПОЛІТИКО-
ПРАВОВОМУ ВИМІРІ**

Вічалковська Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити наступні *основні причини девіантної поведінки дітей*: вплив асоціальної сім'ї; вплив спадково-біологічних факторів: генотипу, психічних розладів, відхилень в нервово-психічній діяльності, затримок психічного розвитку; неправильне або недостатнє виховання, здійснюване школою і суспільством; вплив педагогічних помилок вчителів; соціально-економічні причини; підліткова «мода»; вплив ЗМІ; поганий розвиток дозвілля дітей; дисгармонія в мотиваційно-вольовій сфері.

2) Аналіз вітчизняної і зарубіжної наукової літератури дозволив зробити міні важливий висновок про те, що протиправна поведінка визначається не «дефектами» право пізнання, а тими реальними життєвими умовами, які ці «дефекти» породжують. Відповідно, асоціальна сім'я надає негативну психологічну дію на процес формування особистості дитини, сприяє його де соціалізації, і у підсумку приводить до девіантної (відхиляючої) поведінки дітей.

3) В психолого-педагогічній літературі є прихильники біопсихологічного і соціального підходів до девіантної поведінки дітей. Теоретичний аналіз публікацій в юридичній психології показують, що при розгляді причин девіантної поведінки соціальні причини завжди превалювали. Погодимось з цим поглядом.

4) Вітчизняні і зарубіжні дослідники проблеми виділяють наступні основні критерії сімейного неблагополуччя:

- Алкоголізм батьків;
- Наркоманію батьків;
- Асоціально-аморальну поведінку батьків;
- Конфліктні відносини в сім'ї;
- Кримінальний вплив батьків;
- Психічні захворювання батьків;
- Педагогічна неспроможність батьків.

1) Вчені пропонують різну типологію асоціальних сімей, виходячи із об'єкта свого дослідження. Проте автори не пропонують типологію асоціальних сімей, що сприяють формуванню девіантної поведінки дітей.

2) *В якості вихідного можемо спиратися на визначення, яке на наш погляд відображає суть девіантної поведінки: «Відхиляюча (девіантна) поведінка – це стійка поведінка особистості, що відхиляється від найбільш важливих соціальних норм, що спричиняють реальний збиток суспільству або самій особистості, а також супроводжується її соціальною дезадаптацією. Відхиляюча поведінка висловлює соціально-психологічний статус особистості на осі «соціалізація – дезадаптація – ізоляція».*

3) *Загальним для всіх девіантних підлітків є наступні особливості:* висловлювання емоційної сфери над раціональною; висловлювання негативних емоцій над позитивними; негативне відношення до навчання; деформація в розвитку вольової сфери; педагогічна «занедбаність»; система оцінок і передбачень з орієнтована на дозвілля; самооцінка підвищена або понижена; совість не розвинена; необхідність у свободі, незалежності; необхідність бути дорослим (більш розвинена у дівчат); глибока деформація моральних ідеалів і установок; емоційна неврівноваженість, марнославство, агресивність, впертість; боротьба за престиж; обтяженість нервово-психічними аномаліями.

4) Теоретичний аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури дозволяє виділити основні форми виявлення девіантної поведінки дітей: бездомність, жебракування; дармоїдство, небажання навчатися, другорічництво; зловживання алкогольних напоїв; вживання наркотиків; токсикоманія; куріння; підвищена агресія, жорстокість; ранній початок статевого життя; крадіжка; шахрайство; участь в кримінальних групах; суїцидальна поведінка; вандалізм; наявність судимості.

5) В умовах життя в асоціальной сім'ї діти відчують постійні стресові і дистресові ситуації, які сприяють запуску психологічних механізмів злочинної поведінки і формуванню девіантної поведінки дітей.

В ході проведеного емпіричного дослідження вдалося виявити асоціальна сім'я негативно впливає на поведінку неповнолітніх, сприяє формуванню девіантної поведінки неповнолітніх. Виділено сім типів асоціальних сімей, що сприяють виникненню девіантної поведінки неповнолітніх:

1 – алкогольні – сім'ї, в яких один або обоє батьків надмірно вживають алкоголь;

2 – асоціально-аморальні – сім'ї, які характеризуються антигромадськими установками і орієнтаціями;

3 – конфліктні – сім'ї, в яких постійно або тимчасово відбуваються конфлікти, де панує атмосфера взаємної неповаги, причіпок, інколи діло доходить до рукоприкладства;

4 – кримінальні – сім'ї, в яких батьки, старші брати (сестри), інші члени сім'ї відбувають або вже відбули покарання в місцях позбавлення волі;

5 – сім'ї з психічно хворими батьками – сім'ї, в яких один або обох батьків стоять на обліку в психдиспансері; часто неповнолітні із цих сімей мають психічні відхилення: шизофренію, олігофренію, затримки психічного розвитку і в силу цього не встигають у школі, ідуть з уроків, проводять час з вуличними компаніями;

6 – педагогічно неспроможні – сім'ї, що втратили свій вплив на неповнолітніх в силу психологічних причин або за причиною незнання дитячої психології;

7 – наркотичні – сім'ї, в яких батьки вживають наркотики.

В основі запропонованої класифікації лежить криміногенний характер впливу асоціальних сімей і ознак домінуючого психологічного впливу асоціальной сім'ї.

Відхиляючу (девіантну) поведінку ми розуміємо як стійку поведінку особистості, яка відмінна від найбільш важливих соціальних норм, що наносить реальний збиток суспільству або самій особистості, а також супроводжується її соціальною дезадаптацією. Відхиляюча поведінка висловлює соціально-психологічний статус особистості на осі «соціалізація – дезадаптація – ізоляція».

В процесі дослідження у неповнолітніх із асоціальних сімей зафіксовано різні форми девіантної поведінки: агресія і насильство (16,22%), дармоїдство, небажання вчитися, другорічництво (14,89%), куріння (12,02), вживання алкогольних напоїв (11,64%), бродяжництво, жебрацтво (11,07%), ранній початок статевого життя, проституція (7,44%), токсикоманія (6,11%), крадіжка (5,73%), шахрайство (5,15%), участь в кримінальних групах (4,01%), наявність судимості (2,67%), суїцидальна поведінка (1,72%), вандалізм (0,76%), наркоманія (0,57%).

За допомогою методів математичної статистики вдалося з'ясувати, що фізично і психічно не здорові неповнолітні виявляють, як правило, девіантну поведінку, а між типом асоціальної сім'ї і якоюсь певною формою девіантної поведінки немає ніякого взаємозв'язку.

Стреси і дистреси, які відчувають неповнолітні в умовах життя в асоціальной сім'ї, сприяють запуску психологічних механізмів злочинної поведінки і формуванню девіантної поведінки неповнолітніх. Визначений наступний механізм психологічного впливу сімейного неблагополуччя на девіантну поведінку неповнолітніх: асоціальна сім'я створює стресові і дистресові ситуації, сприяє виникненню психічної травми, виникненню психотравмуючого переживання, дезадаптації поведінки, запуску механізмів злочинної поведінки (девіантної і делінквентної поведінки).

Джерела та література:

1. Збірник нормативно-правових матеріалів з питань профілактики правопорушень та дитячої бездоглядності / Упор. Зінченко С.В., Карпушевська Л.Р., Бабич В.М. – К.: МОН України. – 120 с.
2. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: Навч. посіб. / С.І.Яковенко, Н.Ю.Максимова, Л.І.Мороз, Л.А.Мороз. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 260 с. – Бібліогр.: с. 240-246.

Вічалковська Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Скрипало Юля

студентка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПРОФІЛАКТИКА ТА ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Актуальність такого явища, як булінг зумовила необхідність системного підходу в профілактиці насильства та подолання булінгу у закладах освіти.

Мета: теоретично обґрунтувати шляхи профілактики булінгу у молодіжному середовищі.

Булінг (bullying, від англ. bully – хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник, цькування) – тривожна тенденція, особливо для сучасного дитячого і молодіжного середовища. Тривалий процес свідомого жорстокого ставлення, агресивної поведінки, щоб заподіяти шкоду, викликати страх, тривогу або ж створити негативне середовище для людини.

Булінг – це насильство:

– фізичне (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, нанесення тілесних пошкоджень);

– психологічне (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміка обличчя, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж);

– економічне (крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей, вимагання грошей);

– сексуальне (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти);

– із застосуванням засобів електронних комунікацій (кібербулінг – приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету, інших електронних пристроїв).

Ознаки булінгу:

1. Сторони мають чіткі ролі: агресор і постраждала сторона;
2. Повторюваність, з метою приниження;
3. Психічна та/або фізична шкода;
4. Нерівність сил.

Не булінг:

1. Ролі учасників не розподілені;
2. Поодинокі випадки, без мети завдати шкоди;
3. Вільне вираження думок кожної сторони;

Що робити батькам, якщо дитина стала жертвою булінгу?

1. Зберігати спокій, бути терплячими, не потрібно тиснути на дитину.
2. Поговорити з дитиною, дати їй зрозуміти, що ви не звинувачуєте її в ситуації.

3. Запитати, яка саме допомога може знадобитися дитині, запропонувати свій варіант вирішення ситуації.

4. Пояснити дитині, до кого вона може звернутися за допомогою у разі цькування

5. Повідомити керівництво навчального закладу про ситуацію, що склалася, і вимагайте належного її урегулювання.

6. Підтримати дитину в налагодженні стосунків з однолітками та підготуйте її до того, що вирішення проблеми булінгу може потребувати певного часу.

Скажіть їй:

– *Я тобі вірю* (це допоможе дитині зрозуміти, що Ви повністю на її боці).

– *Мені шкода, що з тобою це сталося* (це допоможе дитині зрозуміти, що Ви переживаєте за неї і співчуваєте їй).

– *Це не твоя провина* (це допоможе дитині зрозуміти, що її не звинувачують у тому, що сталося).

– *Таке може трапитися з кожним* (це допоможе дитині зрозуміти, що вона не самотня: багатьом її одноліткам доводиться переживати залякування та агресію в той чи той момент свого життя).

– *Добре, що ти сказав мені про це* (це допоможе дитині зрозуміти, що вона правильно вчинила, звернувшись по допомогу).

– *Я люблю тебе і намагатимуся зробити так, щоб тобі більше не загрозувала небезпека* (це допоможе дитині з надією подивитись у майбутнє та відчути захист).

Не залишайте цю ситуацію без уваги. Якщо дитина не вирішила її самостійно, зверніться до класного керівника, а в разі його/її неспроможності владнати ситуацію, до завуча або директора школи. Найкраще написати і зареєструвати офіційну заяву, адже керівництво навчального закладу несе особисту відповідальність за створення безпечного і комфортного середовища для кожної дитини. Якщо вчителі та адміністрація не розв'язали проблему, не варто зволікати із написанням відповідної заяви до поліції.

Молодші школярі мають неодмінно звертатися по допомогу до дорослих – учителів і батьків. Допомога дорослих дуже потрібна і в будь-якому іншому віці, особливо якщо дії кривдників можуть завдати серйозної шкоди фізичному та психічному здоров'ю. Старші діти, підлітки можуть спробувати самостійно впоратись із деякими ситуаціями.

Дитина не зустріється з булінгом, якщо:

Не буде плисти проти течії, не буде ігнорувати рішення класу за умови, що воно не суперечать її моральним нормам; Не даватиме підстав для приниження власної гідності; Не демонструватиме свою фізичну силу; Не показуватиме свою слабкість своїми здібностями та захопленнями притягуватиме дітей до себе, а не відштовхуватиме; Свою обдарованість буде скеровувати на благо класу і школи;

Дитині треба знайти одного або кількох друзів серед однокласників; Налагодити спільну мову з усіма однокласниками; Запрошувати однокласників в гості; Навчитись поважати думку своїх однокласників; Не прагнути перемагати у всіх суперечках з однокласниками; Навчитись програвати і уступати, якщо насправді не правий; Приймати себе і знати свої сильні сторони.

Як впоратися з ситуацією самостійно:

Ігноруйте кривдника. Якщо є можливість, намагайтесь уникнути сварки, зробіть вигляд, що вам байдуже і йдіть геть.

Якщо ситуація не дозволяє вам піти, зберігаючи самовладання, використайте гумор. Цим ви можете спантеличити кривдника/кривдників, відволікти його/їх від наміру дошкулити вам.

Стримуйте гнів і злість. Адже це саме те, чого домагається кривдник. Говоріть спокійно і впевнено, покажіть силу духу.

Не вступайте в бійку. Кривдник тільки й чекає приводу, щоб застосувати силу. Що агресивніше ви реагуєте, то більше шансів опинитися в загрозливій для вашої безпеки і здоров'я ситуації.

Не соромтеся обговорювати такі загрозливі ситуації з людьми, яким ви довіряєте. Це допоможе вибудувати правильну лінію поведінки і припинити насилля.

Що можуть зробити вчителі?

У школі вирішальна роль у боротьбі з булінгом належить учителям. Проте впоратися з цією проблемою вони можуть тільки за підтримки керівництва школи, батьків, представників місцевих органів влади та громадських організацій.

Для успішної боротьби з насильством у школі:

Керівник закладу освіти зобов'язаний створити у закладі освіти безпечне освітнє середовище, вільне від насильства та булінгу. Крім того, керівник:

- розробляє, затверджує та оприлюднює план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти;
- розглядає заяви про випадки булінгу (цькування) та видає рішення про проведення розслідування;
- вживає відповідних заходів реагування;
- забезпечує виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг учням, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування);
- повідомляє органам Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти.

Також Закон зобов'язує педагогічних працівників негайно повідомляти керівників закладів освіти про виявлені факти булінгу (цькування) серед школярів.

Навчання навичок протидії булінгу в школі:

Насильство у школі – буденна реальність для багатьох людей в усьому світі. Переслідування, знущання, погрози онлайн, образи – все це негативно впливає на школяра та його успіхи в навчанні. Що стоїть за насильством у школах і що можна зробити, аби зупинити його, учні можуть дізнатися на тренінгах, які проводять на уроках основ здоров'я або у старшій школі на виховних годинах. Нижче наведено тренінги, ознайомлення з якими важливе для розуміння того, яким чином досягається набуття життєвих навичок у рамках освітнього процесу.

Тренінги для початкової школи

- **4 кл.** *Як відстояти себе.* Діти демонструють уміння говорити «ні» на пропозиції однолітків, називають способи протистояння насиллю у своєму

середовищі, наводять приклади позитивного та негативного впливу однолітків.

Тренінги для основної та старшої школи

- **5 кл:** *Спілкування з однолітками.* Учні розвивають навички рівноправного спілкування з однолітками, вчаться розпізнавати ознаки дружнього й недружнього спілкування, протидіяти проявам агресії у своєму середовищі, захищати друзів від кривдників, звертатися по допомогу в критичних ситуаціях.

- **6 кл:** *Як протистояти тиску однолітків.* Учні вчаться розпізнавати маніпуляції і протидіяти їм, демонструють уміння відмовлятися від небезпечних пропозицій сторонніх людей, друзів, протидіяти тиску компанії.

Підліткові компанії. Учні вивчають ознаки дружніх, недружніх, небезпечних компаній. Демонструють здатність припиняти агресію і насилля у своєму середовищі.

- **8 кл:** *Стоп булінг.* Розвивають навички співчутливого ставлення до жертв насилля, навички надання і отримання допомоги. Вчаться розрізняти булінг і піддражнювання, розробляють стратегії подолання булінгу.

Безпека спілкування у мережі Інтернет. Учні усвідомлюють відмінності між поняттями «булінг» і «кібербулінг», демонструють навички в умінні захищати персональні дані, уникати ризикованої поведінки в мережі Інтернет.

Як запобігти булінгу в учнівській спільноті:

Агресор і жертва мають приблизно однакові стартові позиції, які призвели до булінгу. Невпевненість у собі одного та бажання ствердитись за рахунок слабшого проти непевненості в собі та відсутності можливості постояти за себе. У цій битві немає переможців.

1. Якщо ви помітили або запідозрили булінг, повідомте адміністрацію навчального закладу.

2. Не приховуйте випадки булінгу в класі заради збереження репутації школи. Доведіть до відома батьків дітей ситуацію з обох сторін конфлікту.

3. Залучіть психологічну службу до розв'язання проблеми.

4. Не ігноруйте прояви агресивної або провокативної поведінки учнів. Негайно втручайтеся у конфлікт.

5. Не підтримуйте жодну сторону учасників конфлікту.

6. Ретельно аналізуйте причини виникнення булінгу. Не шукайте винного.

7. Допоможіть однокласникам потурбуватися про того, кого ображають. Будьте неупередженими у своїх оцінках, діях і висловлюваннях.

8. Говоріть з учасниками конфлікту наодинці. Не вимагайте від них публічних пояснень чи вибачень. Створіть умови, щоб ситуація не повторилася.

9. Розкажіть дітям, що таке насилля. Можливо, булери самі потерпають від агресії батьків, старших братів або сестер і просто копіюють звичну модель поведінки.

10. Створіть у класі атмосферу довірливого спілкування, шукайте спільні інтереси, об'єднуйте дітей.

11. Будьте прикладом толерантного й виваженого ставлення до інших.

12. Покажіть дитині, що вона не наодинці з проблемами, підтримайте її й дайте зрозуміти, що вона може розраховувати на вашу допомогу.

13. Проконсультуйтеся з практичним психологом. Не залишайте справу, як є, сподіваючись, що ситуація сама зійде нанівець. Без допомоги фахівця не обійтися.

Джерела та література:

1. Барліт А.Ю. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі // Горизонти освіти. 2012. №2. С. 44-46.

2. Найдьонова Л.А. Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини // Методичні рекомендації. К., 2014. 96 с.

Кордунова Наталія

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Ваколюк Дмитро

студент I курсу юридичного факультету,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАСИЛЛЯ ОСОБИСТОСТІ

Насилля стало невід'ємною складовою сучасного життя. Найголовнішою рисою сучасного насилля є його глобальний характер. Саме це обумовлює актуальність поглиблення теоретичних досліджень визначеної проблеми.

Проблема насилля має складну внутрішню структуру і досліджується вченими різних наукових напрямків: психологами, педагогами, **філософами**, соціологами.

Психологічні основи насилля відображені у дослідженнях Ф. Александрова, І. Андрєєвої, Ю. Антоняк, А. Гулиги, І. Кона, В. Ролінського, Т. Сафонові, Н. Щербак та ін.

Проблема насилля представлена в роботах соціологів: Т. Парсонса, Р. Мертона, Р. Арона, М. Вольфгана, Ф. Феракутті, І. Гоффмана, Н. Лумана, М. Фуко, Е. Гіденса та ін. Сімейне насильство проаналізовано в працях зарубіжних науковців: Р. Геллеса, Є. Меллібруди, Г. О'Браєна, Р. Хілла, Д. Фінкельхора, М. Фрідмана, М. Штрауса, а також українських дослідників, серед яких А. Бова, О. Бойко, Т. Голованова, А. Йосипів, О. Костенко, Л. Міщик, І. Трубавіна та ін.

В дослідженнях американського психолога Дж. Дейка насилля трактується як дія, в основу якої покладено деструктивність щодо людини. Основний мотив насильницької поведінки – самоствердження індивіда за рахунок іншого. Доведено, що головними ознаками феномену насильства виступають агресивність як основна ознака насильницької поведінки.

Ю. В. Лисюк розглядає насилля як соціальне явище і визначає його як: «умисну дію, що здійснюється соціальною групою або індивідом, яка прямо пов'язана з нанесенням або загрозою нанесення фізичної, психологічної, майнової шкоди іншій особі» [3].

Вважаємо більш повним є визначення А. Гусейнова: «насилля – це такий примус і така шкода, які здійснюються всупереч волі того або тих, проти кого направлені. Насилля – це посягання на свободу людської волі» [2, с. 36].

Згідно з А. Гжегорчиком, насилля пов'язане не тільки з прямими фізичними та матеріальними втратами у формі вбивства, пограбування, загрози тощо – це прямі, очевидні, брутальні форми насилля. Та поряд з цим існує ще насилля, що пронизує психологічну та інтелектуальну сфери і проявляється непрямо – у вигляді нав'язування власних переконань опонентові, спотвореної інформації. Вчений вважає, що сутність поняття виражена в самому слові «насилля», яке означає примушування до чогось силою.

Деякі автори розглядають насилля в його найбільш гострих формах як самокерований механізм, що спирається на реалізацію певних вроджених властивостей людської спільноти. Зокрема, О. Кішко вказує, що насильство – означає застосування фізичної сили до кого-небудь чи для досягнення чогось. Дослідниця О. Черепанова, слово «насильство» пов'язує лише крайню міру прояву зловживання, причому сполучений з фізичним впливом.

Загалом же насилля являє собою навмисну дію, спрямовану на знищення людини або нанесення їй шкоди, яка здійснюється всупереч її волі. Насилля може бути фізичним, економічним, психологічним.

Всесвітня організація охорони здоров'я запропонувала таке визначення насилля стосовно дітей: «насилля – це всі форми фізичного і/або емоційно жорстокого поводження, сексуальне насилля, зневага або зневажливе ставлення, комерційна або інша експлуатація, яка призводить до реальної або потенційної шкоди здоров'ю дитини, її життю, розвитку, достоїнству»[1].

Г. Н. Кіреєв під насиллям розуміє особливий тип відносин між людьми, які склалися у результаті протилежного ставлення до об'єктивних умов існування всього земного.

Насилля існує там, де має місце привласнення, підкорення волі суб'єкта. В. О. Ситаров зазначає, що насилля – це форма примушення з боку однієї групи людей (однієї людини) по відношенню до іншої групи (окремої людини) з метою набуття або зберігання певних вигод і привілеїв, завоювання політичного, економічного і будь-якого іншого виду панування.

Науковці стверджують, насилля – це дія, що порушує права і свободи людини, і часто заснована на неможливості захиститись. А жорстоке ставлення до дітей – це типовий прояв насильства по відношенню до дітей, яке може поставити під загрозу розвиток дитини і надати шкідливу дію на її фізичний, психосоціальний, емоційний і сексуальний розвиток, що

призводить до сумних наслідків як з погляду суспільства в цілому, так і з погляду благополуччя дітей, зокрема [2, с. 10-12].

Таким чином, аналіз наукових досліджень засвідчив, що насилля являє собою навмисну дію, спрямовану на знищення людини або нанесення їй шкоди, яка здійснюється всупереч її волі, порушує права і свободи людини, і часто заснована на неможливості захиститись.

У насиллі чітко простежується негативність феномену, що може мати різні форми прояву у суспільстві. Соціально-психологічний аспект насилля дозволяє виокремити суть поняття, що полягає у зневазі інтересів особистості, яка може виявлятися у різних видах і формах, але їх наслідок завжди наносить серйозний збиток для здоров'я, розвитку і соціалізації особистості, іноді – загрозу її життю.

Джерела та література:

1. Антонян Ю. М. Бородин С.В. Преступное поведение и психические аномалии. Москва: Спартак, 1998. 215 с.
2. Гусейнов А. А. Понятия насилия и ненасилия. Вопросы философии. 1994. № 6. С.35- 41.
3. Гуцол Н. В. Дитяча жорстокість: [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://pedrada.km.ua/dityacha-zhorstokist.html>

Музичук Аліна

студентка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Коць Михайло

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЯВИЩА ВІЙНИ

Невігластво, нехтування – головні прокляття людства й нашого сьогодення, реальності, у якій живемо вже ену частину лютого березня. Непорозуміння, нехтування, відсутність елементарних умов культури – це і є причини того, чому людські раси знищують одна одну.

Психічний тягар, пов'язаний з пандемією COVID-19, ще не зійшов з наших плечей, і вже кілька тижнів ми переживаємо війну в нашій Україні. Ми живемо в невизначеності, боїмося за свою основну потребу – відчуття безпеки, бігаємо щоденно в укриття, розуміючи, що від смерті не втечеш, та молимося.

Війна – це явище, яке протягом тисячоліть запускає в людини найгірші інстинкти.

Війна – це завжди ризик. Війна пов'язана з екстремальними ситуаціями, які вимагають від холонокровних солдатів і командирів прийняття точного та швидкого рішення, а також балансування між рішучими, жорстокими діями та дотриманням правових та етичних правил. Тому психологія відіграє важливу роль у цьому процесі. Нині, звичайно, до проблеми підходять системно й науково. Але головне, що війна вимагає психічної стійкості.

Панічні атаки, тривога, думки про кінець світу є певного роду «друзями» для українців. Це реакція багатьох людей на трагічну ситуацію в нашій країні. Війна посилила занепокоєння про безпеку та добробут наших сімей та близьких. Повідомлення останніх днів про бомбардування будівель, ракети чи загибель мирних жителів, те що відбувається тут у нас, створює картину хаосу сьогодення.

Про те, що суперництво між державами – це не тільки війна, а саме, не лише фізичні зіткнення, про які людство знає протягом століть. Стародавній китайський стратег Сун Цзи, який вже в VI столітті до н. е. у своїй праці «Мистецтво війни» згадав низку невійськових факторів перемоги, зараховуючи до них вплив на моральний дух, настрої та погляди населення, армії та влади. Проте лише розвиток ЗМІ, а потім теорія пропаганди та масової комунікації з середини XIX століття принесли широке використання прийомів психологічного впливу як інструменту у внутрішній і зовнішній політиці [1, с. 91].

Розвиток комунікаційних технологій у XX столітті приніс величезні зміни в житті людей у всьому світі. Говорять навіть про появу нового типу суспільства, яким є інформаційне суспільство. У сучасному світі інформація стала одним із найважливіших стратегічних ресурсів, продуктивним фактором, який приносить дохід, а від її передачі залежать процеси прийняття рішень і зберігання. У результаті інформаційна безпека стає однією з важливих елементів державної безпеки загалом.

Інформаційна війна визначається як дії, ужиті для досягнення інформаційної переваги через вплив на інформацію опонента, процеси на основі обробки інформації, інформаційні системи та комп'ютерні мережі для захисту власної інформації. Передусім спрямована атака на інформацію чи інформаційні системи противника послаблює його волю чи здатність до боротьби.

Останні конфлікти в Іраку, Афганістані, колишній Югославії показують, що акцент у збройній боротьбі все більше й більше зміщується в інформаційну сферу, й інформаційний вплив на противника та його системи управління стає не менш важливим за знищення важливіших об'єктів і систем управління вогневими засобами ураження під час бойових дій тому, що виведення з ладу систем управління військами інформаційними засобами впливу рівнозначно їх знищенню вогневими засобами ураження, а психологічний вплив на війська (повна деморалізація) з боку інформаційних засобів впливу противника наносить більшу шкоду, ніж їхнє фізичне знищення вогневими засобами ураження [2, с. 52].

Негативне сприйняття слова «війна» означає, що дослідники, а більшою мірою політики та пропагандисти почали шукати більш евфемістичні фрази, щоб описати цей вид діяльності. Сформульовано низку нових термінів, що призвело до певного дефініційного хаосу. Ми маємо чудовий приклад сучасних реалій, як московські можновладці послуговуються словом із восьми літер, замість того, щоб називати речі своїми іменами, а бездумне, немисляче, легковажне суспільство повторює за своїми блазнями.

У ситуації, коли з різних причин немає можливості вести регулярну війну, психологічна війна стає для протиборчих сторін формою конкуренції.

У сучасному світі, де такі процеси як екстерналізація та глобалізація вплинули на інтернаціоналізацію інформаційних процесів, вони також відіграють усе більшу й незалежну роль у психологічній війні, наприклад: терористичні організації, церкви та релігійні об'єднання, політичні групи, міжнародні організації.

Існує три основні рівні психологічної війни:

- 1) стратегічний, який реалізують через альянси уряди та вище військове командування як у мирний, так і воєнний час;
- 2) тактичний, що супроводжують бойові дії на рівні бою;
- 3) консолідаційні заходи, які проводять проти мирного населення на території під власним або союзним контролем. [1, с. 98].

Залежно від рівня психологічної війни, яку ведуть різні органи, її адресовано різним аудиторіям.

Дії, спрямовані на власну аудиторію, відомі як захист психологічний. Його мета – захистити власне суспільство від ворожих психологічних впливів, боротися з його наслідками, отримати переваги й підтримувати свою політику. Цим чудово займається зараз наш противник, накриваючи пропагандою – вуаллю дійсність.

Психологічну війну визначають як планове використання пропаганди та інших заходів, спрямованих для впливу на думки, почуття, ставлення та поведінку групи людей, що підтримують досягнення національних намірів і цілей [3, с.152].

Психологічна війна – це явище надзвичайно широке, а види діяльності, що підпадають під його визначення, проявляються в багатьох сферах функціонування особистості, суспільства, держави та суспільної міжнародної спільноти.

Типовим для воєн є те, що їхнім підґрунтям є розбіжності щодо правильності поряд із твердою волею сторін досягти своїх намірів будь-якою ціною. Зазвичай війна починається тоді, коли іншого шляху немає: необхідність перемагає мораль. [4, с.13].

Висновки. Можливо, ми еволюційно приречені до вбивства собі подібних. Адже з усіх створін, які коли-небудь населяли землю, ми єдині, хто не шкодує зусиль чи ресурсів на жорстоке винищення своїх же, тоді одразу виникає питання щодо дійсності припису виду (*Homo sapiens*) до роду. Війна завжди має свою мету, заплановане насильство чи то фізичне, чи психологічне. Війна має геноцидний характер, головна ціль – знищити, зтерти з лиця землі цілу націю, а не лише отримати омріяний вигравш над ворогом. Наше життя за природою своєю є боротьбою за ресурси, сексуального партнера, виживання, цінності тощо. Але хто не бореться, той не дізнається, чи зможе виграти.

Слава Україні!

Джерела та література:

1. Olechowski, M. (2018). „Wojna psychologiczna”: próba zdefiniowania pojęcia. Wiedza Obronna.

2. Медведев В. К., Кучеренко Ю. Ф., Гузько, Р. М. Сучасна інформаційна війна та її обрис. *Системи озброєння і військова техніка*. 2008. Вип. 1. С. 52–54.
3. Daniluk, P. (2019). Wojna informacyjna-złożona przeszłość i niepewna przyszłość. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, 13(2), 149-168.
4. Szymanek, K. (2021). *Erystyka, moralność i wojna. Folia Philosophica*, 1–19.

Цвігун Ольга

психолог II категорії Вараського районного відділу,
Державна установа «Центр пробації» у Рівненській області

ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Більшість європейських країн зрозуміли, що існує такий феномен як «криза покарання», що призвело до пошуку та запровадження нових більш ефективних прийомів правового впливу на осіб, що порушили закон, з метою запобігання рецидивів. Саме тоді був прийнятий законопроект ЮНІСЕФ про метод поводження з злочинцями – пробація. Це система наглядових, соціально-виховних та профілактичних заходів, що з точки зору психологічної науки не до кінця вивчена. Багато вчених досліджували окремі аспекти впровадження інституту пробації та діяльності органів пробації в Україні (В. Аніщук, О. Богатирьова, М. Палій); питання боротьби із злочинами скоєними неповнолітніми (С. Денисов, О. Стеблинська); запобігання рецидивам (А. Коренюк) тощо. Проте на науковому рівні недостатньо розкрита взаємозалежність особистісних властивостей індивіда та його схильність до протиправної поведінки з точки зору системи пробації.

Мета дослідження полягає у теоретичному пошуку паралелей між індивідуальними особливостями правопорушників та їхнім статусом «суб'єкта пробації».

Результати дослідження. Суб'єктами пробації зазвичай стають особи з цілою низкою факторів ризику та криміногенних потреб, що потребують корекції. Наприклад, до них належать, соціально-психологічні характеристики особистості правопорушника, наявність залежностей, його вмотивованість та відносини з оточуючими, історія попередніх судимостей та характеристика вчинених злочинів тощо. Подібна неефективна інтеграція у соціальне середовище призводить до соціальної дезадаптації, емоційної нестійкості та девіантної поведінки.

Зазвичай персонал служби пробації працює з людьми у яких присутній дефіцит уваги, антисоціальні зв'язки, проблеми з працевлаштуванням та неорганізованим дозвіллям. З огляду на це їхні злочинні дії можна вважати сигналом про допомогу. Ми переконані в тому, що відчувають власну непотрібність та занедбаність вони починають діяти протиправно задля відчуття тріумфу. Щоб зменшити ризик протиправної поведінки важливо починати завчасно проводити профілактичну роботу.

На думку Д. Олпорта, інтеграція – це процес, у якому, виходячи з протилежних імпульсів і прагнень можна досягти відносної ментальної

єдності [3]. Також це ознака автентичної особистості, що розуміє відмінності між власними потребами та бажаннями інших. Досить часто неповнолітні правопорушники скоюють злочини в парі з старшою особою, щоб довести власну значимість в очах співучасників. Іншими словами, неінтегрована особистість вважається незрілою особистістю, адже зріла особистість – це людина, що розуміє значущість власних вчинків. Вона здатна відповідати за свої психічні процеси та всі сфери власної життєдіяльності.

Соціальна адаптація – це специфічний психологічний механізм, за сприянням якого люди розв'язують свої проблеми та існують у соціальному просторі. У кризові етапи життя суспільства соціальна дезадаптація певних індивідів призводить до розбалансованості економічних структур, соціальних інститутів та правових норм [4]. На нашу думку, стійкість, як особистісний ресурс людини, здатна зберігати рівновагу і стабільність психічних станів за непостійних життєвих обставин.

С. Ізюмова у власних дослідженнях визначила емоційну стійкість, як поєднання якостей та властивостей особистості, що дозволяє самостійно та без емоційного напруження виконувати певну діяльність з мінімальними похибками протягом тривалого часу [2].

Загалом у вітчизняній психології виділяють чотири підходи до розуміння емоційної стійкості, але у нашому теоретичному пошуку ми розглянемо лише один з них, а саме теорії самоорганізації кібернетичних систем. Вона ґрунтується на єдності енергетичних та інформаційних характеристик психічних властивостей. Згідно цього підходу емоційна стійкість можлива на основі запасів нервово-психічної енергії, що зв'язується з особливостями темпераменту, силою нервової системи щодо збудження та гальмування, рухливості і мобільності нервових процесів [1]. Нам здається, що тип злочину, який скоюється, більшою мірою, залежить від типу темпераменту злочинця, наприклад: холеричний тип темпераменту характеризується запальністю, роздратованістю та нестриманістю; люди з сангвіністичним типом темпераменту голосно сміються та бурхливо сердяться тощо. Ми вважаємо, що правильна психологічна профілактика, яка враховує особистісні властивості індивіда зменшить кількість злочинів та рецидивів серед молоді.

Висновки. Таким чином, на основі теоретичного аналізу можна зробити висновок, що існує певна взаємозалежності індивідуальних властивостей психіки правопорушників та їхнім статусом «суб'єктів пробації». Дана тема є актуальною так, як історія пробації дуже велика, проте, на превеликий жаль, вона не знайшла можливості розкрити весь свій потенціал на теренах сучасної України. Тому перспективи наступних досліджень вбачаємо у подальшому теоретичному та емпіричному вивченні інтеграції особистісних властивостей суб'єктів пробації.

Джерела та література:

1. Андрусик О. О. Емоційна стійкість особистості: теоретичний аспект / О. О. Андрусик. // ГАБІТУС. – 2020. – №19. – С. 76–80.

2. Ізюмова С. О. Про фізіологічну природу зв'язків між емоційною стійкістю та властивостями нервової системи / С. О. Ізюмова, Н. О. Амінова. // Питання психології. – 1978. – №5. – С. 128–133.

3. Савіна М. І. Особистісна інтеграція як умова відповідальності [Електронний ресурс] / М. І. Савіна – Режим доступу до ресурсу: <https://newacropolis.org.ua/theses/04112476-059b-4147-b9aa-ee4998c0bebd>.

4. Щудло С. А. Адаптація соціальна [Електронний ресурс] / С. А. Щудло, В. І. Волович // Велика українська енциклопедія – Режим доступу до ресурсу: https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0.

**ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА
КОНФЛІКТУ**

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SUSTAINABILITY AND DISORDER OF MODERN YOUTH

Modern society is dynamic. Constant changes impose on the individual inflated social demands, which are aimed at overcoming everyday difficulties in various spheres of life. A person, faced with difficult life circumstances in everyday life, can resist them, but often, feels powerless in front of them, the inability to influence the situation. This leads to the formation of helplessness. One of the main factors in the formation of helplessness is the low level of vitality of the individual.

The youthful period of life is the most favorable for the formation of vitality. It is part of the regulatory system of the individual. It is important for improving the physical and mental health of young people while overcoming life's difficulties.

Resilience in life is a system of beliefs about oneself, the world, and relationships with the world. Life resilience – man associated with the possibility overcoming stress, support physical and psychological health, with optimism, self-efficacy, subjective satisfaction own life, the ability to personal self-development [1].

The concept of viability was proposed by American psychologists S. Kobeis and S. Muddy. Many years of research experience have made it possible to argue that life influences people's behavior.

Some young people, under the influence of stress mobilize, find reserve personal resources, succeed. Others fall into a state of apathy, indifference, try to hide from new opportunities, seek to maintain the previous habitual state, are afraid to change anything.

The founder of the psychological phenomenon of learned helplessness M. Seligman states: learned helplessness is a psychological state that is formed as a result of awareness of uncontrolled events. It is manifested by specific deficits: cognitive, emotional and motivational [3].

To achieve This goal was formed by us research sample. Selective totality made up 30 young men aged 17-18.

In the empirical study, we used the following techniques: "Test of viability" (S. Muddy, adaptation of D. Leontiev) and the test for the locus of control J. Rotter.

At the beginning of the study, based on the obtained indicators of attributive style, self-assessment of emotional states, the need to succeed and the characteristics of the locus of control of the subjects, we conditionally identified three groups of young men who were called "helpless" (19.3%), "Independent" (26.4%) and "mixed group" (54.3%). The group of "helpless" included subjects with high rates of pessimism, negative emotional states, low rates of need to

succeed and external locus of control. The group of "independent" included students with opposite indicators.

According to the results of the method "Test of viability" (S. Muddy , adaptation of D. Leontiev) revealed the relationship of life stability with helplessness and independence. The results indicate that helpless young men are characterized by a lower level of vitality. Independent - higher than in the usual sample. In the mixed group - an indicator of vital stability within the norm.

Thus, the results of theoretical analysis of scientific sources and empirical research give grounds to assert the existence of a close relationship between life stability and helplessness of students. "Helpless" students are characterized by a lower level of resilience. This affects their behavior, minimizing active actions, attempts to change anything. Such people " predict " absence success _ do Less efforts and accordingly seek smaller results in .

Квашук Оксана

студентка 2 курсу факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кихтюк Оксана

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри загальної та клінічної психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЕМПІРИЧНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ АСПЕКТІВ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Вплив альтруїстичної поведінки на життя особистості. Альтруїзм у філософській науці розуміють, як принцип безкорисливого служіння іншим людям. Він за своєю природою має різні дефініції: акт доброти і турботи, який не несе за собою матеріальної вигоди; прагнення допомогти іншим поза своїми інтересами; виявляти схильність жертвувати собою заради інших без винагороди. З точки зору психології альтруїзм значно впливає на життя особистості, так як, він спонукає підсвідомість людини допомагати іншим, через неможливість бачити їх страждання.[5; с. 26]. Окремі напрямки дослідження та розробки теорії альтруїзму були здійснені через аналіз наявних моральних якостей та їх прояву в процесі розвитку та онтогенезу особистості.(Л. Антілогова, І. Бех, Л. Божович); здійснювався аналіз альтруїстичних емоцій (Л. Виговська, Т. Гаврилова); альтруїстичних цінностей (З. Карпенко, С. Максименко), та альтруїстичних мотивів діяльності (В. Кім, О. Насиновська) [9; с.60]. Незважаючи на досить велику кількість досліджень проблеми альтруїзму, однозначне трактування даної категорії відсутнє. Соціальний психолог Д. Майерс пропонує одразу декілька поглядів, серед яких альтруїзм – це зворотна дія егоїзму; мотив надання допомоги, свідомо не зв'язаний з власними егоїстичними інтересами.[2; с. 12].

Мета дослідження: полягає в теоретичному та емпіричному аналізі сучасних наукових обґрунтувань психологічних аспектів альтруїстичної

поведінки, її впливу на життя та функціонування особистості. Вибірку дослідження склала група 30 осіб, респондентів віком від 17 до 23 років. Загалом студенти факультету психології, першого-другого курсу ВНУ імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Методи та методики: «Діагностика соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері» О. Ф. Потьомкіної [4; с. 387-388]; Діагностика особистісної установки альтруїзм-егоїзм [8; с.16-17]; тест «Дослідження рівня емпатійних тенденцій» за І. М. Юсуповим [4; с. 383-384]; «Особистісний опитувальник з визначення темпераменту» Г. Айзенк [3; с. 8].

Німецький філософ Фрідріх Ніцше вважав сам альтруїстичний принцип за своєю суттю негативним і зверненим на знеособлення людини, що спрямовано проти принципу розвитку. В одній з фундаментальних праць «Культура та етика» А. Швейцера стверджується, що «серед сил, що формують дійсність, моральність є першою. Вона має вирішальне знання, яке ми повинні відвоювати у мисленні ...».[7; с. 299]. Існує кілька відомих теорій альтруїстичної поведінки: згідно з теорією соціального обміну взаємодія людей між собою спрямовується «соціальною економікою», проте вона не підтверджує те, що люди свідомо розраховують на певну вигоду, тобто теорія припускає, що ці міркування в більшості випадків керують нашою поведінкою [5]. Теорія соціальних норм говорить нам, що людина здійснює альтруїстичні вчинки, тільки тому, що життєві обов'язки, певна поведінка, накладають на них суспільні очікування. Інше пояснення альтруїзму бере початок з еволюційної теорії. Річард Докінз у книзі «Егоїстичний ген» висвітлює її представляючи образ людини, котру психолог Дональд Кембелл назвав біологічним підтвердженням ідеї про наявність глибоко вкоріненого в людині «первородного гріха» який змушує людей турбуватися тільки про власні інтереси [6]. Адам Сміт стверджував, що «Якою б егоїстичною не здавалася людина, в її природі явно закладені певні закони, які змушують її цікавитися долею інших і вважати їхнє щастя необхідним для себе, хоча вона сама від цього нічого не отримує, за винятком задоволення бачити це щастя» [1]. Теоретичний аналіз питання спонукав нас здійснити опитування для визначення загальних тенденцій сучасних молодих людей, студентів. За результатами емпіричного дослідження ми отримали такі результати. Загальний відсоток усіх опитаних респондентів становить – 60,44%, соціально-психологічні установки особистості в мотиваційно-потребнісній сфері засвідчують орієнтацією на працю, та сам процес праці. Серед опитаних було виявлено 58,62 % альтруїстів та 41,38% егоїстів. Загальна кількість досліджуваних з наявним дуже високим рівнем емпатійності становить – 76,89%. Дослідження темпераменту за Айзенком, засвідчують серед опитуваних – 13,33% екстравертів. Серед респондентів виявилось – 46,67 % амбівертів, кількість досліджуваних інтровертів досягає – 40%. Таким чином домінуючим типом темпераменту частини опитуваних виявився – амбівертний. Проте емпіричне дослідження не виявило статистично значущої залежності між домінантною орієнтацією та типом темпераменту.

Показником розміру ефекту є безпосередньо саме емпіричне значення коефіцієнтів взаємної зв'язаності ознак. Також в ході роботи порівнювалися дані за опитувальником темпераменту Айзенка та методикою особистісної установки альтруїзм-егоїзм за допомогою методів математичної статистики. В результаті цього також не було виявлено статистично значущої асоціативної залежності між егоїстично-альтруїстичною тенденцією та типом темпераменту.

Висновки та перспективи майбутніх досліджень: в результаті теоретичного аналізу зазначеної проблеми, ми трактуємо альтруїзм як безкорисливу мотиваційну тенденцію, особливість поведінки особистості; емпіричне дослідження засвідчило, що від типу темпераменту не залежить прояв альтруїзму. На наш погляд, темперамент залежить від типу вищої нервової діяльності, який підкоряється вродженим та індивідуально набутим властивостям організму особистості, а альтруїзм швидше обумовлений наявністю в людини сформованих духовних якостей, таких як емпатія, співчутливість, турботливість, відповідальність. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів дослідження проявів альтруїзму у сучасній українській молоді. Актуальним вважаємо пошук оптимальних шляхів розвитку альтруїстично спрямованої особистості.

Джерела та література:

1. Сміт А. «Теорія моральних почуттів».
2. Майерс Д. «Соціальна психологія», 7-е вид. том 12, 2002. 688 с.
3. Коун О. «Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів.» (2011).
4. Ільїн Е. П. Мотивація та мотиви. Пітер, 2002. 512 с.
5. Психологія. Словник / За заг. ред. А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського. видавництво, 1990. 494 с.
6. Докінз Р. Егоїстичний ген. Переклад з англійської: Я. А. Лебеденко. Харків: КСД, 2017. 540 с.
7. Скіннер. Б.Ф. «По той бік свободи і гідності» // Ростов Дону: Фенікс, 2000. 398 с.
8. Фетіскін М. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості та малих груп. (2014).
9. Стойко К. «Динаміка проблеми альтруїзму як психолого-педагогічної категорії.» Освітологічний дискурс (2018): 56-67.

Мудрак Ігор

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Остапчук Лариса

магістр навчально-наукового інституту неперервної освіти,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ОСОБИСТІСТЬ ПІДЛІТКА

Інформаційний розвиток суспільства та його діджиталізація висуває високий рівень вимог до особистості. Культурні, економічні та соціальні новоутворення вимагають від особистості швидкої мобілізації когнітивних та емоційно-вольових ресурсів, змушують постійно бути готовою до вирішення будь-яких життєвих проблем. Хронічна перенапруга і внутрішня психологічна конфліктність є звичайним явищем для сучасної людини, що постійно перебуває під тиском соціуму. Це лише частина з переліку основних причин значного підвищення числа хворих хронічними захворюваннями, етіологія яких тісно пов'язана із особливостями психіки. Сучасний погляд на психосоматику виходить за рамки уявлень про здоров'я та хворобу особистості. Психосоматика – це зовнішнє відображення внутрішнього стану особистості, включаючи, як зовнішній прояв емоцій, порушення яких може стати одним із чинників виникнення психосоматичних розладів, так і відображення несвідомих процесів.

На даний час психосоматика являється міждисциплінарною наукою, яка: досліджує вплив емоцій на фізіологічні процеси, являється предметом дослідження фізіології; як галузь психології вона досліджує поведінкові реакції, пов'язані з захворюваннями, психологічні механізми, які впливають на фізіологічні функції; як розділ психотерапії вона шукає засоби зміни деструктивних для організму способів емоційного реагування і поведінки; як соціальна наука вона досліджує поширення психосоматичних розладів, їх зв'язок з культурними традиціями та умовами життя [3].

В якості психологічних характеристик, які визначають імовірність виникнення психосоматичних розладів досліджувались особливості реагування на стресові «життєві події» (Г. Сельє, Т. Холмс), глибинні інтрапсихічні конфлікти, специфічні особистісні профілі (Ф. Александер, Ф. Данбар), окремі особистісні риси (В. І. Симаненков, О. Т. Жузжанов), особливості фрустраційних реакцій та особистісних акцентуацій (О. І. Тельнова, П. А. Капіщев), типи соціально-психологічних дезадаптацій (Т. А. Айвазян, Ю. М. Губачов) [1].

Особливу увагу привертають психосоматичні розлади підлітків. Адже захворюваність підлітків значно вища, ніж у дорослих. Значну роль в структурі розладів у підлітків відіграють зокрема нервово-психічні перенавантаження, які можуть виникати під час навчання в школі, в результаті конфліктів з батьками, однолітками. Часто підлітки можуть відчувати дискомфорт, який пов'язаний з їх фізичним станом. Ці розлади

(захворюваність) здебільшого мають в своїй основі афективні, депресивні порушення і патологію інстинктивної сфери, кваліфікуються зазвичай як психосоматичні розлади, рідше як соматизована (прихована) депресія. Багато дослідників акцентують увагу на дослідженні саме емоційно-афективної сфери підлітків, її зміну, особливо, в негативному плані, що призводить до виникнення цілого ряду тілесних (соматичних) порушень.

Очевидно, що однією із причин виникнення різних соматичних розладів можуть бути психічні фактори. Важливою групою таких факторів є негативні емоції. При деяких захворюваннях вони відіграють основну роль. Відомо, які механізми відповідають за те, що емоції викликають соматичні розлади. Емоції здійснюють вплив на імунну систему, гормональний стан, периферичну фізіологічну активацію (наприклад частоту серцебиття і артеріальний тиск) [1].

Особливу увагу багато вчених приділяли дослідженню емоцій та емоційних реакцій саме у дітей та підлітків.

Емоції дитини короткочасні, вони продовжуються більше ніж декілька хвилин і майже раптово зникають, замість них виникають інші. Також емоційні реакції, якщо вони повторюються, стають більш тривалішими та стійкішими і можуть характеризуватись як настрій (Люблінська А. А.). Більш стійкими являються негативні емоції. Власне негативні емоційні реакції у деяких дітей можуть проявлятися у вигляді напруги, тривоги, непосидючості, страшних снів, деяких інших звичок, наприклад кусання нігтів, смоктання пальців, труднощі в розмовній мові, відсутність апетиту, інфантильна поведінка, істеричні припадки.

Емоційні реакції у дітей часто мають виражений характер і відрізняються такою інтенсивністю, яка рідко спостерігається у дорослих. Поступово під впливом навчання емоційні реакції у дітей набувають вираженості різноманітного характеру.

Проблема проявів емоційних порушень (афектів), і в тому числі депресій, у дітей та підлітків, є ключовою в розробці питань психосоматики з точки зору патогенезу, якій присвячена значна кількість досліджень, як психіатрів, так і дитячих спеціалістів інших профілів.

М. І. Лапідес, описуючи циркулярну депресію у дітей, звернув увагу на тип добових коливань (погіршення настрою до вечора) і наявність головного болю, загальної слабкості, схильності до запорів та втрати ваги [2].

Торкаючись питань афективної патології, Г. Е. Сухарева відмічає, що в клінічній картині психогенних невротичних станів велика увага належить вегетативно-соматичним розладам. Хворі часто скаржаться на неприємні соматичні відчуття, болі в області серця, а діти молодшого віку – на болі в животі, що пояснює в першу чергу, соматичне, а не психічне захворювання [4].

М. І. Фель констатує, що невротичні депресії у дітей до 7 років проявляються афективними порушеннями: капризністю, зниженим апетитом, порушенням сну, страхами, тоді як соматичний компонент депресії представлений діареєю, нудотою, гіпертипією, порушенням

моторики – від загальмованості до рухової розгальмованості. В молодшому шкільному віці афективний компонент виступає у вигляді дистимічних розладів: загальмованість, плаксивість змінюється тривогою, злістю; також доволі виражений соматовегетативний компонент. В 13-17 років невротична депресія приймає більш типові риси. Подавлений настрої виражений більш яскравіше, по типу субдепресії з переживанням відображеної психотравмуючої ситуації [2].

Уточнюючи патогенез афективних порушень, Г. Нісенн, відмічає, що психогенні депресії в дитинстві відображаються в психосоматичних симптомах. Автор стверджує, що депресивна дитина не схожа на депресивного дорослого та, що психосоматичні симптоми, головним чином, характеризують форми, в яких дитяча депресія проявляє себе, і відносить до них: агресивність, енурез, порушення сну, плаксивість, втеча з дому. Пізніше він висловив думку, що ларвована (маскована) депресія в ранньому дитинстві являється специфічним вираженням ендогенного захворювання, а ларвовану депресію у дорослих оцінив як регресію, повернення до типової депресивної форми дитинства. Що стосується замаскованої депресії у підлітків, то вона проявляється наступною симптоматикою: головні болі, нервові тіки, хореоформні рухи, болі у животі, нудота, анорексія тощо [3].

Сильні емоційні розряди, афекти можуть неопосередковано викликати невротичні стани. Але частіше всього, причинно-наслідковий зв'язок при цьому буває дуже складним. Можливо, зв'язок невротичного стану з бурхливою емоцією, з афектом являється останньою ланкою в ланцюгу попередніх, менш сильних, менш помітних, подавлених негативних емоцій, які не минули безслідно. Сліди негативних емоцій, які повторюються і продовжуються, накопичуються і сумуються в клітинах головного мозку, досягають таких ступенів, коли кількісні зміни переходять в якісні, виникає зрив та невротичний стан.

Аналізуючи концепції виникнення психосоматичних розладів у підлітковому віці, виділено ряд чинників, які мають характерний зв'язок психофізіологічної реакції з соціальною ситуацією. До них слід віднести тип вегетативної нервової системи, тип поведінкової активності та рівень емоційної реакції.

Соціально-психологічна поведінка підлітків складається таким чином, що психофізіологічні зміни, які відбуваються в їх організмі значно впливають на соціальну поведінку підлітка. Часто прояв функціональних змін в підлітковому віці може мати психосоматичний характер, який обумовлений не лише нейрофізіологічними механізмами, але і соціальними чинниками – вихованням, соціальним впливом, педагогічною системою навчання тощо.

Джерела та література:

1. Антропов Ю. Ф. Психосоматичні розлади [лекція]. Київ. : Інститут психотерапії і клінічної психології, 2001. Режим доступу : <http://www/psyinst.ru/library.php?part=article&id=1125>
2. Воронов М. В. Психосоматика : [практическое руководство]. [3-е изд.]. К. : Ника-Центр, 2011. 254 с.

3. Дідковська Л. І. Психосоматика: основи психодіагностики та психотерапії : [навч. посіб. для вищ. навч. закл.]. Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 264 с.

4. Харченко Д. М. Психосоматичні розлади. Теорії, методи діагностики, результати досліджень : навчальний посібник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. 280 с.

Павленко Ілля

студент факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Борейко Юрій

доктор філософських наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КОНФЛІКТУ

Проблема конфлікту є предметом дослідження психології, соціології, політології, історії, філософії, мистецтвознавства, педагогіки, правознавства, соціобіології, математики, військових наук. Різноманітні знання про конфлікт як складову життя людини, суспільства, держави акумулює конфліктологія.

Феноменології конфлікту присвячені праці Т. Гоббса, Дж. Локка, А. Камю. Е. Фромма, А. Петровського, Н. Грішиної, М. Пірен, Г. Ложкіна та інших.

А. Петровський визначає конфлікт як зіткнення протилежно спрямованих, несумісних тенденцій у свідомості індивіда, в міжособистісних взаєминах індивідів або груп людей, що пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями [7].

Конфлікт як зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок, поглядів опонентів або суб'єктів взаємодії розглядає Н. Грішина [1, 2].

М. Пірен розкриває поняття конфлікту через такі значення [5]: стан відкритої, часто затяжної боротьби, битва чи війна; стан дисгармонії у стосунках між людьми, ідеями чи інтересами; зіткнення протиріч; психічна боротьба, що виникла як результат одночасного функціонування імпульсів, бажань чи тенденцій, що виключають одне одного; протистояння характерів або сил в літературному чи сценічному творі, особливо головна позиція, на якій побудовано сюжет [4].

Конфлікти за результатом розрізняють: деструктивні (в основі конфлікту лежать суб'єктивні причини, які призводять до руйнування соціальної системи); негативні; конструктивні (в їх основі лежить об'єктивне протиріччя, яке сприяє розвитку та покращенню соціальної системи) і позитивні [1, 2].

В ситуаціях, коли конфлікт дає змогу виявити проблеми у взаєминах, може стати джерелом розвитку та вдосконалення взаємин, знімає напруженість у міжособистісних стосунках чи стає відправною точкою для вирішення протиріччя, йдеться про конструктивну функцію конфлікту.

Ситуації, в яких відбувається руйнування системи взаємин, порушується чи припиняється спільна діяльність або взаємодія, на тривалий період погіршується моральний стан учасників, можуть свідчити про деструктивну функцію конфлікту.

Конфлікти за мірою прояву вирізняють: закриті (відбувається приховування негативного ставлення одне до одного); відкриті (принаймні один з учасників відкрито заявляє про свої наміри); випадкові (виникають стихійно, часто детерміновані обставинами); хронічні.

Дослідники виокремлюють такі стилі поведінки в міжособистісних конфліктах: ухилення, протиборство, пристосування, співробітництво й асертивна поведінка [1, 2, 6].

Стиль поведінки ухилення передбачає дії, що спрямовані на уникнення конфлікту через його неважливі чи небажані результати. Причини, через які особистість може вдаватися до цього способу поведінки, зумовлені неможливістю вирішення конфлікту в цей момент або загалом.

Стиль поведінки конкуренція (протиборство) передбачає активну боротьбу особистості за власні інтереси, спрямованість на досягнення результату. Проблемна ситуація розглядається як вирішення дилеми: перемога чи поразка

Стиль поведінки пристосування характеризує поведінку однієї зі сторін конфлікту з орієнтацією на збереження взаємин будь-якою ціною чи поновлення їх шляхом поступки.

Стиль поведінки співробітництво спрямований на поєднання зусиль сторін конфлікту задля його вирішення, взаємне розуміння необхідності максимально позитивного врегулювання для всіх. Різниця у поглядах є причиною розуміння розбіжностей та пошуку спільного, яке б дало змогу вийти з кризових відносин з максимальним вирашем для всіх.

Стиль поведінки компроміс вирізняє поведінку, коли шляхом взаємних поступок вирішується конфлікт, який ілюструє розгортання процесу пошуку і досягнення проміжних рішень.

Стиль асертивної поведінки передбачає здатність особистості відстоювати власні інтереси і досягати цілей, не зазіхаючи на інтереси й цілі іншої сторони конфлікту. Уважне ставлення до себе і партнера, запобігає появі конфліктів у майбутньому, дає змогу налагодити максимально ефективну взаємодію.

Г. Ложкін наголошує на відсутності єдності у розумінні поняття конфлікту та рівнів його застосування: на рівні буденного осмислення (сварка, бійка чи суперечка); на семантичному рівні (зіткнення, колізія чи розбіжність); на конвенціональному рівні (відповідно до предмету дослідження) [4].

Отже, незважаючи на численні дослідження феномену конфлікту та конфліктної поведінки, досі залишаються актуальними визначення детермінант та умов перебігу конфлікту. Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні особливостей стратегій розв'язання конфлікту в осіб старшого шкільного віку з урахуванням вікового аспекту.

Джерела та література:

1. Гришина Н.В. К вопросу о предрасположенности к конфликтному поведению // Психические состояния (под ред. А.А.Крылова и др.). Ленинград, 1982. С.90-96.
2. Гришина Н.В. Социально-психологические конфликты и совершенствование взаимоотношений в коллективе // Социально-психологические проблемы производственного коллектива. – Москва: Высшая школа, 1983. С. 121-123.
3. Краткий психологический словарь // сост. Л.А. Карпенко; под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. Москва: Политиздат, 1985. 431 с.
4. Ложкін, Г.В. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика [Електронний ресурс] : навчальний посібник Київ : ВД «Професіонал», 2007. 416 с. Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/25821> [Назва з екрана]
5. Пірен М.І. Конфліктологія. Підручник. Київ: МАУП, 2003. 360 с.
6. Примуш М.В. Конфліктологія [навчальний посібник]. Київ: «Професіонал». 2006. 288 с.
7. Психологический словарь (Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др.). Москва: Знание, 1983. 494 с.

Полікарчик Софія

магістранка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кульчицька Анна

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СЕПАРАЦІЇ

Постановка проблеми та її значення. В сучасному суспільстві неабияке значення на становлення особистості мають умови успішної чи неуспішної сепарації. Проблема психоемоційних станів особистості в умовах сепарації набуває дедалі більшого обговорення. Мова йде, як і про психічні стани, так і про емоційні реакції на ту чи іншу ситуацію в умовах сепарації.

Актуальність теми. Коли говорять про психічні стани, то йдеться про якісну специфіку модальності переживань. Реакція людини на ту чи іншу ситуацію, уявлення про її психічний стан як переживання насамперед пов'язано з емоціями (емоційними станами). Розуміння емоційного реагування як стану має суттєве значення для дослідження. Це дає можливість точніше зрозуміти суть емоції, її функціональне значення для організму, яким чином вона впливає на особистість, подолати односторонній підхід до неї – лише як до переживання свого ставлення до когось – або чогось. Психоемоційні стани мають свою сферу впливу на особистість в умовах сепарації.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі проблеми психоемоційних станів особистості в умовах сепарації від батьків процесі самостійної життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу. Про психічні стани людини, зазвичай, судять на основі додаткових переживань. Наприклад, втоми, нудьги, страху, наснаги тощо. Є.П.Ільїн зазначає, що самі переживання, незважаючи на їх суб'єктивний характер, є важливими об'єктивними діагностичними ознаками, що дозволяють виділяти окремі психічні стани, і саме вони займають чільне місце у діагностиці станів [3].

Варто дізнатися яким чином психічні стани пов'язані з емоційними станами особистості та як це все відбувається в умовах сепарації. Теоретично в голові виникають три варіанти розвитку подій: 1) вони незалежні один від одного, тобто це різні стани; 2) психічні та емоційні стани – це одне і те ж; 3) емоційні стани є частиною психічних станів. У психологічній літературі можна знайти пояснення, що стосуються всіх цих трьох варіантів.

Відомі дослідники В. М. Смирнов та А. І. Трохачов [10] розглядають емоційні стани як емоційну складову психічного стану, тобто розкривають третій варіант розвитку. Л. В. Куликов [4;5] теж говорить про емоційні характеристики психічних станів. Щоправда, сам автор говорить не про емоції, а про настрій. Але воно теж є для Кулікова самостійним видом емоційного реагування, як і емоції. Іноді настрої розглядають як різновид психічного стану. Найчастіше це зустрічається при спробі характеризувати стан, висунувши на перший план особливості настрою. Помилково вважати настрої самостійним видом стану – настрої є лише частиною психічного стану. Крім нього в стан входять також фізіологічні, психофізіологічні, соціально-психологічні та інші компоненти. Звідси випливає, що емоційні стани можна розглядати як частину психічних станів [6].

Тим не менш, про те, що емоції слід розглядати як стан, вперше акцентував увагу М. Д. Левітов. Він писав із цього приводу: «Ні в якій сфері психічної діяльності так не застосовується термін «стан», як в емоційному житті, тому що в емоціях, або почуттях, дуже яскраво проявляється тенденція специфічно фарбувати переживання та діяльність людини, даючи їм тимчасову спрямованість та створюючи те, що, образно висловлюючись, можна назвати тембром чи якісною своєрідністю психічного життя. Навіть ті автори, – продовжує він, – які не вважають за потрібне виділяти психічні стани як особливу психологічну категорію, все ж таки користуються цим поняттям, коли йдеться про емоції або почуття» [7, с. 103].

Емоції, як писав Левітов, «насамперед є психічними станами» [7, с. 22].

Емоційний стан – складніше психічне явище, яке включає в себе одну і більше емоцій. Проте, на відміну від емоції, основною метою виникнення емоційного стану є пошук необхідних внутрішніх ресурсів чи зовнішніх можливостей задоволення значимої потреби. Воно виникає в результаті неможливості відреагувати на значний вплив, або в результаті неефективності даного способу реагування [2].

Одна й та сама подія, ситуація може бути одночасно і позитивною, радісною, яка вселяє тривогу, що несе певну загрозу особистості, викликає певну емоцію, певний психоемоційний стан. Одна з таких подій, що

викликають максимально суперечливі почуття, є розлучення батьків з дитиною під час її дорослішанні.

Для батьків цей етап означає завершення однієї з головних функцій – виховної. З одного боку, це актуалізує гордість за отриманий результат, а з іншого – викликає страх перед самотністю, що наближається. Дитині вже не потрібна постійна опіка, батьківські настанови звучать недоречно, сприймаються з більшою іронією. Очевидно, що необхідно будувати взаємовідносини на новому рівні взаємодії.

На тлі переживання батьків для дитини цей період менш драматичний, хоч і наповнений своїми складнощами. Нарешті досягнута довгоочікувана свобода, відкриті нові шляхи для реалізації своєї індивідуальності. Проте разом із цим помітно зростає відповідальність – за свої думки, вчинки, вирішення побутових проблем та життєвих завдань. І виявляється, що за самотійність доводиться платити, протистояти цілому світу за право виявити себе, бути індивідуальністю.

Для позначення ситуації прощання дитини з батьками у психологічній літературі вживається термін «сепарація» [8].

Теорія сепарації бере початок з психоаналізу, однак добре прижилася та зайняла свою нішу не лише в психоаналітичних дослідженнях. Про це свідчать результати огляду західних наукових джерел, що систематизують сучасні підходи до розуміння динаміки психологічного розвитку в підлітковому-юнацькому віці, автори котрих, зокрема Дж. Холмбек з колегами [11], Р. Лернер та Л. Стейнберг [12], Е. Макобі та Дж. Мартін [13], Д. Мошмен [15], Дж. Сметана з колегами [16] послуговуються відповідними термінами та поняттями.

М. Малер процес сепарації розуміла як усвідомлення та інтеграцію у психічне життя факту тілесної та психічної окремоті після поступового послаблення відчуття єдності та злиття [14, с. 51].

Психоаналітичний словник, звертаючись до теорії М. Малер, дає визначення процесу сепарації як інтрапсихічного процесу, що входить у структуру процесу сепарації-індивідуації, під час якого індивід набуває переживання себе як самотійної та незалежної від об'єкта цілісності [9, с. 190–191].

Ще один термін на позначення сепарації ввів М. Боуен, автор теорії сімейних систем, один із засновників сімейної терапії. Це поняття «емоційний розрив». Дослідник визначав ступінь автономності або диференційованості особистості за її здатністю відокремлювати розумовий процес від емоцій. Іншими словами, рівень сформованості особистості визначається тим, якою мірою емоції людини керують її реакціями. Ця здатність багато в чому визначається батьками. Кожна мама знає, наскільки маленька дитина залежна від її психоемоційного стану. У них одне емоційне поле. У процесі дорослішання дитина вчиться керувати своїми емоціями, розділяти свої емоції і емоції батьків. Незакінчена сепарація залишає процес формування особистості незавершеним. Відсутність самотійності, емоційне переплетення з батьками заважає усвідомленню своєї унікальності, індивідуальності [1].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У ході теоретичного аналізу проблеми психоемоційних станів особистості в умовах сепарації, встановлено, що людина, дорослішаючи, розриває дедалі більше зв'язків зі своїми батьками, однак завжди залишається єдиний – психоемоційний зв'язок, на який не впливає ні час, ні простір. Це у жодному разі не говорить про емоційну злитість, залежність. Емоційна прихильність до батьків, їх виняткова роль у житті кожної дитини при повній її зрілості та незалежності – можливо, те, що стримує людину від необдуманих вчинків, що вчить його любові до своїх дітей. Образ матері одночасно і унікальний, і універсальний, що несе в собі велике смислове навантаження та архетипове значення, і це накладає відбиток на особливості психологічного дослідження взаємин матері та дитини.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у емпіричному вивченні проблеми психоемоційних станів особистості в умовах сепарації. Для такої діагностики повинен бути використаний комплекс методик, що дозволяють оцінити реальний стан психоемоційних станів особистості досліджуваних в умовах їхньої сепарації від батьків.

Джерела та література:

1. Берегова, Наталія, та Катерина Максимчук. «Вплив ранньої сепарації на становлення особистості». Збірник наукових праць національної академії Державної Прикордонної Служби України. Серія: психологічні науки 12, № 1 (лютий 2020): 21–32.
2. Бутузова Ю.А. Психологическая сущность эмоционального состояния личности / Ю.А. Бутузова // Омский психологический вестник. – 2011. – №5. – С.173 – 175.
3. Ильин Е.П. Психофизиология состояний человека. – СПб.: Питер, 2005.
4. Куликов Л. В. Классификация настроений по количественным критериям // Психология психических состояний. Вып. 2. Казань, 1999. С. 51-64.
5. Куликов Л. В. Проблема описания психических состояний // Психические состояния: Хрестоматия. СПб., 2000. С. 11 - 43.
6. Куликов, Леонид Васильевич. Психология настроения : Монография / Л. В. Куликов; С. - Петерб. гос. ун-т. - СПб. : Изд-во С. -Петербург. ун-та, 1997. - 225 с.
7. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека. – М.: Просвещение, 1964. – 343 с.
8. Маленова, А.Ю., Потапова, Ю.В. Феномен сепарации: определение проблемного поля исследования / А.Ю. Маленова, Ю.В. Потапова // Вестник Омского университета. Серия «Психология». -2013. - № 2. -С. 41 – 48.
9. Психоаналитические термины и понятия: Словарь / [под ред. Борнесса Э. Мура, Бернарда Д. Фаина; перев. с англ. А. М. Боковикова, И. Б. Гришпуна, А. Фильца]. – М.: Независимая фирма «Класс», 2000. – 304 с.
10. Смирнов В. М., Трохачев А. И. О психологии, психопатологии и физиологии эмоций (Предисловие к книге) // Дерябин В. С. Чувства, влечения, эмоции. Л., 1974.
11. Holmbeck G. Parenting adolescents / G. Holmbeck, R. Paikoff, J. Brooks-Gunn; [gen. ed. M. H. Bornstein] // Handbook of Parenting. Vol. 1. – Mahwah, NJ: Erlbaum, 1995. – P. 91–118.
12. Lerner R. Handbook of adolescence psychology / R. Lerner, L. Steinberg. – [2 nd ed.]. – New Jersey: John Wiley and Sons inc., 2004. – 852 p.
13. Maccoby E. Socialization in the context of the family: Parent-child interaction / E. Maccoby, J. Martin; [gen. ad. E. M. Hetherington] // Handbook of child psychology. Socialization, personality, and social development. – New York: Wiley, 1983. – P. 5–101.
14. Mahler M. The psychological birth of the human infant: Symbiosis and individuation / M. Mahler, F. Pine, A. Bergman. – New York: Basic Books, 1975. – 307 p.

15. Moshman D. Adolescent psychological development: rationality, morality, and identity / David Moshman. – New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 2005. – 174 p.
16. Smetana J. Adolescent development in interpersonal and societal contexts / J. Smetana, N. Campione-Barr, A. Metzger // Annual Review of Psychology. – 2006. – № 57. – P. 255–284.

Росинюк Аліна

студентка 4 курсу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кихтюк Оксана

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та клінічної психології,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ТРИВОГИ ТА ТРИВОЖНОСТІ ЯК СТАНУ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми: проблема тривожної особистості у більшості випадків є руйнівним психічним станом. На сьогодні вона постає однією з найактуальніших. Існує низка теорій, що пояснюють природу і суть тривожності. Серед деструктивних переживань людини тривожність займає особливе місце: часто вона приводить до зниження працездатності, продуктивної діяльності, до труднощів у спілкуванні. Людина з підвищеною тривожністю згодом може зіштовхнутися з різними соматичними захворюваннями. На даний час, обрана тема не є новою в вивченні психологів, але в кожному поколінні виникають різні причини формування тривоги. На даний момент, ця тема є актуальною через назрівання кризової і нестабільної політичної ситуації в країні.

Мета: здійснити теоретичний аналіз поняття тривога та тривожності на психологічний стан особистості.

На думку К. Ізарда стан тривожності характеризується, – як феноменологія поєднання гніву, роздратування, агресії та сорому[4].

Тривога – це неприємний емоційний стан, що характеризується очікуванням незручного піднесення подій, наявністю поганих передчуттів, страху, напруги і хвилювання.

Тривожність – це індивідуальна психологічна особливість, що виявляється в схильності людини часто переживати сильну тривогу з незначних приводів. Тривожність досить часто розглядають як особистісне утворення, або як пов'язану зі слабкістю нервових процесів особливість темпераменту[3].

На нашу думку, поняття тривожності носить різноплановий характер і тому немає конкретного визначення даного феномену, однак, можна зробити загальний висновок, що це стала константа та властивість людського організму, яка характеризує темперамент особистості.

Доволі часто люди поєднують поняття тривоги і страху, але насправді це не зовсім дотичні поняття. *Страх* – це реакція на реальну існуючу загрозу, а тривога – це стан неприємних очікувань часто без видимої

причини. З. Фрейд підкреслював, що тривога поєднує в собі стан невизначеності та переживання внутрішнього стану [5].

Тривога, як правило, живе в нашій свідомості і впливає на тіло та розум. Тривога має три основні компоненти: *емоційний, фізіологічний і когнітивний*.

Якщо трапляється ситуація яка залежить лише від вас і вона може вийти з-під контролю, ви можете помітити почуття страху та жаху, два приклади емоційного компоненту. Ви також можете помітити тілесні відчуття, такі як: прискорене серцебиття, пітливість долонь, – це є ознаки фізіологічного компоненту. Також у вас можуть зароджуватись такі думки як: «Я не можу це зробити...» або «Я боюсь». Занепокоєння та негативні думки про те, що може статися в майбутньому, є когнітивним компонентом[1].

Важливо, щоб симптоми тривоги не заважали повсякденному функціонуванню. Симптоматика тривоги може покращити увагу та розв'язання проблем, спонукати вас працювати наполегливіше для досягнення мети або попередити про потенційну загрозу. Наприклад, тривога з приводу майбутнього іспиту, ймовірно змусить добре підготуватися до нього. Даний приклад демонструє, як звичайний рівень тривоги може бути адаптивним і корисним у повсякденному житті.

Тривога – це природна реакція організму на стрес. За концепцією А. Адлера, дане визначення характеризується індивідуальним формуванням найважливіших структур життя людини – від народження до смерті [2]. Аналіз наукових літературних джерел дозволяє розглядати тривожність із різних точок зору, що допускають твердження про те, що підвищена тривожність виникає і реалізується в результаті складної взаємодії когнітивних, афективних і поведінкових реакцій, що провокуються при впливі на людину стресовими ситуаціями.

Висновки та перспективи майбутніх досліджень: проведений теоретичний огляд проблеми, дає змогу різнобічно класифікувати поняття «тривога» та «тривожність». Ми погоджуємось з ученими, що тривога – це невизначене відчуття, характеризується неконкретністю, «безпредметністю», може бути наслідком не правильних навичок спілкування.

Особливою властивістю тривоги у вираженні в поведінкових реакціях, може бути почуття невпевненості і безпорадності перед лицем справжньої чи уявної небезпеки. У найзагальнішому вигляді тривожність розуміється як негативне емоційне переживання, стан пов'язаний з передчуттям небезпеки, яке може перерости у загальну тривожність, і стати стійкою рисою особистості. Перспективним вбачаємо впровадження соціально-психологічних програм по подоланню тривоги та тривожності, глибоке емпіричне вивчення проблеми.

Джерела та література:

1. Freud S. Inhibitions, Symptoms and Anxiety. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XX (1925–1926): An Autobiographical

Study, Inhibitions, Symptoms and Anxiety. The Question of Lay Analysis and Other Works. P. 75–176.

2. Адлер А. Понять природу человека / Пер. Е.А. Цыпина. Пер. изд.: Menschenkenntnis / Alfred Adler. Leipzig, 1931. СанктПетербург: Гуманитар. агентство «Акад. проект», 2000. 253 с

3. Айзенк Х. Психологические теории тревожности // Тревога и тревожность: Хрестоматия. - СПб: - Питер, 2001.

4. Изард К.С. Эмоції людини. Москва: Вид-во МДУ, 1980. 439 с.

5. Фрейд З. Торможение, симптом и тревога. Психоаналитическая хрестоматия. Классические труды /. Москва: Геррус, 2005. С. 15–79.

**ОСОБИСТІТЬ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ТА
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Бабій Микола

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ФАХОВА ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГА В УМОВАХ КОНТЕКСТНО - МОДУЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Студент під час навчання отримує знання навички, які йому можливо стануть в нагоді при виконанні професійних обов'язків. Але саме тут криється основний недолік традиційної системи навчання та фахової підготовки у вищих навчальних закладах. Варто враховувати, що кожен студент є окремою індивідуальністю з притаманними лише йому індивідуальними можливостями, на основі яких і варто формувати певні професійні навички. Хтось мріє працювати в галузі медичної психології, дехто має інтерес до соціальної психології й хоче використати сформований досвід саме в цій галузі.

Щоб стати теоретично й практично компетентним, студенту необхідно зробити подвійний перехід: від знака (інформації) до думки, а від думки до дії, вчинку. Перехід від інформації до її застосування опосередковується думкою, що й робить цю інформацію осмисленим знанням.

У вітчизняній психології існує загальноприйняте положення про знаковий опосередкований розвиток вищих психічних функцій людини: розвиток відбувається за допомогою знака. Тому, орієнтуючи студентів на заучування знаків, знакових систем навчальних текстів, часто без розуміння значення і смислу, в надії сформувати професійне мислення спеціаліста, ми на практиці підмінюємо хибними спробами прямої детермінації знаком цього розвитку, ставимо рівність між навчальною інформацією й знанням. [4; с.27]

Моделювання зв'язків дозволить подолати розрив між навчанням й практикою та досягти високого професійного рівня. У навчальних моделях певною мірою задаватиметься предметно-професійний та соціальний контекст для майбутнього спеціаліста. Особистісне бачення перетвориться в соціальні цінності, в систему ставлень до суспільства, праці, до самого себе.

Для студентів-психологів, які уявляють себе спеціалістами у певній сфері, необхідно створити умови для контекстно-модульної підготовки.

Для цього необхідно створити модулі, які охоплюють певний професійний напрямок. В систему модуля входять набір проблем, з якими має познайомитись студент й розв'язати їх. В процесі знайомства слухач, спочатку усвідомлює, на скільки він теоретично та практично підготовлений до їх вирішення. В разі неспроможності вирішити конкретні завдання слухач самостійно знайомиться, поглиблено вивчає наукову літературу, визначає підходи, робить спроби розв'язати поставлені проблеми. Їх вирішення не тільки збагатить наявний досвід, а й сформує відповідні навички, а також перевірить на скільки майбутньому спеціалісту вдасться розв'язати ці питання під час професійної діяльності. Це виправдано, бо фахівець у професійній діяльності діє по-іншому.

Потрапляючи в ту чи іншу ситуацію, професіонал повинен визначитися в ній, провести аналіз ситуації: які дані є, а яких не вистачає або які зайві, суперечливі, не стосуються до справи, де одержати додаткову інформацію і т. п.

Це і є та модель, або схема суб'єкт-орієнтованих дій, вчинків майбутнього спеціаліста, яка служить узагальненою моделлю пізнавальної діяльності студента в активному навчанні контекстною типу. Тут моделюється повний цикл мислення – від виникнення проблемної ситуації яка породжена пізнавальною мотивацією, до знаходження способів вирішення проблеми й доведення їхньої ефективності. В традиційному навчанні ця модель урізана, оскільки всю теоретичну роботу бере на себе викладач, який розробляє систему практичних занять. Доведення своїх можливостей у студентів часто зводиться лише до формальної перевірки вирішення задач з відповіддю.

Процес перетворення студента у потенційного фахівця має контролюватися не тільки викладачем, але й самим студентом за зрозумілими для нього критеріями. Основою останніх є професійна придатність розв'язувати задачі та проблеми, які визначені в моделях.

В умовах контекстно-модульної суб'єкт-орієнтованої кваліфікаційної підготовки отримують втілення наступні принципи: послідовність моделювання у формах навчальної діяльності студента цілісного змісту і умов майбутньої професійної діяльності, зв'язок теорії і практики, проблемні, єдність навчання і практики.

У процесі модульного навчання студент й викладач працюють з навчальною інформацією, представленою у вигляді модулів [3;с.92]. Кожний модуль характеризується закінченістю, відносністю та самостійністю. Сукупність таких їх складає єдине ціле при розкритті навчальної теми чи всієї навчальної дисципліни. [4, с. 228].

Таке навчання має широкі можливості для маневру в плані організації навчання. Важливою його рисою є гнучкість, тобто викладач може комплектувати матеріал на свій розсуд. Один і той самий модуль можна формувати відповідно до навчальних курсів [6; с.137].

Важливою рисою запропонованої моделі навчання дослідники вважають активну самостійну участь студентів у навчальному процесі. Відповідно, модулі завжди повинні створювати умови для активної пізнавальної діяльності, замінюючи пасивне читання тексту чи слухання голосу викладача. Таке модульне навчання вимагатиме від педагога мінімуму зусиль, мало того, воно не залежить від кількості слухачів присутніх на заняттях – двадцять чи двісті.

Відповідно запропонована така модульна система навчання дасть високий результат, оскільки вона стимулює студентів до самостійного пошуку знань. Здобутий в такий спосіб науковий досвід матиме високий практичний потенціал, бо він не нав'язаний ззовні, а сформований в ході самостійного пошуку.

Джерела та література:

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. - Москва. Высшая школа, 1991. - 207 с.
2. Ладенко И.С. Игровое моделирование: методология и практика. Новосибирск.: НГУ, 1987. - 136 с.
3. Чобітько М.Г. Технології особистісно-орієнтованої професійної освіти. Київ. Ніка-Центр, 2005. –88 с
4. Юцявичене П. Теория и практика модульного обучения. Каунас: Швиеса, 1989. - 272 с.

Гошовська Дарія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Гошовський Ярослав

доктор психологічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ПРОЯВУ ЕМПАТІЙНОСТІ В ДЕПРИВОВАНИХ ДІТЕЙ

Емпатія особистості набуває окремого важливого науково-дослідницького статусу насамперед через екзистенційну значущість для людини як біосоціальної істоти, яка спроможна піднятися над своїми інстинктивними базальними утвореннями в боротьбі за існування до висот співчуття, співпереживання, взаємоповаги і любові до інших. Розгалужені дослідження психології емпатії та емпатійної людини фіксують наскрізне проникнення цього психологічного явища в сучасний психосоціальний світ та на якому базуються міжособистісні комунікативно-перцептивні взаємини. Традиційно можна виокремити такі основні чинники генезису емпатії, зокрема психофізіологічні (емоційна лабільність нервової системи, чутливість, розвиток першої сигнальної системи, невротизація тощо), індивідуально-психологічні (чутливість, ставлення до себе, «Я-концепція», депресивність, сором'язливість, реактивна агресивність, відвертість, самотність, самооцінка, цінності, потреби), типологічні (спрямованість особистості, акцентуації характеру, зокрема педантичність і емотивність, соціальний тип, тривожність, демонстративність, циклотимність, екзальтованість тощо), а також соціо-культурні (соціальна ситуація розвитку, основні соціальні новоутворення, умови соціалізації, домінуючий тип і міра батьківського ставлення і виховання) тощо [2; 3; 4].

Безперечно, феноменологію емпатійної психогенези дитини доцільно розглядати крізь призму діагностичних, консультативних і психотерапевтичних ракурсів, в основі яких лежить принцип розвивальності як головний постулат генетичної психології. Задіяння широкого науково-психологічного практичного тезаурусу дозволить розвинути емпатійність особистості як вкрай важливу соціально-психологічну рису сучасної людини, яка живе у складному політичному, економічному, власне

психологічному просторі. Л. Журавльова у багатьох дослідженнях констатує, що емпатія як перманентний емпатійний процес може перестати «працювати» і припинитися в певних умовах і в будь-який момент. Генеза емпатійного процесу залежить від дуже багатьох чинників, насамперед вікових, статевих, соціальних, індивідуально-психологічних та ін. На думку вченої, низький рівень емпатії в хлопців-юнаків детермінує їхню егоцентричну й егоїстичну зосередженість і спрямованість, а також супроводжує становлення потреби у визнанні, статусно-рольові преференції та орієнтації в групі. Окремо наголошено кореляція у низькоемпатійних юнаків між ставленням до грошей та такими показниками, як цінності «матеріальна забезпеченість життя», «самоствердження» і професійного самовизначення. Водночас дівчата-юнки, що мають низький рівень емпатії, проявляють виражену егоїстичну спрямованість, помітну орієнтацію на відпочинок, «легке життя», гроші і розваги [3; 4].

Ми наголошуємо, що психологічні особливості розвитку емпатії у підлітків – вихованців навчальних закладів закритого типу потребують окремих і поглиблених наукових досліджень, адже сутнісна генеза емпатійності знедоленої дитини є вкрай важливою і гуманною справою для всіх фахівців соціономічного профілю. Емпатія депривованих дітей проявляється дуже специфічно: від замкнутості, байдужості, агресивності – до чуйності, розчуленості, доброти і самопожертвенності. Констатовано, що порівняно з однолітками із звичайних шкіл вихованці інтернатних закладів мають дещо вищий рівень розвитку емпатійності, що зумовлено насамперед режимом різновидових обмежень та вкрай гострою потребою бути рецептованим, зрозумілим, тобто таким, за якого переживають та якому прямо й опосередковано співчують і допомагають. Емпатія як складова вихованості милосердя школярів шкіл-інтернатів має особливе значення. Висвітлюючи зміст та рівні сформованості емпатії в депривованих дітей потрібно звертати увагу на її специфіку розвитку і прояву в умовах різновидових обмежень, зокрема в закритих освітніх закладах інтернатного типу. Депривовані діти посилено потребують емпатійних взаємин, оскільки позбавлені батьківської опіки і мають численні проблеми в ототожненні, самоакцептації, самооцінці та інших сферах самоусвідомлення. Уже з найранших щаблів онтогенезу емпатійність депривованих дітей тісно корелює з їхньою комунікабельністю, доброзичливістю/агресивністю, сензитивністю та цілою низкою інших сенсорно-перцептивних, когнітивних і поведінкових параметрів їхньої психоструктури. Милосердя, винесене на рівні життєвого досвіду зі школи-інтернату, допоможе депривованим дітям згодом у подальшій життєдіяльності. Брак емпатії з боку байдужого макро- і мікродовкілля зумовлює необхідність превентивно-корекційної допомоги депривованим дітям, особливо ж із симптомами психоемоційного вигорання [1].

Надзвичайно складним феноменом постає культивування емпатії у контексті самоусвідомлення особистості з психофізичними вадами. Жорстокість, цинізм, гандикапізм, сегрегація, зневага та ціла низка інших антигуманних практик і ставлень протистоїть емпатійності та інклюзії в

умовах нашого складного трансформаційного часу. Нами встановлено завдяки результатам здійсненого емпіричного дослідження, зокрема внаслідок розгалуженого факторного аналізу, особливу складність процесу самоусвідомлення в депривованих підлітків з психофізичними вадами, зокрема їм притаманні агресивне самоприйняття, самовпевнена самотність, невротичне прийняття зовнішності, дифузність і тривожність самоставлення. Болісна і ранима реакція на свою дисфункційність і неспроможність бути рецептованим іншими через тілесні або певні когнітивні вади зумовлює невротичне прийняття зовнішності, істотно блокує емпатійність. Депривовані підлітки прагнуть бути рецептованими іншими однолітками, намагаються отримати емпатійну відповідь і підтримку від інших, однак імовірне відторгнення, кепкування, погордливе ставлення зумовлюють підвищений фон різномодальної тривожності, фрустрованості, депресивності та інших амортизаційних афективних психостанів [2].

На рівні дисертаційного дослідження О. Орищенко здійснено поглиблений диференційно-психологічний аналіз емпатії, розкрито змістово-функціональне наповнення цього складного й багатозначного феномена. Встановлено типологічні особливості прояву емпатії в різних вікових вибірках, зокрема й у юнаків. Виокремлено дуже важливу роль емпатійності в налагодженні міжособистісної взаємодії та оптимізації особистісної успішності у професійній діяльності. Акцентовано нагальну потребу оптимізації емпатійної спрямованості сучасної молоді, оскільки в складному й агресивному світі якраз співчуття і співпереживання допоможуть знизити рівень напруженості та конфліктності [5].

Звичайно, психологічні особливості різнопланових емпатійних здібностей сучасних учителів передбачають у них наявність такої обов'язкової складової професіограми як співчуття і співпереживання, особливо ж у ставленні до дітей з обмеженими психофізичними властивостями. Специфічно проявляється емпатійність в ускладнених психолого-педагогічних ситуаціях, особливо в режимі міжособистісного статусно-вікового конфлікту. Важливим підходом є оптимізаційне культивування комунікативних технологій, які розвивають емпатійність у міжособистісному і професійному спілкуванні. Потрібно активно постулювати ключову тезу – емпатійність є аспектом людинолюбності та сприяє успішності в професійному та особистому житті людини, діяльність якої перебігає в контексті високих гуманних цінностей. Важливим ракурсом постає вивчення емпатії насамперед як умови розвивального впливу в міжособистісних стосунках. Інтерактивні заняття, тривала сугестаційна практика дозволяє особистості стати емпатійнішою, добрішою, чутливішою, гуманнішою, особливо ж пройшовши тематичні практичні заняття тренінгового характеру. Емпатія визнається однією з найважливіших рис особистості, яка допомагає цивілізувати світ міжособистісного спілкування, надавши йому гармонійності, партнерського характеру, людської доброти і власне людяності. Емпатійні прояви у дитини підліткового віку набувають статусу самоствердження через добро та посідають істотне місце у

психоструктурі дитини, що перебуває на такому складному етапі онтогенезу як підлітковість. Слід відзначити істотну роль і значення емпатійності особистості для комунікації та набуття статусу в системі міжособистісної взаємодії. Важливим вектором вирішення окресленої проблематики є розробка інноваційних психотехнологій для медико-психолого-педагогічного супроводу та надання ревіталізаційної допомоги депривованим дітям, які прагнуть емпатії.

Джерела та література:

1. Гошовський Я., Гошовська Д. Превентивно-корекційна допомога депривованим дітям із симптомами психоемоційного вигорання. Психологічні перспективи. 2019. № 34. С. 24 – 35.
2. Гошовська Д., Гошовський Я. Самоусвідомлення особистості з психофізичними вадами : емпіричний вимір проблеми. Психологічні перспективи. 2019. № 33. С. 91-102.
3. Журавльова Л. П. Емпатійні ставлення та їх класифікація. Соціальна психологія. 2008. № 5 (31). С. 39–46.
4. Журавльова Л. П. Психологія емпатії . Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.
5. Орищенко О. А. Диференційно-психологічний аналіз емпатії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01- педагогічна та вікова психологія. Одеса, 2004. 20 с.

Дмитрів Христина

студентка факультету психології,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Дмитріюк Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

**ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО
КОНСУЛЬТУВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЩО ЗАЗНАЛИ СТРЕСУ**

Постановка проблеми та її значення. В умовах сьогодення важливим є питання збереження психічного здоров'я дошкільників. Вплив стресогенних факторів, викликаних війною, безумовно позначається на фізичному, психічному та інтелектуальному розвитку дітей. З огляду на те, що на часі у державі відбуваються зміни у сферах людської життєдіяльності, діти є більш вразливою категорією. Оскільки дошкільники не можуть самостійно справитись з наслідками стресових ситуацій, то консультування потребує і найближче доросле оточення дошкільника. Організація консультативного процесу з дітьми, що зазнали стресу потребує особливої модифікації, як і цілі самої консультації.

Актуальність проблеми. На даному етапі для гармонійного розвитку дитини важливим є створення сприятливих соціокультурних, сімейних, психолого-педагогічних умов. Порушення механізмів розвитку та психологічної структури дошкільника можуть нанести непоправний вплив на подальший розвиток його психіки та поведінки. Значною мірою на

розвиток впливають конкретні стресові ситуації, які закарбовуються в пам'яті дитини і залишають підґрунтя для розвитку невротичних розладів у майбутньому.

Актуальність проблеми полягає у попередженні формування невротичних розладів у дітей дошкільного віку, як наслідку стресу. Сильні стреси та їх вплив на особистість є серйозним випробуванням для психіки. Перед консультантом постає завдання допомогти дитині подолати внутрішні страхи, психологічний дискомфорт, що забезпечить їй гармонійний ріст розвитку у подальшому.

Питання залишається актуальним, особливо у сфері дитячої та вікової психології. Метою статті є висвітлення впливу стресу на розвиток і формування особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. В ході консультативного процесу важливо робити акцент на основних особливостях розвитку в даному віковому періоді, оскільки саме в цей період формується поведінка, інтенсивно розвиваються здібності і пізнавальні процеси. Аналіз психосоціального середовища, в якому перебуває дитина, надасть інформацію про потребу дитини та оточення в корекційній роботі. Масштаби проблеми (в разі виявлення) можна визначити вже після проведення ряду досліджень.

Стрес – це багаторівневе явище, що впливає на здоров'я та благополуччя дитини. Стресові ситуації у дитячому віці розглядаються як особливий психічний стан, що є своєрідною формою відображення суб'єктом складної, екстремальної ситуації, в якій вона знаходиться. Ознаками стресу у дітей дошкільного віку може бути: тривога, проблеми з харчуванням, страх, дратівливість, неконтрольований страх. Під впливом стресу можливі соматичні прояви, а саме: гіпертонія, тахікардія, серцево-судина дистонія, хвороби органів дихання, шкіряні висипи, проблеми з диханням, травленням, хронічна депресія.

Хронічна депресія – в медицині має назву дистимія, частіше свій початок вона бере ще у дитинстві чи у юнацтві, у більшості випадків, батьки не зважають на це, беручи ознаки дистимії за вади характеру. Хронічна депресія вважається легким розладом, що несе хронічний характер, але бувають випадки, коли вона може перерости в більш тяжку форму – так звану подвійну депресію. Дистимію досить складно діагностувати. Хронічна депресія – це захворювання дорослих, але як зазначалось вище – зароджується вона часто в дитинстві, тобто постійні стреси часто є підґрунтям хронічної депресії.

Для того, щоб не запустити механізм цього підступного діагнозу, спеціалісти радять більше часу приділяти своїм маленьким та дорослим дітям, підтримувати їх, хвалити, не знижати їх самооцінку та просто любити, не дивлячись ні на що.

Важливим аспектом у роботі з батьками є необхідність навчити їх розпізнавати стрес у дитини за ознаками та навчити як правильно заспокоювати дитину. У стресових ситуаціях необхідно дотримуватися певних вимог: не намагатися заспокоїти почуття дитини. Не потрібно

говорити дитині «не турбуйся, все нормально». По-перше, це викликає у дитини стурбованість тим, що його почуття не нормальні і не природні. По-друге, впевненість, що в сім'ї її не розуміють і не поділяють її почуттів. Важливо дати зрозуміти дитині, що її почуття нормальні та природні. Батьки можуть не помітити, що дитина перебуває в стресі, бо не завжди це нервові зриви та відчуття страху. Будь які зміни можуть свідчити про те, що дитина пережила стрес, або перебуває в ньому.

Ослаблена подіями дитина намагаючись впоратись з внутрішньою спустошеністю намагається якось її заповнити і не завжди це щось хороше. Насправді ж, якщо розуміти стрес як умови, в яких ми зазнаємо сильної напруги та тиску, через те, що не відчуваємо можливості з ними впоратись, не маємо ресурсів, знань, умінь, досвіду – то дитяче життя виглядає набагато вразливішим, тому і впоратись дітям набагато важче і самотійно практично нереально.

Повертаючись до мети статті варто зазначити, що коли дитяча особистість, яка зазнає надмірного стресу є більш вразливою до соматичних хвороб, тому щоб попередити розлади необхідно вдаватись до особистісно-орієнтованого консультування, аналізувати психосоціальне середовище, працювати з батьками, а не лише оцінювати рівень розвитку дитини на даному етапі життя, оскільки наслідки стресу можуть проявитись в будь якому віці.

Висновки. Вірогідність виникнення пов'язаних із стресом психічних, особливо невротичних, розладів залежить від співвідношення стресорів, що впливають на дитину. Перед консультантом постає завдання допомогти дитині подолати внутрішні страхи, психологічний дискомфорт, що забезпечить їй гармонійний ріст розвиток у подальшому.

Джерела та література:

1. Вальдман А. В. Психофізіологічна регуляція емоційного стресу [Текст] / А. В. Вальдман // Актуальные проблемы стресса. – Кишинев: «Штиинца», 1996. – С. 34–43.
2. Кижаяев-Смык Л. А. Психология стресса / Л. А. Кижаяев-Смык. – М.: Наука, 1983. – С. 114–184.
3. Кокс Т. Стресс [Текст] / Т. Кокс. – М.: Медицина, 2001. – 216 с.

Дучимінська Тамара

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПРОЯВИ АГРЕСІЇ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПСИХОДІАГНОСТИКИ

Прояви агресії – досить поширене явище у сучасному світі, зумовлене труднощами у соціально-економічній, політичній та етико-психологічній сферах. Дестабілізація економіки, зниження життєвого рівня населення країни тощо призводить до виникнення внутрішніх конфліктів, напруги та

агресії, що, в свою чергу, провокує збільшення форм девіантної поведінки особливо серед молоді.

Саме це і актуалізує **мету роботи**, яка полягає у теоретичному та емпіричному розгляді психологічних особливостей діагностики проявів агресії у юнацькому віці.

Дослідження агресивної поведінки завжди було в центрі уваги зарубіжних та вітчизняних вчених та досі залишається предметом постійних дискусій. На сьогодні термін «агресія» має широке поширення для позначення насильницьких загарбницьких дій. В основному ж під агресією розуміється шкідлива поведінка. Причому в понятті «агресія» об'єднуються різні за формою і результатами акти поведінки – від таких, як злі жарти, плітки, ворожі фантазії, деструктивні форми поведінки, до бандитизму і вбивств [1].

Вагомий внесок у дослідження психології агресивної поведінки зокрема належить А. Амбрумовій, Ю. Антоняну, О. Бандурці, О. Беці, В. Волкову, В. Глушкову, В. Гульдану, А. Зелінському, М. Костицькому, В. Медведєву, В. Самовічеву, О. Северову, В. Синьову, С. Тарарухіну, Г. Хохрякову, І. Шмарову. Проте, проблема агресивної поведінки на сьогодні залишається недостатньо розробленою. Особливо, що стосується питань її діагностики. Існуючі закордонні методики, створені спеціально для вивчення психології агресії, не захищені від установочних відповідей, а тому потребують удосконалення, тим більше, що отримані за їх допомогою результати не завжди дозволяють визначитись щодо детермінант агресивної поведінки, не дають змоги спостерігати динаміку та прогнозувати розвиток агресивних тенденцій [2].

Для досягнення поставленої мети нами було сформовано дослідницьку вибірку (45 осіб) зі студентів різних факультетів ВНУ імені Лесі України.

У емпіричному дослідженні проявів агресії юнаків ми використовували проективну методика «Неіснуюча істота» (М. Друкаревич) [4] для дослідження загальних особливостей особистості, агресивності та труднощів у спілкуванні; проективну методику «Кактус» (М. Панфілова) [3] для дослідження емоційно-особистісної сфери людини, виявлення наявності агресії, її направленості і інтенсивності; опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки та тест А. Ассінгера для оцінки агресивності у стосунках.

Результати емпіричного дослідження засвідчують, що лише 37% досліджуваних студентів мають помірний рівень агресії, у 7% взагалі відсутні будь-які можливості її прояву. Тоді як у більшій половині респондентів (56 %) високий рівень агресії (у 40% досліджуваних агресія несе скоріше руйнівний характер, ніж конструктивний, а у 16% досліджуваних надмірний рівень агресії).

За результатами тестування загальний індекс вираженості агресії у 16% досліджуваних на низькому рівні, у 61% агресія на середньому рівні та 23% досліджуваних мають середній рівень вираженості проявів агресії.

Якщо ж говорити про форми агресії, то у 23% досліджуваних переважаючим є почуття провини, у 16% переважає вербальна агресія, тобто вираження негативних почуттів через крик, у 3% – підозрілість, у

8% – образа, у 10% – негативізм, у 13% – роздратування, у 16% – непряма агресія та у 11% – фізична агресія.

Таким чином, результати дослідження засвідчують, що проблема агресії у юнацькому віці є дуже актуальною, спостерігається лише невелика кількість низьких показників прояву агресії, а це означає, що необхідно працювати над її корекцією. Студенти мають прояви ворожості, є агресивними, імпульсивними, наявні також ознаки аутоагресії. Результати багатьох методик показали, що у респондентів яскраво вираженими є вербальна агресія, фізична агресія, ворожість, роздратування, образа та почуття провини.

Джерела та література:

1. Медвідь Є.С. Основи глибинної психології http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/zahal_psy_lib.pdf
2. Мойсеева О. Є. Психологія агресивності: сутність та можливість корекції / О. Є. Мойсеева. – К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2008. – 208 с.
3. «Кактус» графічна методика М.А. Панфілової [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psiukrearth.ru/psihologichni-testi-ta-igri/7778-kaktus-grafichna-metodika-m-a-panfilovoi.html>
4. Тест «Неіснуюча тварина» – малюнок і його інтерпретація [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psiukrearth.ru/psihologija-vihovannja/2277-test-neisnujuchetvarina-maljunok-i-jogo.html>

Іванашко Оксана

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Сіпко Людмила

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВЗАЄМОДІЯ ЗВО ТА СТЕЙКХОЛДЕРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПСИХОЛОГІВ

В останній час спостерігається великий інтерес до питань професійної підготовки. І це не випадково: освіта розглядається як фактор економічного зростання, соціального та економічного добробуту, конкурентоздатності країни. Ефективність функціонування будь-якої системи можна «виміряти» якістю вихідної продукції, чи якістю результатів її діяльності. Ефективність системи вищої освіти визначається попитом на випускників ЗВО. Саме тому проблема взаємодії ЗВО зі стейкхолдерами в теперішній час стає все більш актуальною.

Таким чином ефективність діяльності ЗВО а також випускової кафедри пов'язана з конкурентоспроможністю спеціаліста на ринку праці, та спроможністю адаптуватися до умов праці, які постійно змінюються, й

здатності застосування отриманих знань, вмінь та навичок в практичній діяльності.

При розгляді даної проблематики, нам видається найбільш точним визначення, котре надалі ми вважатимемо робочим: конкурентоздатний спеціаліст – це спеціаліст, спроможний досягати поставлених цілей в різноманітних, швидко змінюваних ситуаціях за рахунок володіння методами вирішення великого об'єму професійних задач і наявність певних особистісних якостей. Однією з найважливіших особливостей конкурентоспроможності особистості, виділених цим автором, являється її адаптивність до умов середовища які змінюються, здатність достатньо легко орієнтуватися в них, знаходити рішення складних завдань.

Конкурентоздатність майбутнього спеціаліста повинна розглядатися, як показник якості підготовки у ЗВО.

В якості підготовки випускників вищих навчальних закладів, в формуванні їх конкурентоздатності основним критерієм повинна виступати професійна компетентність, яка включає розширення знань, вмінь та навичок, необхідних безпосередньо для підвищення продуктивності праці, в сфері життєдіяльності загалом.

До чинників, які характеризують і визначають якість підготовки випускників ЗВО, відноситься затребуваність одержаних спеціалістом знань та вмінь. Розв'язання сформульованих виробничих завдань в процесі проходження практики дозволить створити впевненість студента в тому, що, знання та вміння, які він одержує у ЗВО будуть затребувані, що стане основою його успішного працевлаштування, матеріального благополуччя і морального задоволення своєю професійною діяльністю. Тільки впевненість в отриманих знаннях може створити рушійну силу освітнього процесу – мотивацію студента до навчання.

Сучасний соціальний прогрес безпосередньо пов'язаний з гуманістичними ідеями. Реалізація цих ідей базується на розумінні гуманістичної сутності людини. В розкритті гуманістичної сутності особистості центральне місце і роль належить психології як науці та практичній дисципліні. Ще більшу роль психологія відіграє в активізації особистісного потенціалу сучасної людини як суб'єкта різних видів соціальних відношень і практики. Свою соціальну функцію психологія виконує завдяки висококваліфікованим фахівцям. Підготовка сучасного висококваліфікованого фахівця базується на великій кількості різноманітних факторів, які об'єднуються в межах відповідної педагогічної системи. Таким чином, щоб задовольнити сучасні вимоги до професійної підготовки психологів в умовах ЗВО, необхідно виходити з професійної концепції. Така концепція повинна враховувати, з одного боку, найбільш актуальні проблеми сучасної вищої освіти, з іншого – найбільш перспективні вітчизняні та світові тенденції її розвитку. Ми пропонуємо концепцію, яка базується на ідеї активізації особистісного та професійного самовизначення психолога.

Розроблена концепція відповідає найбільш важливим вимогам до сучасної системи професійної підготовки.

1) Вона враховує основні тенденції розвитку системи освіти і знімає у межах конкретної освітньо-виховної системи найбільші наявні і гострі протиріччя сучасної освіти.

2) В аспекті змісту, форм і методів концепція гармонійно поєднує підготовку психологів за всіма напрямками особистісної траєкторії навчання студента.

3) Концепція являє собою багаторівневу систему. Концепція охоплює всі етапи професійної підготовки фахівця, починаючи з професійного самовизначення і включаючи самореалізацію особистості через професію.

Найбільш важливим є те, що концепція ґрунтується на ідеї активізації особистісного та професійного самовизначення. Наявні у сучасній науці концептуальні та емпіричні розробки у цій галузі в поєднанні з деякими іншими психолого-педагогічними концепціями дозволяють проектувати і впроваджувати всі складові концепцій на всіх необхідних рівнях.

Зміст, форми та методи професійної підготовки психологів визначають такі базові принципи концепції:

- координація розвитку освіти;
- інтеграція підготовки спеціалістів з науковою і практичною діяльністю;
- дотримання конкуренто-контрактної системи в комплектуванні професорсько-викладацького складу;
- висока культура праці та побуту;
- постійне використання нових програм; динамізм, постійна перебудова системи підготовки спеціалістів в залежності від соціальних потреб та тенденцій розвитку освіти.

Сучасна ситуація підготовки спеціалістів потребує впровадження різного виду практик в навчальний процес. Це зумовлено тим, що реальне зростання суспільного запиту на спеціалістів-психологів істотно підвищує рівень вимог, а також змінює зміст і структуру завдань, які студент повинен вміти вирішувати самостійно. Наукова розробка і облік соціально-психологічних факторів дає істотний соціальний, управлінський економічний ефект, потребує цілеспрямованого практично-орієнтованого підходу в підготовці спеціалістів. Суттєво відрізняються завдання, які повинен вирішувати психолог в навчально-виховних закладах, медичних установах, промислових підприємствах або в комерційних структурах, органах державної влади або в засобах масової комунікації чи рекламі.

Вирішення складних соціально-політичних та економічних завдань, пов'язаних із розбудовою Української держави та її інтеграцією в європейську спільноту, значною мірою залежить, на наш погляд, від ефективності діяльності організацій, що здійснюється в різних соціальних сферах.

Враховуючи складність психологічних виробничих проблем, які спостерігаються в організаціях, особлива увага, на наш погляд, повинна надаватися врахуванню багатомірності умов та шляхів оптимізації організаційного процесу. Важливе місце в оптимізації процесу функціонування організацій має відігравати психологічне забезпечення організаційного процесу.

У сучасних умовах при підготовці майбутніх спеціалістів у будь-якій сфері потрібні зміни в галузі освіти, введення комплексу дисциплін, що вивчають вплив «людського фактору» на психологічну діяльність. Для вирішення завдань одним із важливих напрямків професійної підготовки є вивчення комплексу дисциплін з проблем психології.

Актуальність набуває впровадження новітніх технологій роботи для підготовки майбутніх психологів, які можуть бути використані для розв'язання актуальних проблем в різних сферах діяльності, виникають в роботі менеджерів з персоналу організацій: формування конкурентоздатної команди; розвиток професійно-управлінського самовизначення менеджерів; прийняття менеджерами ефективних управлінських рішень; формування професійної етики менеджерів; профілактики та подолання комунікативних бар'єрів; запобігання та розв'язання організаційних конфліктів; формування сприятливого соціально – психологічного клімату; профілактики та подолання синдрому «професійного вигорання»; психологічного забезпечення ефективності підприємницької діяльності тощо.

Отже, головною метою підготовки психологів повинно стати формування навичок та вмінь дослідницької та практичної соціально-психологічної діяльності, опрацювання прикладних алгоритмів у вирішенні конкретних завдань, що виникають у різних галузях застосування психологічних знань.

Вихід на рівень оволодіння практичними вмінням та навичками у професійній підготовці відкриває нові можливості для поєднання науково-дослідницького і соціально-практичного аспектів фахової підготовки на базі сучасних соціально-психологічних технологій.

Зміст практичної підготовки базується на таких принципах:

– безперервність протягом всього терміну навчання (кожний вид практики передбачає формування практичних вмінь та навичок щодо виконання функцій психолога в різноманітних соціальних установах);

– самостійність (можливість творчо використовувати одержані під час практики результати у своїй дослідницькій діяльності);

– дослідницький підхід до діяльності психолога (можливість досліджувати психологічні проблеми відповідно до особливості і потреб соціальних структур, які виступають в ролі бази практики);

– можливість вибору об'єкту практики відповідно до інтересів, нахилів і здібностей студентів, що сприяє професійному спрямуванню майбутніх фахівців.

Отже, необхідно забезпечити аналіз спільно зі стейкхолдерами результатів зворотного зв'язку й можливістю обліку реалій сьогодні: особливості запиту, завдань, додаткових ресурсів у процесі професійної підготовки психологів, що в цілому значно підвищить рівень майбутніх спеціалістів і соціальний запит на спеціальність.

Кихтюк Оксана

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та клінічної психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кихтюк Анна

магістр факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

КРОС-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Актуальність проблеми психологічних особливостей етнічної ідентичності студентської молоді зростає в період самовизначення молодої людини, зміни та кризи в суспільстві. Питання етнічної ідентичності цікавило українських та зарубіжних вчених, котрі займаються крос-культурною психологією. Серед психологів існують певні протиріччя, на феноменологію та структуру етнічної ідентичності, її трансформацію, місце у самосвідомості особистості.

Мета статті – проаналізувати крос-культурні особливості етнічної ідентичності польської та української студентської молоді. **Методи та методики:** аналіз, синтез, порівняння, опитувальник «Типи етнічної ідентичності» Г. У. Солдатової, С. В. Рижової. Вибірку дослідження склали студенти Волинського національного університету імені Лесі Українки та Академії Б'яльської (м. Б'яла Підляска, Польща), загалом 88 осіб, віком від 17-21 року народження, (45 українських та 43 польських представника національності), за гендерною ознакою респонденти не диференціювались. Самоідентичність кожного індивіда відбувається вираженням психічного процесу, усвідомленням себе як представника певного етносу, культури, національності, тобто приналежності до певної етнічної групи. Етнічна ідентичність є складовою чи компонентом етнічної самосвідомості, що є відносно статичною системою знань, оцінок, когнітивних уявлень про етнодиференціюючі та етноінтегруючі компоненти існування етносу. На рівні індивіда етнічна ідентичність є складовою соціальної ідентичності, яка паралельно існує із особистісною частиною «Я-концепції». На погляд дослідників, існує певна система ідентичностей особистості, що представляє собою динамічну, взаємопов'язану багаторівневу структуру [1;2;3]. Стабільність окремої ідентичності залежить від ряду соціальних чинників, зокрема суб'єкта ідентифікації, формування, соціалізації та включення до розвитку особистості етнічної ідентичності. Вивчення вираження типу етнічної ідентичності відбувалось за методикою «Типи етнічної ідентичності» Г. У. солдатової, С. В. Рижової, що засвідчує трансформацію етнічної самосвідомості, особливо в умовах міжетнічної напруги. Адже толерантність / інтолерантність – головна проблема міжетнічних відносин в умовах росту напруги між народами. Ця характеристика оцінюється на основі таких критеріїв: рівня «негативізму» у відносинах власної та інших етнічних груп, порогу емоційного реагування на відмінне етнічне оточення,

а також вираженості агресивних та ворожих реакцій у відносинах інших спільнот. Методика містить 6 шкал, які відповідають наступним типам етнічної ідентичності: *етнонігілізм* – одна з форм гіпоідентичності, що демонструє відхід від власної етнічної групи і пошуки стійких соціально-психологічних ніш не за етнічним критерієм; *етнічна індіфферентність* – розмивання етнічної ідентичності, що демонструється в невизначеності етнічної приналежності, неактуальності особистості; *норма (позитивна етнічна ідентичність)* – поєднання позитивного ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших; *етноегоїзм* – даний тип ідентичності може виражатися в необразливій формі на вербальному рівні як результат сприйняття через призму конструкту «мій народ», але може містити, наприклад, напруженість і роздратування в спілкуванні з представниками інших етнічних груп; *етноізоляціонізм* – переконаність у переважанні свого народу, визнанні необхідності «очищення» національної культури, негативне ставлення до міжетнічних шлюбам, ксенофобія; *етнофанатизм* – схильність до готовності іти на будь-яку дію заради так чи інакше зрозумілих етнічних інтересів, схильність до етнічних «чисток», відмова іншим народам у користуванні ресурсами та соціальними привілеями, визнання пріоритету етнічних прав народу над правами людини, виправдання будь-яких жертв у боротьбі за благополуччя власного народу [2]. В результаті аналізу та обробки результатів дослідження, нам вдалось визначити домінуючий тип етнічної ідентичності. В обох групах: українській та польській домінуючою виявилась норма, тобто позитивна етнічна ідентичність описана вище. Проте значущі статистичні відмінності були отримані між показниками обох груп у типах етнічної ідентичності як етнонігілізм, етнофанатизм, етноізоляціонізм, з переважним відсотком в українській групі. Гіперболізація типу етнічної ідентичності в українських студентів у шкалах етнонігілізм, етнофанатизм, етноізоляціонізм засвідчує відстоювання інтересів власної групи, прагнення зберегти культурні та історичні корені, традиції в силі соціально-політичної ситуації в нашій країні, періоду війни. Таким чином ми можемо припускати, про існування різних тенденцій в української молоді. По-перше у пошуку етнічної орієнтації, визначення майбутнього (етнонігілізм). По-друге у відстоюванні етнічного права існування української приналежності, групових національних інтересів.

Варто зазначити, що проведене дослідження не претендує на завершеність. Перспективою прийдешніх науково-методичних досліджень та розробок вбачаємо комплексне дослідження когнітивної, аксіологічної та мотиваційної сфери студентської молоді в контексті крос-культурних відмінностей.

Джерела та література:

1. Бичко О. В. Профілі Української ідентичності. Соціально-психологічний аналіз: [монографія] / Олександр Васильович Бичко – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 281 с
2. Солдатова Г. У. Психодіагностика толерантності личности. / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова. – М. : Смысл, 2008. – 172 с.

3. Kyhtuik O., Sosial and perceptual evaluation of Ukraine's image by college student / Kyhtuik O., Fedotova T., // Challenges of Psycholinguistics and Psychology of Language and Speech, Book of Abstracts, 2017/ - # 3/ - P. 72 – 73.

Кліш Ірина

кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри фізичного виховання,
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ НА СЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ З ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ

Останні дослідження показали, що фізична підготовка школярів вимагає, насамперед, розробки педагогічних умов, які дозволяють ефективно розвивати рухові якості в процесі навчальних занять [9] Педагогічні умови – це структурна оболонка педагогічних технологій та педагогічних моделей. Завдяки педагогічним умовам реалізуються компоненти технології. Реалізація педагогічних умов має на меті: забезпечення організаційно-педагогічного й психолого-педагогічного супроводу розвитку рухових якостей, та дозволяють ефективно здійснювати виховну та навчальну роботу. Педагогічні умови, швидше за все, розуміються як одна із сторін закономірності виховання (освітнього, навчального та ін.) процесу [3.9]

У практиці фізичного виховання можна спостерігати, коли одні і ті ж самі легкоатлетичні вправи дають різні ефекти, а різні фізичні вправи можуть привести до однакових результатів. Аналіз цих явищ показує, що ефективність фізичного виховання залежить не лише від фізичних вправ, які використовуються, але й від тих умов, які супроводжують їх виконання. Тому знання умов, у яких відбувається вплив фізичних вправ на організм учнів, дозволить підвищити рівень керованості педагогічним процесом і, як наслідок, підвищити його ефективність. Отже, будь яка система може успішно функціонувати при дотриманні певних умов. Тому є необхідним виявити педагогічні умови розвитку рухових якостей учнів вищої школи.

Мета роботи: систематизувати дані про педагогічні умови розвитку рухових якостей учнів старших класів під час занять легкою атлетикою.

Однією з важливих умов підвищення рівня фізичної підготовленості учнів старшої школи є формування в них позитивного ставлення до занять фізичною культурою в секційній роботі. Позитивне ставлення учнів до занять фізичною культурою може бути вироблене, по-перше, через формування звички та стійкого інтересу до таких занять, по-друге, через пошук та визначення життєвих цінностей (здоров'я, фізична досконалість тощо). Як стверджує М. Фіцула, позитивний вплив фізичних вправ можливий лише за умови їх систематичного виконання, що переростає у звичку і потребу. Для формування такої потреби, на думку науковця, необхідно пробудити в учнів інтерес до занять фізичною культурою і вчасно заохотити їх до різних видів фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Фізкультурно-оздоровча активність учнів – це ключова ланка в процесі формування звички та стійкого інтересу до систематичних занять фізичною культурою. Активність особистості В. Семеренський розуміє, як здатність людини брати участь в суспільнозначущих змінах на основі засвоєння багатств матеріальної й духовної культури. Тому, на наш погляд, фізкультурно-оздоровча активність – це внутрішнє прагнення учня до активної участі в різних видах фізкультурно-спортивної діяльності та пошук ним самостійних шляхів свого фізичного вдосконалення. За твердженням Г. Лещенко, активність учнів залежить від мотивів. Важливою метою виховної діяльності є забезпечення позитивної мотивації особистісного вдосконалення. Тому перед сучасною школою стоїть проблема формування дійових мотивів, прищеплення інтересу та потреби до систематичних занять фізичними вправами. Зробити це можна лише усунувши жорстку регламентацію, яка стримує ініціативу, самостійність і творчість вчителя та учнів, підриває інтерес до занять [1,5]. Слід зазначити, що позитивне ставлення учнів старшої школи до занять фізичною культурою має формуватися через усвідомлення вихованцями потреби у власному здоров'ї, яке визначається як один із найважливіших чинників суспільства взагалі, створення сприятливих умов, ефективної системи виховання, освіти та організації навчання.

Однією з педагогічних умов підвищення рівня рухової підготовленості учнів старшої школи є систематичне використання у навчально-виховному процесі освітньо-виховних можливостей міжпредметних зв'язків. Як справедливо стверджує В. Максимова, методологічна функція міжпредметних зв'язків зумовлена, по-перше тим, що вони удосконалюють процес навчання й виховання в умовах предметної системи на основі закономірних зв'язків і явищ як відбиття об'єктивної реальності. Саме засвоєння учнями за допомогою міжпредметних зв'язків провідних ідей, положень та ключових знань у спроможності забезпечити єдність функцій освіти, розвитку і виховання в предметній системі навчання [6,8].

Педагогічний процес фізичного виховання повинен ґрунтуватися на оптимальному поєднанні принципів, методів і засобів фізичного виховання, тобто використання необхідних умов його ефективності. Ефективність педагогічного процесу обумовлена обов'язково наявністю педагогічних умов. Проведений аналіз наукових даних та власні висновки дозволили узагальнити дані та тлумачення поняття «педагогічні умови». Таким чином «педагогічні умови» можна трактувати як:

- структурну оболонку педагогічних моделей, завдяки яким реалізується компоненти технології;
- особливості, від яких залежить успішність функціонування та розвиток певної педагогічної системи;
- вимоги, які мають виконувати педагоги з метою забезпечення ефективності педагогічного процесу.

Нами запропоновані педагогічні умови формування мотивації до занять фізичним вихованням, які враховують теоретичні та практичні основи організації освітньо-виховного процесу, серед яких:

- ставлення до фізичного виховання і спорту;
- відношення до занять фізичної культури;

- взаємодія з вчителем фізичної культури;
- використання опитування, анкетування для виявлення відношення школярів до видів рухової активності.

Систематизація даних на основі вимог до розвитку рухових якостей дозволила виділити ряд умов, які визначають вплив легкоатлетичних вправ на організм школяра.

Для досягнення високих результатів у розвитку рухових якостей та підвищенні фізичної підготовленості потрібно знати і враховувати морфологічні, фізіологічні і психологічні особливості учнів старшої школи. Розвиток рухових якостей залежить від віку, спадковості, соціальних умов, організації фізичного виховання, рухового досвіду, стану здоров'я.

Джерела та література:

1. Арефьев В.Г. Фізичні можливості учнів загальноосвітньої школи різного рівня фізичного розвитку. Вісник Чернігівського національного університету імені Т.Г.Шевченка. 2013. Вип.112. С.26-28
2. Бальсевич В. Фізична підготовка в системі виховання здорового способу життя. Теорія і методика фізичної культури. 1990. № 1. С. 22–26.
3. Борисенко А. Ф. Руховий режим учнів. Київ: Радянська школа. 1989. 192 с.
4. Бухановська Т.М. Стан здоров'я сучасних школярів, шляхи його збереження та поліпшення. Україна. Здоров'я нації. 2012. №1. С.44-50.
5. Ведмеленко Б.Ф. Теоретичні основи і практика виховання молоді засобами ФК. Київ: Либідь. 1993. 114 с.
6. Горашук В. П. Теоретичні і методологічні засади формування культури здоров'я школярів: автореф. дис. доктора пед. наук: 13.00.01 . Харків, 2004. 28 с.
7. Глазирін І.Д. Основи диференційованого фізичного виховання. Черкаси: «Відлуння-Плюс». 2003. 352 с.
8. Діхтяренко З. М. Виховання наполегливості молодших школярів у процесі позакласної ігрової діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2008. 20 с.
9. Іщенко О.С. Педагогічні умови формування мотивації підлітків до занять фізичним вихованням. Спорт.вісник. Придніпров'я. 2015. №2. С. 64-68

Кордунова Наталія

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Варламова Ірина

вчитель початкових класів,
Комунальний заклад «Луцький навчально-виховний комплекс № 26 Луцької
міської ради Волинської області»

Новосад Оксана

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економічної та соціальної географії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

**ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО
УЧИТЕЛЯ**

Розвиток соціальноактивної особистості є ключовою проблемою сучасного суспільства. Її функції полягають в розвитку соціально-орієнтованого фахівця, що володіє способами ефективної взаємодії, і несе в

своїй свідомості цілісний образ своєї професії. Грунтуючись на цінностях, особистість визначає свою життєву позицію, визначає тип світогляду, стиль її взаємовідносин з соціальним оточенням.

Стрімкі зміни соціально-політичного та економічного характеру, що відбуваються в нашій країні, ставлять нові вимоги до професії учителя, рівня його професіоналізму, як основної рушійної сили створення нової системи освіти.

В. Татенко підкреслює, що найперше, що характерне для справжнього професіонала, – це зануреність і закоханість у свою справу, почуття професійної гордості, професійна самоідентифікація, а мотив діяльності має відповідати самій цій діяльності [3].

Професійне становлення особистості – це складне й багатогранне явище. В ньому можна виділити такі процеси як наявність професійних якостей, які відповідають вимогам, що висуває професія, а також розвиток професійної культури, на якому професійні якості вже сформовані. Водночас професійне становлення – це її якість, що характеризується становленням суб'єктності, свободи особистісного «Я», індивідуальної своєрідності особистісних професійних якостей [2].

Загалом професії визначаються через форми діяльності, що історично склалися як необхідні суспільству, для виконання яких людина повинна мати певну суму знань, навичок, відповідні здібності та професійно важливі якості. Не безпідставно ми стверджуємо, що учитель – це творець найскладнішого, що є у природі – нової людської особистості, що зобов'язує його з підвищеною відповідальністю ставитися до себе, об'єктивно оцінювати власні можливості, мати значущі для даної професії якості до яких відносять педагогічну ерудицію, педагогічне цілепокладання, педагогічну інтуїцію, педагогічну імпровізацію, спостережливість, оптимізм, педагогічне передбачення та інші якості. Центральною характеристикою професійно значущих особливостей є самооцінка, образ «Я», рівень домагань, спрямованість особистості.

Феномен професійно – педагогічної спрямованості психологи трактують як систему особистісних якостей, які визначають стійке усвідомлення, активно-дійове ставлення до педагогічної праці як професійно значущу якість особистості учителя.

З погляду М. І. Дяченко і Л. О. Кендибовича – «це розуміння і внутрішнє сприйняття мети завдань професійної діяльності, її інтересів, настанов, переконань, що характеризуються стійкістю, домінуванням суспільних або вузько особистісних мотивів, далекою або близькою перспективою» [1].

Професійну спрямованість учителя ми розглядаємо як психологічне утворення, що характеризується усвідомленими особистістю домінуючими професійними мотивами, які визначають стійке, тривале активно дійове, позитивне ставлення особистості до виконуваної діяльності, що забезпечує ефективність вирішення виховних, освітніх та розвиваючих завдань навчально-виховного процесу. Професійна спрямованість може бути

детермінованою внутрішніми особливостями суб'єкта, його установками та інтересами [2].

Саме інтерес до діяльності посідає значне місце у структурі психологічної спрямованості, виступає важливим її компонентом. На підвищення рівня популярності, значущості, престижу педагогічної професії спрямована теорія компенсації С. Мерліна. Суть її полягає в тому, що непривабливість професії за тими чи іншими параметрами (висока нервова напруга, низька зарплата) може бути компенсована параметрами більш високого рівня (любов'ю до дітей, почуттям відповідальності, наявністю професійної зацікавленості).

Можна виділити три рівні педагогічної спрямованості залежно від часу виникнення інтересу до професії педагога, а також змісту мотивів самовизначення. Наприклад, підвищений інтерес з дитинства до професії педагога, активна громадська робота, захоплення окремими предметами можуть характеризувати найвищий рівень педагогічної спрямованості. За таких обставин професія учителя – покликання. Середній рівень педагогічної спрямованості характеризується захопленням професією педагога у старших класах. У такому разі навчання за фахом – це результат захоплення педагогікою. Показником низького рівня є інтерес до багатьох предметів або вибір вузу за порадою батьків.

Таким чином свідомий вибір професії учителя відбувається з орієнтацією особистості на наявні у неї соціальні цінності, а також, наскільки вона відповідає нахилам і здібностям людини. Цей процес є відповідальним. Він стає основою професіоналізації особистості, формує професійно-ціннісні орієнтації, власну педагогічну концепцію, що спрямовує всю систему його професійної діяльності. На нашу думку, це той високий рівень, що дозволяє педагогу продуктивно і якісно вирішувати професійні завдання.

Джерела та література:

1. Кендибович А. А., Дяченко М. И. Психология высшей школы. Москва: Просвещение, 2013. 187 с.
2. Кордунова Н. О. Професійна спрямованість особистості сучасного вчителя. Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі: зб. тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17-18 травня 2017 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2017. С. 109 – 111.
3. Татенко В. О. Психологічні ознаки професіоналізму. Психологічні перспективи: зб. статей ВДУ ім. Лесі Українки, Інститут соціальної і політичної психології АПН України, 2003. С.161 – 166.

Лукавецька Олена
студентка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Дмитріюк Наталія
кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Актуальність проблеми. Підлітковий вік є одним з найскладніших вікових періодів. Вже не дитина і ще не дорослий. Робота психологів йде з багатьма категоріями населення, і підлітки, як частина шкільної системи, сімейної системи, молодіжної системи – також не мають залишатись поза їхньою увагою. Адже саме вони будуватимуть наше майбутнє.

Виклад основного матеріалу. Особистість підлітка – є динамічною системою. Психологічне консультування підлітків є складним, а процес його організації і проведення має свою специфіку. Варто зазначити, що принципи психологічного консультування, які зорієнтовані на вирішення проблеми дорослих людей, не можуть бути використані у роботі з особистістю підлітка. Специфіка розвитку підлітків відповідає їх віковим можливостям, їх особистість ще формується.

У підлітковий період відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості особистості. У цей час, важливим виявляється активний пошук шляхів самореалізації та самоствердження підлітка. Маючи вже достатній соціальний досвід, особистість цього віку здатна усвідомлювати свої переживання, виражати їх вербально і відрефлексовувати те, чим вони викликані. Підлітки вже чіткіше визначають природу своїх труднощів і усвідомлюють, що саме може їм допомогти.

Ставлення до процесу консультування у них може бути неоднозначним. Старші підлітки неохоче допускають психолога у свій внутрішній світ, намагаються уникати глибокого контакту, при цьому охоче можуть просити допомоги, щоб налагодити взаємини з батьками. Підліток має бути впевненим, що психолог не використає проти нього все те, що повідомлялося на прийомі, і що зміст бесід з ним не стане відомим ні вчителям, ні батькам, ні однокласникам. Психологу важливо не лише бути в позиції прийняття до підлітка, який потребує допомоги, але й виявляти зацікавлене ставлення до нього, будуючи таку дистанцію, що не припускає фамільярності, зарозумілості й демонстрації переваг.[1]

При проведенні індивідуальної консультації з підлітком практикуючий психолог використовує певну модель консультування. Як підкреслює О. В. Хухлаєва, на самому початку роботи з підлітком, щоб увійти у його внутрішній світ, психолог повинен брати до уваги культурну специфіку його розвитку (звичаї, вірування, домашній устрій, способи комунікації), враховувати систему взаємин з дорослими й однолітками.

Консультування підлітків здійснюється відповідно до загальноприйнятої схеми: встановлення контакту з підлітком; запит

підлітка, опис труднощів і бажаних змін у собі, конкретних людях, ситуації; психодіагностична бесіда: пошук причин труднощів; психологічна інтерпретація (вербально висловлена гіпотеза консультанта про можливі чинники труднощів підлітка). Найефективнішим для підлітка є не пряме повідомлення йому своєї гіпотези, а опосередковане – з використанням методу «аналізу чужих проблем». Опосередковане пред'явлення проблеми дозволяє консультанту спиратися на активність самого підлітка, а підлітку – сформулювати проблему зрозумілою мовою і самому визначити глибину занурення в неї. Використовується такий прийом як реорієнтація – спільне розроблення конструктивних засобів подолання труднощів.[2]

Підлітковий вік традиційно вважається важким не тільки в плані виховання, а й стосовно навчальних досягнень. Знижується успішність, згасає інтерес до навчання та його значущість. Тому у роботі з підлітками психологу важливо враховувати індивідуальні особливості дітей (повільність або імпульсивність, боязкість, надмірна чутливість до зауважень і т.п.), що несподівано стають перешкодами в адаптації до середньої школи.

Основними показниками успішного консультування підлітків з проблемами низької адаптації до школи виступають: інтерес до навчання, критичне ставлення до своїх успіхів, зниження агресивних проявів, налагодження взаємин з ровесниками, участь у громадському житті школи, наявність адекватної самооцінки, прагнення до самовдосконалення.

Батькам підлітків, так само як і їх дітям, потрібна психологічна підтримка. Консультування батьків зазвичай спричинене через нерозуміння ними змін, що відбуваються в підлітку. Консультанту варто переконати батьків, що основа їхньої допомоги – не будь-які дії щодо зміни підлітка у відповідності зі своїм еталоном, а відкрите вираження своєї любові до нього. Психолог-консультант має показати батькам необхідність і можливість задоволення ними потреби в саморозкритті у їх підлітка, оскільки вона далеко не завжди задовольняється в спілкуванні з однолітками. Також важливо допомогти батькам розібратися з правами та обов'язками підлітка, направити їх зусилля на формування самостійності в усіх основних життєвих сферах.

Підлітковий вік надає батькам останню можливість для налагодження емоційного контакту зі своєю дитиною. Необхідно, щоб батьки скористалися такою можливістю, інакше їх батьківство втратить всякий сенс, пізніше стане причиною різного роду страждань, відчаю від того, що пізно що-небудь змінити. Тому батькам особливо важливо при спілкуванні з підлітком перейти на партнерські відносини, поважати його особистість прагнення бути дорослим.[3]

Висновок. Психологічне консультування підлітка – це складний процес, специфіка проведення якого є відмінною від консультації дорослих. Також важливим моментом є консультування батьків підлітків, пояснення змін, що відбуваються та допомога у вибудовуванні взаємин з власною дитиною.

Джерела та література:

1. Консультативна психологія: підручник / І.С. Булах, В.У. Кузьменко, К 64 Е. О. Помиткін [та ін.]: – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 482 с.
2. Хухляєва О. В. Основи психологічного консультування та психологічної корекції. – М.: Вид. Центр «Академия», 2006
3. <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/350>

Тихонова Тетяна

кандидат психологічних наук, доцент,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Шатирко Лариса

старший науковий співробітник,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОБОРУ ЗМІСТУ
НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА ВОЄННОГО СТАНУ**

Реалії сьогодення диктують нові умови життєдіяльності особистості в суспільстві. Освітній процес також зазнав змін, які, в переважній більшості, стосуються форм і методів навчання та психолого-педагогічної взаємодії. Особливості цих змін полягають в організації навчального процесу в дистанційній формі. Виклики дистанційного навчання, освітні технології, що реалізуються із застосуванням інформаційних мереж в умовах опосередкованого спілкування студента та викладача зумовлюють актуальність проблеми добору змістовного наповнення для дистанційного вивчення предмету «Іноземна мова» у вищих навчальних закладах гуманітарного профілю.

Особливо важливого значення для організації та злагодженої роботи групи з вивчення іноземної мови в умовах воєнного стану набуває використання у педагогічному процесі прийомів, які вирізняються поряд із когнітивно-пізнавальним, яскраво вираженим емоційним компонентом. Задіяння таких прийомів сприяє налагодженню конструктивного дискурсу в системі «студент-викладач», «студент-студент», «викладач-група», підвищує інтерес до вивчення іноземної мови та створює позитивне тло спілкування у складних соціально-психологічних обставинах.

Наведемо кілька конкретних прикладів, які можуть бути запропоновані для використання й дають, за нашим досвідом, позитивні результати:

1. Заслуховування доповідей та виступи видатних міжнародних діячів та українських очільників щодо ситуації в Україні та її підтримки різними країнами.
2. Ознайомлення з історією виникнення, написання та розповсюдження знаменитої пісні «Ой у лузі червона калина».
3. Ілюстрація програмних граматичних, лексичних, фонетичних тем прикладами пісень англійською мовою.

4 Навчальні відео-ролики англійською мовою (наприклад, для студентів філософського факультету були запропоновані відеоролики «Plato. Nine Life Lessons», «Aristotle. Seven Life Lessons»).

5 Документальні фільми, пов'язані з актуальними датами (у цьому семестрі серед інших важливих дат особлива увага була приділена датам: 80-річчя трагедії Бабиного Яру та Дню вшанування пам'яті жертв голодомору в Україні).

6 Використання літературних форм фольклору (загадки, шаради, прислів'я, приказки, жарти).

7 Використання художніх прозових та поетичних, творів, музичного, пісенного матеріалу.

Завдання на кшталт зазначених вище дозволяють добрати мовний, тематичний та тренувальний матеріал, який за умов правильного добору, комбінування, дозування способів застосування здійснює позитивний вплив на становлення мовних компетенцій, розвиток інтелекту, сприяють розвитку та вдосконаленню комунікативних навичок студентів, закріпленню правильних слухових образів іноземної мови. Зрозуміло, що, кожне підібране викладачем додаткове завдання, має свою педагогічну мету, та використовується, як додатковий матеріал для вивчення, повторення і закріплення певних граматичних, лексичних, синтаксичних конструкцій, в єдності граматичних та лексичних завдань тощо. Студентам, в свою чергу пропонується підготувати свої загадки, жарти, інтелектуальні цікаві завдання та поділитися ними з групою. Треба зазначити, що це дозволяє розширити арсенал педагогічних матеріалів самого викладача, оскільки нерідко студенти знаходять справді гарні, цікаві матеріали із використанням сучасної, актуальної лексики, несподіваною мовною інтерпретацією подій. Відтак, в умовах дистанційного навчання та воєнного стану, коли студенти позбавлені міжособистісної взаємодії з викладачем та одногрупниками, вкрай важливим є використання в якості методичного ресурсу широкого контексту культурологічного та політичного характеру, задіяння в педагогічному процесі яскравих емоційно забарвлених прийомів.

Джерела та література:

1. English For Fun, M. Boyanova, 2021
2. Документальний фільм «Живі», режисер Сергій Буковський, https://www.youtube.com/watch?v=h_R70mSFih8
3. Документальний фільм «Назви своє ім'я», режисер Сергій Буковський, <https://www.youtube.com/watch?v=5j5JjWTnCuk>
4. Life Lessons From Plato (Platonic Idealism) <https://www.youtube.com/watch?v=MkBaH3afPgI>
5. Life Lessons From Aristotle (Aristotelianism) https://www.youtube.com/watch?v=Azym86yAzZ4&list=PLk_W7F21CI4Mh6BXoS45JvI0LzfrsuBSAU

Ткачук Яна
студентка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Дмитріюк Наталія
кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

КОНСУЛЬТУВАННЯ БАТЬКІВ ТА ПЕДАГОГІВ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ РІЗНОГО ВІКУ

Постановка наукової проблеми та її значення. За останні роки обертів розвитку набуває система освіти у нашій країні, а з нею й психологічний супровід учасників освітнього процесу. І в залежності від цього супроводу, діагностування, просвіти, консультування, залежить внутрішній стан людей, які залучені до цього процесу. А отже, під впливом і уся освітня система, де людина є її основою.

Актуальність проблеми. Одним із основних напрямів діяльності психолога у сфері освіти є консультування. Консультування розповсюджується на усіх учасників освітнього процесу – вихованців, учнів, батьків, вихователів, вчителів. Дана проблема є актуальною тому, що кожен учасник освітнього процесу є активно включеним в роботу та відіграє свою роль не лише в особистому житті, а й у житті людей, що його оточують. Важливо зрозуміти суть даного виду діяльності, його особливості стосовно віку дитини. Адже, консультування є важливим у різних закладах освіти, воно посилює ефективність діяльності не лише батьків, вчителів, вихователів, а й учнів та вихованців також.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно поширеним є вид психолого-педагогічного консультування, метою якого є надання допомоги у питаннях виховання, навчання, розвитку дітей в освітніх закладах та сім'ї. Консультації психолого-педагогічного характеру зазвичай проводяться із дорослими – педагогами, батьками, керівниками освітніх закладів. Проте консультації психолого-педагогічного змісту стосовно навчання та виховання можуть проводитись зі школярами – учнями середніх та старших класів.

Розглянемо особливості консультування батьків та педагогів дітей дошкільного, молодшого шкільного, підліткового та старшого шкільного віку.

У сфері взаємин батьків та педагогів з дошкільнятами особливо важливо пам'ятати про вразливість та динамічність дитячої психіки, про наявність сензитивних (найбільш сприятливих) періодів у віковому розвитку дитини, про специфіку переживання криз у різній віковий період. Доречно з'ясувати також можливі причини гіперактивності або, навпаки, підвищеної пасивності дітей дошкільного віку. Для цього важливо провести попередню діагностику на визначення типу нервової системи та темпераменту. Проблема суттєвих розбіжностей між батьками і педагогами з приводу методики навчання і виховання дитини дошкільного віку є не

менш важливою. Важливо разом з батьками та педагогами розглядати найбільш раціональні способи розв'язання певної проблеми, обговорюючи це за круглим столом.

Однією з поширених проблем є небажання дитини, що досягла семирічного віку, навчатися в школі. Причини криються здебільшого в неготовності дитини до школи, яка включає інтелектуальні, мотиваційні та емоційні аспекти. Під час консультивання важливо проаналізувати мотиви неадекватної поведінки дитини, соціальну ситуацію її розвитку, а також специфіку підготовки дитини до школи в сім'ї. На основі такого обговорення можна розробити відповідні рекомендації щодо подальшої взаємодії з дитиною, можливо, порекомендувати зустрітися зі спеціалістами-медиками чи дефектологами. Процедура проведення консультивання з проблеми погіршення поведінки дітей передбачає врахування індивідуальних особливостей батьків, їх готовність до змін, а також психолого-педагогічну культуру. Нерідко позитивні результати дає і додаткове діагностування батьків.

Психолого-педагогічне консультивання батьків дітей молодшого шкільного віку передбачає врахування нормативних психічних новоутворень (рефлексія, довільність, внутрішній план дій), включення дитини у процес учіння, специфіку взаємин з однокласниками, статус дитини у сім'ї. В ході консультивання доводиться враховувати цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних обставин, через які в дітей виникають проблеми з навчанням у школі та можуть складатися погані взаємини з однолітками. Практичні рекомендації з виявлення й усунення цих причин мають складатися в процесі діалогу з батьками та за наявності необхідної інформації від учителів. Психологічне консультивання батьків дітей цього віку має бути спрямоване на оптимізацію батьківського впливу та підвищення їхнього авторитету.

Вирішення психолого-педагогічних проблем дітей підліткового віку має також цілий ряд особливостей. До типових конфліктів між батьками і підлітками можна віднести: неадекватну соціальну поведінку підлітків, небажання підлітка спілкуватися зі своїми батьками, ділитися з ними своїми думками і переживаннями, розповідати про те, що з ними відбувається: зниження навчальної активності, погіршення результатів навчання в школі, неадекватність самооцінки тощо. Передбачається подальший розвиток особистості за нових умов, оскільки сама група підлітків стає іншою (в результаті інтеграції соціальних і психологічних змін). Психологу в роботі з підлітками варто пам'ятати, що суттєві зміни у структурі особистості підлітка відзначаються, перш за все, зрушеннями у самосвідомості. Підліток починає уявляти себе дорослим, намагається виражати нову життєву позицію як у ставленні до себе, так і до інших та світу в цілому. В такій ситуації підліток часто заявляє про свої права – на самостійні рішення, на вибір друзів, на проведення вільного часу. Він ображається, опирається, захищається всіма відомими йому методами, інколи викликаючи обурення та протест дорослих. У бесідах з батьками необхідно звертати увагу на складність перебігу вікових криз.

Щодо консультування юнаків і дівчат старшого шкільного віку, то можна виділити типові випадки і ситуації звертання до консультації батьків старшокласників, а також їх самих. Найпоширенішими є: погані взаємини між старшокласниками та їхніми батьками, послаблення впливу на прийняття рішень дітьми; невдоволення батьків тим, як їхні діти вибирають собі друзів, особливо стосунками між статями; розбіжності між батьками і дітьми щодо вибору дитиною майбутньої професії, нездатність відшукати адекватні способи досягнення згоди; відсутність спільних інтересів, небажання дітей проводити час разом із батьками; конфлікти між розлученою матір'ю (батьком) і дорослою дитиною через те, що в родині з'явився новий чоловік (нова жінка), конфліктні ситуації як наслідок поганих взаємин між дорослими дітьми від різних батьків в одній і тій же родині. У ході індивідуальних консультацій із старшокласником потрібно звернути увагу на зміст його власних переживань, що викликає в них стійку негативну реакцію, вияснити, як би вони вчинили на місці батьків чи вчителів.

Висновки. Під час бесід з батьками важливо звернути їхню увагу на типові й специфічні прояви індивідуальних якостей дітей, на які необхідно зважати, якщо дорослі щиро хочуть налагодити з ними стосунки.

До можливих ефективних способів практичного розв'язання згаданих вище проблем можна зарахувати: індивідуальні бесіди з учасниками конфліктних ситуацій, у ході яких спільно проаналізувати причини погіршення міжособистісних стосунків; групові зустрічі (тренінги, круглі столи, диспути, ділові ігри), на яких оптимізувати процеси саморегуляції, здатність до відкритого демонстрування як позитивного, прихильного, так і негативного ставлення; виробляються уміння до гнучкого управління емоціями, емпатійного слухання, спільного знаходження конструктивних рішень тощо. Під час групових зустрічей можна виробити спільні правила поведінки (бачити позитивне, оцінювати свої дії, критика у вигляді рекомендацій, спокійне представлення своєї позиції, пошуки компромісу, утримання від з'ясування стосунків у стані роздратування).

Головне завдання консультанта – зняти психологічний бар'єр, налаштувати на готовність до співпраці, звертати увагу на мотивацію людських вчинків, а не лише на їх результати. Можна запропонувати дітям та батькам вести щоденні записи спостережень за своєю поведінкою, виділяючи те, що їм найбільше сподобалось, а що викликало неприємні емоції.

Джерела та література:

1. Айви А. Е., Айви М. Б., Саймэк-Даунинг Л. Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники: Практическое руководство. – М. : Владос, 1999. – 340 с.
2. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості: Навч. посіб. для студ. ст. курсів психол. фак. та від-нь ун-тів. – Харків: Фоліо, 1996. – 163 с.

**ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРІ КЛІНІЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ**

Вічалковська Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Последова Надія

студентка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СЕНСОРНА ІНТЕГРАЦІЯ, СТРАТЕГІЇ ТА ЛІКУВАННЯ

На ранніх етапах розвитку дитини можуть виникати порушення нервової системи (гіпер- або гіпочутливості, проблеми з координацією рухів та дисбаланс у відчутті частин тіла тощо).

Такі порушення впливають на сприйняття інформації, яка надходить ззовні через зір, слух, нюх, смак та дотик. Якщо в дитини є дисбаланс або чутливість до певних сенсорних стимулів, це заважатиме їй навчатися та розвиватись, спричиняючи постійний стрес та тривожність.

Тому необхідно збалансувати сенсорні переживання дитини та відчуття власного тіла, щоби вона могла спокійно вчитись і розвиватися без негативних і болісних відчуттів.

Сенсорна інтеграційна терапія допомагає збалансувати чутливості дитини, підтримувати правильний розвиток та адаптуватися до повсякденних завдань.

Що таке сенсорна інтеграція?

Сенсорна інтеграція – це процес, під час якого людина сприймає інформацію через зір, слух, нюх, смак, дотик тощо та опрацьовує її. Саме завдяки сенсорній інтеграції люди можуть правильно реагувати на різні ситуації. Наприклад, закривати вуха під час дуже гучного звуку чи різко прибирати руку від чогось гарячого.

Формування сенсорної інтеграції починається вже під час внутрішньоутробного періоду розвитку дитини. Однак найбільш інтенсивно вона формується в перші 3 роки життя і триває до 7 років.

Що таке порушення обробки сенсорної інформації?

Це нейробиологічний розлад, який діагностується в дітей та дорослих, яких не лікували в дитинстві. Діти з цим розладом невірно тлумачать звичайну сенсорну інформацію (звуки, смаки, запахи, дотики). Одні відчувають надлишок різноманітних відчуттів, що може їх лякати. Наприклад, звичайна за гучністю розмова буде здаватися їм криком. Інші навпаки шукають інтенсивних сенсорних переживань. Це призводить до різних поведінкових і функціональних проблем.

Чи мають діти з розладом аутистичного спектру порушення обробки сенсорної інтеграції?

За результатами пілотного дослідження Sensory Processing Disorder Foundation, до 80 % дітей з аутизмом мають це порушення обробки сенсорної інформації.

Як визначити, чи є в дитини порушення обробки сенсорної інтеграції?

Найпершим способом визначити у дитини дисбаланс сенсорної інтеграції – це спостереження за поведінкою.

Наприклад, якщо дитина задивляється на яскраве світло – значить у неї може бути гіпочутливість до світла. Коли вона дивиться на світло, то так себе стимулює. Якщо навпаки прикриває очі при звичайному освітленні – це не тому що вона встидається, а тому що їй боляче, й це гіперчутливість. Так само зі звуками, тканинами, текстурою їжі, запахами. Якщо дитина кричить, коли ви одягаєте на неї бавовняний светр – це не означає, що вона не вихована. Це може означати, що вона має чутливість у певній частині тіла до бавовни. І з цією сенсорною чутливістю треба працювати.

Тобто батьки мають спостерігати за дитиною, підмічати такі найменші сенсорні дисбаланси і пропрацьовувати їх під час інтеграції.

Так само важливо зауважити, що ігнорувати ці моменти не можна, бо з віком вони будуть тільки поглиблюватись і можуть значно ускладнювати життя людини.

У медичних закладах сенсорний дисбаланс визначає нейропсихолог за допомогою діагностичних методик, клінічного спостереження, а також бесіди з батьками. Отримана інформація дозволяє оцінити ступінь сенсорної чутливості дитини й розробити відповідну програму терапії.

Що таке сенсорна інтеграційна терапія?

Сенсорну інтеграцію можна проводити як вдома, так і в спеціальних сенсорних кімнатах чи разом з нейропсихологом.

Розглядаючи розвиток науки у галузі лікування рухових дисфункцій, виникнення яких пов'язане з ЦНС (центральною нервовою системою), виявляється, що спочатку переважав підхід, що брав до уваги лише непрямий ефект із застосування методів реабілітації, які впливали з анатомічного стану та ортопедичних знань. Термін "сенсорна інтеграція" вперше було вжито Шеррінгтоном у 1902 році. Але наприкінці 60-х рр. нового, ширшого значення цьому термінові надала др. Джейн Айрес, із якою пов'язаний справжній вибух відомостей щодо поняття «Сенсорна інтеграція».

Розуміння терміну сенсорна інтеграція співзвучне з розумінням того, як функціонує мозок і вся нервова система. Д. Айрес визначає сенсорну інтеграцію, як процес, в якому настає організація вражень, які надходять до нашого організму так, щоб вони могли бути використані в цільовій дії, яка закінчиться успіхом.

Головними принципами СІ є використання органів чуття для підтримання оптимального стану збудження. Важливим її елементом є зміна оточення і задач для покращення адаптивної реакції. Також використання структур, повторень; і залучення дитини до конкретної діяльності. Для досягнення поставленої цілі – сенсорної інтеграції використовують спеціалізоване обладнання, а саме: підвісне обладнання, качелі; драбини, гірки, тунелі; терапевтичні кулі; батути; свистки, бульбашки, соломки; пазли, блоки, намисто; терапевтичний пластелін, ігри з тестом, сенсорні таблиці; а також ліхтарі та карти із зображеннями.

Частим є явище коли діти-аутисти проявляють захисну реакцію від батьків та оточення. Існують рекомендації як справлятися з цією реакцією. По-перше, починайте поступово – з того, що дитина вже сприймає, тоді

додавайте нові текстури і відчуття. По-друге, використовуйте позитивне заохочення.

Невід'ємним елементом СІ є сенсорна дієта, яка повинна включати індивідуальний план дій. Сенсорна дієта покращує інтеграцію сенсорних систем; та її ефекти є швидкісними і кумулятивними.

Нерідко діти з синдромом дитячого аутизму стають збудженими, тобто перебувають в стані збудження. Так, при фізичних навантаженнях в крові підвищується рівень допаміну. А за умов заспокійливої, приємної діяльності збільшується рівень серотоніну. Для досягнення або стану збудження, або стану рівноваги виконують різні комплекси вправ. Так, наприклад, для досягнення стану рівноваги використовують заспокійливі вправи. До них належить робота, направлена на складні вправи; залучення вправ на рух протягом усього дня; згинання суглобів, але вправи такого типу потребують навчання фізіотерапевта; також глибоке дихання, лінійний рух, сповільнення рухів і тону голосу. І на противагу стану рівноваги для досягнення стану збудження у дитини-аутиста використовують вправи, що викликають збудження, такі як: вертикальне переміщення і зміна положення. Як обладнання для таких вправ можуть слугувати спеціалізовані подушки для сидіння, і терапевтичні пов'язки або еластичні трубки на передніх ніжках стільця.

Для отримання позитивного результату СІ використовують ряд вправ при виконанні, яких задіюються певні органи чуття. До них належать пропріоцептивні вправи, а саме: віджимання на кріслі або від стіни, підтягування; підйоми по драбині; підпригування, стрибки на батутах, ігри «класи», смуга з перешкодами; розтяжка в положенні лежачи – терапія з м'ячем, відштовхування від підлоги руками; перетягування канату, повороти навколо себе, марширування, танці, ігри з м'ячем; робота в класі (наприклад, поставити стільці один на одного, штовхати візок, відкрити / закрити двері, принести книжки, протерти столи, поверхності, вікна, дошки).

Ще одним видом СІ вправ є вестибулярні вправи. Вони передбачають прогулянки на велосипеді, стрибки з переворотом та інші подібні вправи. Для виконання вправ такого типу використовують також гойдалки, поперечини, трапеції, ковзанки, дитяча дошки-скейти та каруселі.

СІ передбачає також вправи на дотик. Такі як глибоке натискання, чистка щіткою, вібрація, використання корзини з м'ячами; ігри з пластиліном, ліпниною, рисом, бобами, піском та рухливими іграшками.

До зорових тактик відносять приглушене світло, обмеження відволікаючих візуальних предметів, відсутність додаткових елементів в робочому просторі, ліхтарі, риби в акваріумі, книжки-малюнки, замкнений простір – палатка, тунель, маленька кімната з невеликим килимком.

До слухових стратегії для досягнення позитивної СІ відносять уникання голосного оточення; розмови спокійним тоном; використання ритмічної, спокійної музики; копіювання музики насвистуючи, а також використання аудіо-ігр для інтеграції слухових сигналів з рухами, та ігри на відгадування і категоризацію слів.

Останнім різновидом вправ для органи чуття є пероральні вправи. Під цією назвою розуміються такі вправи як: вібрація, свист, надування бульбашок, використання жувальних та хрумких продуктів, кислих смаків, поєднання харчових ароматів та текстур, а також використання трубочок і спортивних пляшок.

– Отже, Сенсорна інтеграція – це здатність сприймати інформацію за допомогою органів чуття, поєднувати цю інформацію з іншими відомостями, що зберігаються в пам'яті та фізично діяти відповідно до одержаної інформації. Для отримання позитивних результатів потрібно виконувати ряд вправ, які задіюють різні органи чуття. До таких вправ належать пропріоцептивні, вестибулярні, слухові, пероральні, зорові та вправи на дотик.

– Розвивати позитивне відношення педагогів і батьків до фізичної корекції розвитку дітей

– Вивчити особливості психофізичного розвитку дитини при використанні баламетричної дошки в навчальному процесі

– З'ясувати вікові можливості використання баламетричної дошки

– Визначити психолого-педагогічні умови використання баламетричної дошки в умовах навчального закладу

Джерела та література:

1. A parent's guide to understanding sensory integration. (1991). Torrance, CA: Sensory Integration International, The Ayres Clinic.
2. Connolly, Barbara. (2010). Praxis: Evaluation and treatment of the clumsy child. Lecture Outline. Education Resources, Inc.
3. Landman, Carolyn. (2010). Powerpoint presentation.
4. Williams, M.S. and S. Shellenberger. (1996). How Does Your Engine Run? Leader's Guide to the Alert Program for Self Regulation. Albuquerque: Therapy Works, Inc.
5. Young, Charlene. (2010). A systems approach to treating processing disorders. Lecture Outline. Cross Country Education

Кошлай Юлія

магістр, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мудрик Алла

кандидат психологічних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

СЕЛФІ-АДИКЦІЯ ЯК РІЗНОВИД ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ

В сучасному світі адикція є однією з основних проблем людства. Дуже часто її називають «чумою 21 століття». Потрапити у пастку залежності може кожен: не залежно від віку, статі чи місця проживання. Проте більшість населення не розуміє наскільки серйозною є ця проблема і взагалі, як з нею справлятися. Для початку потрібно краще розуміти, що означає саме поняття адикції.

Отже, у Великій Українській Енциклопедії подається таке визначення терміну: «Адикція (від лат. addictus – сліпо відданий; той, що потрапив у

рабську залежність) – непереборний (компульсивний) потяг до вживання певної природної або штучної речовини (нікотин, алкоголь, наркотики та ін.), що супроводжується тенденцією до збільшення доз, підвищенням толерантності та формуванням синдрому відміни; нав'язливе бажання виконувати певну діяльність» [2].

Також саме по собі це слово з англійської мови перекладається, як «залежність» (addiction).

На сайті українського центру лікування залежності подане ось таке визначення адикції: «Адикція – це нав'язливе, патологічно сильне бажання здійснювати дії, що призводять до певного психічного стану, найчастіше розслабленню, задоволенню, заспокоєнню. Від звички даний стан відрізняється саме силою потреби, неможливістю займатися якою-небудь іншою справою до задоволення бажання, постійні думки про об'єкт залежності, неусвідомлюване вчинення якихось дій для досягнення мети» [3].

Хімічна адикція пов'язана з використанням так званих психоактивних речовин – субстанцій, які при введенні в організм людини можуть змінювати її сприйняття оточення, пізнавальні процеси, настрій, поведінку, рухові функції.

Поведінкова адикція характеризується нав'язливою схильністю до певної діяльності, а також нездатністю або слабкою здатністю самотійно її припинити.

Залежна поведінка розглядається як певний спосіб взаємодії з реальністю, як при хімічній, так і при поведінкової залежності [1].

Одним із видів поведінкової залежності є селфі-адикція. Робити селфі стало звичайною розвагою для багатьох, але дослідження показують, що така поведінка може бути пов'язана з деякими внутрішніми проблемами. «Селфі» – термін, який використовується для опису фотографування самого себе, щоб ділитися у соціальних мережах [4].

Термін «селфіт» вже відомий американському суспільству. Американська психіатрична асоціація підтвердила, що «селфі» є новим психічним розладом. І охарактеризувала це наступним чином: «Обсесивно-компульсивне бажання фотографувати себе та публікувати фото у соціальних мережах, як спосіб компенсувати брак самооцінки та заповнити прогалину в інтимності» [5].

То в чому ж небезпека? Оскільки селфі є просто фотографіями самого себе, можна роздумувати, яку шкоду це може причинити. З загальної точки зору, це не заборонена речовина і це не наражає інших на небезпеку. Шкода натомість походить від його впливу на психічне здоров'я і його здатність впливати на людину, залучаючи її до небезпечної поведінки. Дослідження припускають, що чим більше часу людина проводить у соціальних мережах, тим більш ймовірним є те, що вона бореться з почуттям заниженої самооцінки і загальним почуттям смутку. В Інтернеті більшість людей ділиться з іншими найкращою версією себе. Прокручувати стрічку новин і бачити, як інші переживають якісь пригоди, враження та здобувають нові досягнення, – все це може призвести до почуття тривожності, а то й

депресії. У циклічному порядку багато хто реагує на це, ділячись фотографіями, які викликають в інших такі самі почуття. Селфі є одним з найпростіших способів підняти настрій, але часто це виходить за рамки простого фото. Редагування фотографій з фільтрами, регулювання контрасту, включаючи пейзажі, які захоплюють подих, і розкішні стрічки зображень, створюють тимчасове відчуття наповненості та змушують інших відчувати тривогу і депресію, яку ж відчували вони самі.

Це бажання зобразити життя, яке викликає ревності, може довести деяких до крайності. Деякі роблять селфі в небезпечних умовах, що дозволяє вивести свої фотографії на новий рівень. Стояти на уступах високих будівель, на вершинах гір, або робити фото під час керування транспортним засобом, – все це може поставити життя під загрозу. Насправді факт залучення у небезпечну поведінку задля вражаючих фотографій коштував сотні життів. Між 2011 і 2017 роками 259 людей померло в результаті екстремальних селфі. Багато з цих смертей було спричинено падінням, утопленням, або пов'язано з водінням транспорту, а деякі з них були спричинені вогнепальною зброєю, електричним струмом та пожежами. Деякі вважає, що кількість людей, які померли, роблячи селфі, є набагато більшою так, як таку причину не завжди вказують, як причину смерті.

Селфі адикція – це зростаючий тренд. Існує тонка грань між тими, хто любить ділитися фотографіями та робити випадкові селфі, і тими хто нав'язливо займається фотографуванням. Факт опублікування селфі сам по собі не є проблемою; це стає проблемою, коли така поведінка заважає повсякденному життю. Окрім незліченної кількості селфі в день, багато хто припускає, що є й інші показники розвитку даної проблеми. Якщо більше, ніж половина фотографій, які ти робиш, – це селфі, і ти використовуєш фільтри, покращення і програмне забезпечення по редагуванню фотографій, щоб покращити те, як ти виглядаєш, це вже може свідчити про розвиток більшої проблеми.

Якщо ви виявите, що ваші селфі є єдиним способом, через який ви комунікуєте з іншими, і те, що ви робите не розвиває ваші відносини поза межами цих взаємодій, може виявитися, що «селфітіс» може бути причиною для занепокоєння. Будучи чесним із собою та визнаючи чому ви робите селфі, що ви отримуєте від цих он-лайн взаємодій і скільки вашої самооцінки вкладено в це, – це все може допомогти вам внести зміни, щоб зупинити цей цикл. Замість того, щоб шукати вигоду від он-лайн комунікації, краще докладати продуманих зусиль для спілкування в реальному світі, що може стати першим позитивним кроком, щоб зупинити селфі адикцію [4].

Джерела та література:

1. Marlatt G. A., Baer J. S., Donovan D. M., Kivlahan D. R. Addictive behaviors: Etiology and treatment // Annual Review of Psychology. 1988. Vol. 39.
2. <https://vue.gov.ua>
3. <https://narkologicheskij-centr.com/ua/adikciya-sho-ce-vidi-zalezhnosti/>
4. <https://nexusrecovery.com/blog/selfie-addiction/>
5. <https://www.healthline.com/>

Крижановська Зореслава

доцент, кандидат психологічних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Пілецька Олена

студентка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА РОМАНТИЧНІ ВЗАЄМИНИ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ

Постановка проблеми. Інтерес сучасної психологічної науки до вивчення ранніх дитячих взаємин та їх ролі у функціонуванні психіки дорослої людини, продовжує утримувати як теоретичну, так і прикладну актуальність. Не втрачають своєї важливості питання впливу раннього досвіду відносин з батьками та іншими близькими людьми на здатність дорослої людини будувати ефективні взаємини з представниками протилежної статі. Наша увага в цьому ключі теж є очевидною.

Зрозуміло, що сучасний розвиток психологічної науки дозволяє знаходити відповіді на поставлені вище питання. Одним із підходів, який їх розкриває, є теорія прив'язаності, запропонована англійським психоаналітиком Джоном Боулбі та його послідовниками. Ми вважаємо, що використання цієї теорії стосовно дослідження якості романтичних відносин дозволяє звернутися до міжособистісних витоків індивідуального ставлення до людини протилежної статі та особливостей поведінки в парі.

Мета запропонованого дослідження полягає в теоретичному аналізі психологічних досліджень щодо особливостей романтичних взаємин в контексті типів прив'язаності її учасників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Джон Боулбі, англійський психіатр та психоаналітик, у 1960-тих роках сформулював теорію прив'язаності, яка мала своє коріння в традиційному психоаналітичному підході (Bowlby, 1969, 1973). На відміну від класичного психоаналізу, який передбачає пріоритетну роль свідомих і несвідомих фантазій у перебігові психічного життя дитини, вчений зосередив свою увагу на переживанні дітьми таких подій, як сепарація та втрата. Тобто, засновники теорії прив'язаності підкреслюють центральну роль ранніх стосунків зі значущими людьми. Саме вони та їх якість визначатиме розвиток людини впродовж життя. "Тепер уже зрозуміло, що не лише маленькі діти, а й люди різного віку бувають найбільш щасливими і можуть максимально розкрити свої таланти, коли вони впевнені, що за ними є хтось, кому вони довіряють і хто неодмінно прийде на допомогу, якщо виникнуть якісь труднощі. Той, кому довіряють, забезпечує безпечний тил, на основі якого людина може діяти [2, с. 113].

Підхід теорії прив'язаності до романтичних відносин стверджує про те, що основою вміння любити є ранній досвід безпечної прив'язаності до матері чи близьких. На думку автора теорії, новонароджена дитина сприймає себе й маму окремо один від одного й не перебуває в злитті з нею. Але залежно від того які відносини складаються в мамі з дитиною,

таку компетентність у них дитина збереже протягом життя. У такий спосіб формується прив'язаність, яка представляє собою емоційну основу життя людини [1].

Теорія прив'язаності набувала своєї популярності серед науковців і цінними для нашої роботи є дослідження Філа Шейвер і Сінді Хазан. Саме вони розглядають романтичні відносини в концепції прив'язаності. Науковці вважають, що ранній соціальний довід, який формує певний тип взаємостосунків, проявляється в романтичній любові дорослих людей [30]. Прив'язаність відіграє важливу роль у побудові та розвитку романтичних взаємин, оскільки є певним біологічним чинником, що притягує партнерів у той час, коли їхня любов розвивається. Разом з тим, вчені зауважують про безперервність типу прив'язаності, яка може вказувати на те, що дорослий тип прив'язаності в романтичних стосунках також залежить від дитячого досвіду [6].

У своєму дослідженні С. Хазан і Ф. Шейвер опитували чоловіків і жінок щодо їхнього розуміння відносин між ними. В отриманих даних було виявлено, що частина людей, які були впевнені в надійності свого партнера легко встановлювали близькі стосунки. Інша частина досліджуваних, ті, які сумнівалися в своєму партнерові, часто дратувалися і тривожилися, намагалися усе контролювати або віддалялися, уникаючи близькості в такий спосіб [5]. Тобто, вдалося дослідити зв'язок типу прив'язаності зі ставленням до партнера. Дослідники також з'ясували, що закохані з безпечним типом прив'язаності найменш ревниві, в той час як володарі різних небезпечних типів прив'язаності проявляли ревності в різній мірі. Разом з тим, люди з різним типом прив'язаності мають різні уявлення про хід романтичної любові. Більше того, що уявлення про наявність романтичних партнерів, довіру до них, та їхню власну любовну гідність, залежать від типу прив'язаності [6].

Висновки. Здійснений теоретичний огляд наукових досліджень дає можливість стверджувати, що серед чинників, які впливають на романтичні відносини між чоловіком та жінкою, є тип їхньої прив'язаності. Найбільш позитивний вплив на динаміку та зміст романтичних взаємин має безпечний тип прив'язаності.

Джерела та література:

1. Боулби, Дж. (2003). Привязанность. Москва: Гардарики.
2. Боулби, Дж. (2012). Создание и разрушение эмоциональных связей. Москва: Академический проект.
3. Крижановська, З. (2021). Надійний тип прив'язаності як основа розвитку психічного здоров'я дитини. Сучасні психологічні тенденції - підтримки та відновлення психічного здоров'я особистості: теорія та практика, тези доповідей II міжнарод. міждисциплінар. конференції. Харків.
4. Пилипчук О., Крижановська З. (2021). Вплив типу прив'язаності між матір'ю та дитиною на психічний розвиток останньої. Сучасні психологічні тенденції підтримки та відновлення психічного здоров'я особистості: теорія та практика, тези доповідей II міжнарод. міждисциплінар. конференції. Харків. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/19694>
5. Джонсон С. (2018). Обними меня крепче.

6. Kazan C. and Shaver P. (1987). Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process/ Article in Journal of Personality and Social Psychology.

Крижановська Зореслава

доцент, кандидат психологічних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Чудак Богдана

студентка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ
ТИПУ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ДО ПАРТНЕРА НА ЯКІСТЬ
РОМАНТИЧНИХ ВЗАЄМИН**

Постановка проблеми. В сучасній психологічній науці прив'язаність є одним з основних понять, яке описує ставлення дитини до близького дорослого, яким в ранньому онтогенезі є мати. Разом з тим, феномен прив'язаності дитини до матері є одним з чинників якості людських взаємовідносин [2]. Відповідно, раннє дитинство є визначальним і детермінуючим у формуванні прив'язаності різної якості (Ainsworth, 1983), яка в подальшому зумовлює розвиток різних можливостей дитини. Окрім того, феномен прив'язаності вивчається науковцями в контексті співвладної поведінки в міжособистісних взаєминах, зокрема, у романтичних та їх впливі на психічний розвиток людини та якість її життя.

Мета запропонованого дослідження полягає в теоретичному аналізі психологічних досліджень щодо значення типу прив'язаності до партнера в романтичних взаєминах з ним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Романтичні відносини є надзвичайно важливою сферою міжособистісної взаємодії в житті людей, яка впливає на їх емоційне благополуччя. Потреба любити і бути коханим постає як одна з основних потреб людини, а досягнення справжньої інтимності з романтичним партнером є одним з основних життєвих завдань, яке прагне зреалізувати кожна людина. Проте, внаслідок сильної емоційності романтичних взаємин, вони не завжди є такими, які задовольняють потреби партнерів. Недаремно науковці продовжують свої дослідження в цій сфері. До прикладу, на сьогодні питання якості романтичних стосунків присвячено багато теоретичних концепцій у різних психологічних школах, зокрема в психодинамічній (З. Фройд, К. Г. Юнг, Е. Фромм, Р. Джонсон, Д. Віннікот, О. Кернберг та інші), представники якої розглядали взаємини крізь призму любові.

Разом з тим, представники психодинамічних концепцій дійшли висновку, що якісні романтичні стосунки формуються на базі успішних дитячо-батьківських. Про це в своїх працях писали М. Кляйн, М. Малер, Дж. Боулбі, О. Кернберг та інші вчені. Дослідники стверджують, що важливими складовими стосунків є безпека та емоційна близькість між партнерами, адже вони сприяють їх розвитку. Про це також писав

засновник теорії прив'язаності Дж. Боулбі, говорячи про те, що безпечна прив'язаність є основою для вміння любити та будувати стосунки.

Услід за Дж. Боулбі, його послідовники Філ Шейвер і Сінді Хазан розглядають романтичні взаємини в концепції прив'язаності. Вони вважають, що ранній соціальний довід, що формує певний тип взаємостосунків, проявляється в романтичній любові дорослих [5]. Прив'язаність відіграє важливу роль у побудові та розвитку романтичних стосунків, оскільки є певним біологічним чинником, що притягує партнерів у той час, коли їхня любов розвивається.

Також вчені стверджують про безперервність типу прив'язаності, яка може вказувати на те, що дорослий тип прив'язаності в романтичних стосунках також залежить від дитячого досвіду [5].

Дж. Боулбі пояснює безперервність прив'язаності тим, що в людини сформовані стабільні робочі моделі поведінки. «Внутрішні робочі моделі» розвиваються протягом першого року життя внаслідок засвоєння дитиною багатьох інтеракцій, у яких мама з дитиною розлучаються і знову встановлюють близькість між собою. В такий спосіб у дитини формуються внутрішні моделі поведінки, які пов'язані зі своїм та материнським афектами. Ці моделі забезпечують передбачувану поведінку дитини й дорослого в різних ситуаціях. Щодо кожного зі значущих дорослих формуються окремі робочі моделі. У міру розвитку дитини, робоча модель від гнучкої стає більш стабільною, і змінюється на «репрезентацію прив'язаності» та стає частиною психічної структури [4].

Отже, у взаєминах яскраво окреслюється важливість прив'язаності, як певного біологічного складника. Тобто будь-яке зародження стосунків починається з певних фізіологічних реакцій, які сприяють процесу закоханості. Але, як саме стосунки будуть розвиватись, наскільки стійкими та якісними вони будуть, залежить не від біологічних чинників, а від певної моделі взаємодії, засвоєної в дитинстві. Наприклад, сформований тривожно-амбівалентний тип прив'язаності в дитинстві може проявлятися у постійному відчутті тривоги в романтичних стосунках у дорослому віці. Варто також зазначити, що така безперервність прив'язаності, на думку Дж. Боулбі, можлива в тому випадку, якщо ситуація в сім'ї та в стосунках зі значущою особою ніяким чином не змінюється протягом тривалого часу. Тобто модель стосунків постійно підкріплювалась, з роками ставала все стійкішою й надійно сформувалась у людини.

Висновки. Здійснений теоретичний огляд наукових досліджень представників психодинамічної школи, дає можливість стверджувати про вплив типу прив'язаності дитини до матері на якість її романтичних взаємин в дорослому віці. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в проведенні відповідних емпіричних досліджень.

Джерела та література:

1. Боулбі, Дж. (2003). Привязанность. Москва: Гардарики.
2. Крижановська, З. (2021). Надійний тип прив'язаності як основа розвитку психічного здоров'я дитини. Сучасні психологічні тенденції - підтримки та відновлення

психічного здоров'я особистості: теорія та практика, тези доповідей II міжнарод. міждисциплінар. конференції. Харків.

3. Крижановська З., Бабак К. (2022). Емоційна прив'язаність дитини до матері як предиктор її соціальної адаптації до шкільного життя. *Психологічні перспективи*. Луцьк.

4. Джонсон С. (2018). Обними мене крепче .

5. Kazan C. and Shaver P. (1987). Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process/ Article in *Journal of Personality and Social Psychology*.

Малімон Людмила

кандидат психологічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПЕРСОНАЛУ ЯК РЕСУРС ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Надзвичайно складні умови нашого сьогодення породили велику кількість психологічних проблем/викликів, з якими стикнулося наше суспільство. Особливо гостро постає проблема психологічної безпеки особистості як базової потреби у відчутті захищеності і внутрішнього ресурсу протистояння (опору) руйнівним/деструктивним впливам. Виокремлюючи різні види безпеки, зокрема фізичну і психологічну, дослідники наголошують на первинності останньої, розглядаючи її як системоутворюючу для інших видів безпеки, оскільки цінності та сенси, уявлення та відносини людини диктують її поведінку, зокрема і загроза, і захист від загрози походять від суб'єкта, людини. Психологічний аналіз показує, що людина, яка не має відчуття психологічної захищеності, не володіє внутрішнім ресурсом опірності до негативних впливів, може бути виведена з ладу або повністю втратити можливість ефективного функціонування.

Поняття психологічної безпеки особистості до сьогодні немає єдиного трактування й неоднозначно розглядалося в межах різних психологічних шкіл. Зокрема, основоположник психоаналізу З. Фрейд вважав, що основна небезпека для людини виходить з глибин її несвідомого, яке суб'єктивно здатне надати загрозливого забарвлення навіть зовні нейтральним факторам. К. Хорні, стверджуючи провідну роль потреби в безпеці для дитячого віку, виокремила типи поведінкових стратегій, до яких дитина змушена вдаватися, щоб впоратися з почуттям недостатньої безпеки: це орієнтація на людей, орієнтація від людей і орієнтація проти людей.

Експериментальні дослідження в гештальтпсихології (М. Вертгеймер, В. Келлер, К. Коффка, К. Левін) акцентують увагу на процесі сприйняття, що забезпечує усвідомлення людиною рівня особистої безпеки. Когнітивний напрям в психології (Д. Міллер, У. Найссер, К. Шеннон, Дж. А. Келлі) базується на визнанні того, що найбільшою небезпекою для людини є неадекватність зв'язків, які вона встановлює із зовнішнім світом на основі відсутності або неповноти наявної у неї інформації й досягнення безпеки потребує подолання цієї неадекватності через перетворення невизначеної інформації у визначену.

У соціально-когнітивній теорії А. Бандури досягнення людиною безпеки пов'язується із вдосконаленням її поведінки, регулятором якої є атрибутивний стиль і локус контролю. Особистість з песимістичним атрибутивним стилем і низьким рівнем інтернальності більш схильна до уявного прогнозування негативних сценаріїв того, що відбувається, й відчуває свою незахищеність та уразливість.

В гуманістичній психології (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм) наголошується на суперечливості стану безпеки, який, з одного боку, є основою психічного розвитку, з іншого – стримує появу нового, а внаслідок цього гальмує розвиток.

Таким чином, узагальнення існуючих концепцій психологічної безпеки дає змогу розглядати її як інтегральне поняття, яке визначається як процес створення (формування) психологічної безпеки; як стан, що детермінується когнітивно-емоційним сприйняттям поточної ситуації і забезпечує задоволеність базової потреби в безпеці у всіх сферах життєдіяльності; як якість особистості, що характеризує її відчуття захищеності і внутрішній ресурс протистояння (опору) деструктивним впливам.

Водночас, проблема розуміння психологічної безпеки особистості, заломлюючись крізь призму «підходу через середовище», призводить до теорії краудінга (стрес, викликаний суб'єктивним відчуттям дискомфорту простору, середовища, в якому знаходиться людина). Краудінг активно почали досліджувати з 70-х рр. ХХ ст. (Нійт Т., 1983, Стоколс Д., 1976, Шмідт Д., 1979 та ін.). Тобто, психологічна безпека особистості безпосередньо пов'язана з певними умовами, необхідними для життя, розвитку та діяльності. Таким чином, організаційне середовище є тією сукупністю умов, за яких відбувається формування та розвиток людини як фахівця, професіонала протягом усієї професійної діяльності. Отже, удосконалення показників психологічної безпеки організаційного середовища позитивно вплине на стан психологічної безпеки працівника, розвиваючи/збільшуючи ресурс його опірності негативним зовнішнім та внутрішнім впливам. Водночас, оскільки психологічна захищеність – це не усунення всіх загроз і травмуючих подій, а спроможність/здатність впоратися з ними, нарощуючи опірність та стійкість, відчуття персоналом психологічної захищеності в межах організаційного середовища сприятливо впливатиме на розвиток та продуктивність цього середовища, збільшуючи ресурсний потенціал організації.

Таким чином, безпека є необхідною умовою розвитку будь-якої системи. Її основні характеристики – надійність, захищеність, стабільність, опірність, живучість. Тому можна виділити параметр психологічної безпеки як фактор, необхідний для формування, розвитку і збереження не лише особистості, а й організації як динамічної системи зі своїми етапами становлення і розвитку. При створенні умов психологічної безпеки в організаційному середовищі актуалізуються можливості особистості, підвищується рівень толерантності до життєвих та професійних труднощів, конструктивно сприймаються і вирішуються конфліктні ситуації, і загалом формується сприятлива корпоративна культура і корпоративна політика,

спрямована на забезпечення психологічного добробуту і професійної самореалізації персоналу.

Попович Ірина

магістрантка факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Федотова Тетяна

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПРОБЛЕМА ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

На сьогодні питання харчової поведінки особистості залишається недостатньо вивченим. А кількість скарг зі сторони батьків на порушення харчової поведінки дітьми та підлітками, підкреслює важливість і необхідність встановлення причин її виникнення, визначення шляхів профілактики та ефективної терапії девіацій харчової поведінки.

Під харчовою поведінкою розуміють ціннісне ставлення до їжі та її прийому, стереотип харчування у повсякденних умовах життя та ситуаціях стресу; поведінка, яка орієнтована на образ власного тіла та активне формування цього образу [2].

Відомо, що харчова поведінка людини спрямована на задоволення біологічних і фізіологічних потреб, проте тут реалізуються ще й психологічні та соціальні потреби. Так, під час вживання їжі, особистість може активно спілкуватися, вирішувати важливі справи, знаходити спільні рішення, ділитися своїми емоціями, демонструвати свою підтримку та емоційне ставлення іншій людині [1].

«Заїдаючи» особистість здатна переживати невирішені проблеми, депресивні чи фрустраційні стани. Вона (харчова поведінка) виступає своєрідною захисною реакцією та стимуляцією. Особистість намагається себе підтримати, отримати незначне задоволення та підняти собі настрій, з'ївши ласий шматочок. Чим частіше людина вдається до подібної поведінки, тим ймовірніше в майбутньому в неї виникатимуть проблеми з переїданням, а отже й може виникнути проблема ожиріння.

Наголошують, що харчова поведінка визначається переважно традиціями в родині та сімейним вихованням, етнічною та національною приналежністю, релігійними уявленнями та життєвим досвідом особистості, модою та культурою, що панують в суспільстві, рівнем економічного добробуту соціуму, індивідуальними пріоритетами у дотриманні здорового способу життя та рекомендаціями лікарів. Все зазначене вище й зумовлює індивідуальний стиль харчування та способи його дотримання особистістю [3].

Відповідно до таких параметрів, як місце в ієрархії цінностей індивіда, якісних та кількісних показників, культури та естетики харчування, харчова поведінка людини оцінюється як гармонійна (адекватна) або девіантна (неадекватна) [4].

Також науковці вказують на важливість мотивації харчової поведінки: потреба в їжі може бути зумовлена не просто бажанням «нагодувати» себе, а й позитивними (радість, щастя, задоволення) та негативними (злість, агресія, смуток) емоціями. У зв'язку з чим говорять про здорову та патологічну мотивацію харчової поведінки особистості [4].

Аналізуючи харчову поведінку особистості, можна визначити особистісний сенс та зміст, які надає людина цьому процесу; настрої, що домінує в ході споживання їжі; функції, які їжа виконує (відчуття безпеки, послаблення болю тощо). Харчова поведінка може свідчити про неусвідомлюваний досвід психосоматичних реакцій в дорослому віці (в дитячому віці особистість могла засвоїти, що при болю/хворобі/послуху заохочують солодощами тощо)[3].

Соціальне значення їжі пов'язане також із міжособистісним спілкуванням. Сам процес поглинання їжі може супроводжувати спілкування людей під час: святкування подій, укладання і оформлення ділових взаємин, зустрічей з друзями тощо.

З психологічної точки зору процес поглинання їжі являє собою: контакт зі світом (у віці немовля – це одна з перших форм контакту); момент самоорганізації особистості (встановлення та дотримання норм режиму дня); налагодження міжособових взаємин у родині (у віці немовля – з матір'ю, як основним піклувальником); проекції сімейної/родинної історії, традицій країни та народу (так звані національний «харчовий код», засвоєний в ранньому дитинстві); харчової моди в соціумі (особливо яскраво можна побачити в молодшому шкільному та підлітковому віці) [3, 4].

Отже, харчова поведінка може розглядатися як певний вид поведінки особистості, що визначає її схильності, цінності, установки, культуру, уподобання, етнічну та релігійну приналежність. Вона демонструє певний психологічний портрет людини, засвідчує приховану інформацію про індивідуальні характеристики особистості, її стиль життя та наявні внутрішні конфлікти і психологічні проблеми (страхи, образи, протести, комплекси та хибні переконання тощо).

Джерела та література:

1. Абсалямова Л. М. Розлади та порушення харчової поведінки особистості [Електронний ресурс] // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2014. Вип. 25. С. 19-33. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_25_4 [Назва з екрана]

2. Дурнева М. Ю. Формирование отношения к телу и пищевого поведения у девушек – подростков с риском нарушений пищевого поведения [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-otnosheniya-k-telu-i-pishchevogo-povedeniya-u-devushek-podrostkovogo-i-yunoshes> [Назва з екрана]

3. Комер Рональд Патопсихология поведения: Нарушения и патологии психики. 3-е междунар.изд. СПб.; М. : Прайм- ЕВРО ЗНАК : ОЛМА- ПРЕСС, 2002. 604 с.

4. Николаева Н.О., Мешкова т.А. Нарушения пищевого поведения: социальные, семейные и биологические предпосылки // Вопросы психического здоровья детей и подростков. 2011. №1. С.39-40.

Наукове видання

**ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції

(15 травня 2022 року)

**PERSONALITY AND SOCIETY:
METHODOLOGY AND PRACTICE OF MODERN
PSYCHOLOGY**

IX International Internet Conference
Book of Abstracts

(May 15, 2022)

Друкується в авторській редакції
Верстка І. В. Грубій

Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Підписано до друку 30.04.2022. Формат 60x84 ¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 4,41. Зам. ____. Наклад 100 пр.

Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.

Друк ПП Іванюк В. П. 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.

Свідоцтво Держкомінформу України

ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.